

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОСТОРОНКА ІННА ГЕОРГІЇВНА

УДК 342.5
342.5:321.7(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**МУНІЦИПАЛІЗМ ЯК КОНЦЕПТ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Спеціальність 081 Право
Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **І. Г. Посторонка**

Науковий керівник
заслужений працівник освіти
України, доктор юридичних наук,
професор
Швець Дмитро Володимирович

Одеса – 2025

Перелік скорочень

МСВ	місцеве самоврядування
ОМСВ	органи місцевого самоврядування
ПС	правосуб'єктність
ТГ	територіальна громада

АНОТАЦІЯ

Посторонка І. Г. Муніципалізм як концепт: загальнотеоретичне дослідження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Одеський державний університет внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України, Одеса, 2025.

У дисертації вперше в межах вітчизняної фундаментальної юридичної науки з урахуванням надбань науки конституційного та муніципального права, а також у світлі світового досвіду комплексно показано природу муніципалізму як багатоаспектного політико-правового явища.

Всебічний аналіз історико-теоретичних передумов становлення й розвитку муніципалізму надав змогу аргументувати, що:

– «становлення історичних форм муніципалізму (міста-поліси Стародавньої Греції та муніципії Стародавнього Риму) прямо пов'язане з первинними процесами формування державності»;

– «виникнення та розвиток історичних форм муніципалізму логічно і транспарентно відображають особливості становлення демократичних форм публічного управління через самоорганізацію людини на різних етапах становлення феноменології загальної і національної державності»;

– «базові теорії місцевого самоврядування, а по суті муніципалізму, формувалися на засадах визначення основної суб'єктно-об'єктної ролі та місця людини в самоорганізації й системі державного управління, а також визначення пріоритетних підходів до розподілу повноважень між різними рівнями публічної влади (державної та самоврядної)».

Доведено, що «розгляд теоретичних засад формування, становлення, розвитку й вдосконалення муніципалізму» необхідно здійснювати, з одного боку, у контексті його локального вимірювання, а з другого – розглядати через призму дихотомії «локальне / глобальне», зважаючи на його глобалістський потенціал.

Продemonстровано, що тільки у своїй єдності національні та міжнародні аспекти в розумінні сутності муніципалізму надають змогу стверджувати про існування цього явища не лише як привабливої концептуально-праксеологічної моделі, а й як об'єктивної реальності, що має аксіологічно-наративні, структурно-інституціональні, конститутивні, законодавчо-нормативні, функціонально-телеологічні, історичні, національні та ментально-конотаційні параметри, які шляхом еволюції утворилися під впливом відповідних самоврядно-демократичних ідей та принципів.

Наголошено, що «врахування характерологічних змістовних, функціональних, наративних, конотаційних, контекстуальних та ідентифікаційних рис природи сучасного муніципалізму надає можливість визначити, осмислити та зрозуміти системні критерії, що формують, детермінують, актуалізують і трансформують досліджуване явище в сучасний період розвитку демократичної держави».

Показано, що «орієнтири формування й функціонування сучасного муніципалізму, які становлять систему соціально-нормативних координат, мають суттєве ціннісне (аксіологічне) та принципове (засадниче) значення. Тому, допоки в кожній територіальній громаді й органі місцевого самоврядування відповідні цінності та принципи не знайдуть свого всебічного визнання й практичного втілення, місцеве самоврядування залишатиметься лише привабливою демократичною декларацією, а його процедурно-технологічні досягнення і потенціал – без належної реалізації, якщо їх не буде підкріплено індивідуальною, груповою та колективною мотивацією жителів – членів територіальної громади».

Аналіз міжнародного та національного досвіду організаційно-правового забезпечення муніципалізму надав змогу дійти таких висновків.

У сучасному міжнародному публічному праві фактично склалася парадигма сприйняття державами міжнародних правових стандартів місцевого самоврядування, які, з одного боку, є засадничими принципами локальної демократії, у яких узагальнено західний (європейський) досвід

муніципальної діяльності та муніципального будівництва, а з другого – цінностями муніципалізму, що мають бути сприйняті Україною як державою, яка розвиває свої інституції в контексті європейської правової традиції та культури.

Муніципалізм втілюється саме за рахунок нормативно-технологічного процесу легалізаційної діяльності, його належного нормативно-організаційного та нормативно-технологічного супроводження й забезпечення.

Універсальний характер територіальної людської спільноти – громади – полягає в тому, що в умовах демократичної правової державності та демократизації суспільного й державного життя вона трансформується у повноцінного суб'єкта конституційного й муніципального права, одночасно виконуючи роль і спільноти (територіальної громади), і локального соціуму. Зокрема, а) вона водночас репрезентує як спільноту, так і сформований на її основі локальний соціум у вигляді територіальної громади; б) у межах її існування вирішуються не лише питання місцевого значення (ст. 140 Конституції України) (соціуму), а й питання індивідуального, групового та колективного значення для людини (спільноти); в) вона охоплює механізми формування, реалізації й постійного оновлення публічної влади, форм народовладдя та самоорганізації через використання демократичних принципів, методів і форм.

Правосуб'єктність територіальної громади формує її інституційну спроможність, що надає можливість мешканцям територіальної громади існувати та функціонувати як реальний, а не декларативний суб'єкт права, належний суб'єкт конституційного права, первинний суб'єкт муніципального права та визначальний суб'єкт феноменології муніципалізму.

Організаційні засади муніципалізму охоплюють не лише стратегічні напрями становлення й розвитку інституту місцевого самоврядування у його структурно-інституційному, суб'єктно-об'єктному, компетенційно-нормативному, ресурсному та інших контекстах в умовах демократичної

правової державності, а й відповідні організаційно-технологічні підходи до належної й оптимальної реалізації цих напрямів. Ці підходи ґрунтуються на системній організаційній діяльності органів місцевого самоврядування. При цьому, де-факто, організаційні основи місцевого самоврядування охоплюють саме таку діяльність, що й лежить в основі організаційних засад муніципалізму. Останні мають ширший і багатовимірний характер як в інституційному контексті формування, так і в праксеологічно-методологічному, парадигмальному, архетипному, типізованому, стереотипному, а водночас – творчо-лапідарному та креативно-функціональному контекстах реалізації. Утім, саме такий підхід дає нам змогу осмислювати організаційні засади муніципалізму лише у вузькому аспекті.

Управлінська діяльність виконавчих органів місцевого самоврядування зазвичай здійснюється у відповідних організаційних формах, які можуть мати як неправовий, так і правовий характер. Вони, відповідно, виступають у вигляді організаційних або організаційно-правових форм діяльності органів місцевого самоврядування. Організаційні форми діяльності органів публічної влади – тобто ті, що часто не передбачені правовими нормами, але сформувалися історично, технологічно й ресурсно та вже стали звичними у практиці управління – слід розглядати як перевірені, результативні й ефективні форми реалізації управлінських рішень. Вони є відповідними процесуальними діями й поведінковими стереотипами, що здійснюються уповноваженими суб'єктами (виконавчими органами місцевого самоврядування, їхнім апаратом) і сприяють виконанню функцій органів публічного управління, забезпечуючи їхню процесуальну форму та легітимність.

Осмислення перспектив інновації муніципалізму в Україні вказує на таке.

Саме муніципалізм, на якому ґрунтується державна муніципальна правова політика, виступає своєрідним тригером для реалізації муніципальної реформи в Україні.

Під муніципальною реформою слід розуміти специфічну, телеологічно обумовлену правотворчу діяльність органів публічної влади, спрямовану на реновацію локального соціуму у формі територіальної громади, яка існує та функціонує у сфері місцевого самоврядування в умовах повсякденного життя. Метою цієї діяльності є втілення основоположних засад муніципалізму.

Муніципалізм – це структуроутворювальний елемент і телеологічний концепт муніципальної реформи, поведінково-діяльнісна парадигма органів публічної самоврядної (муніципальної) влади. Саме задля досягнення та реалізації його основоположних засад і здійснюється муніципальна реформа.

Доведено, що в процесі дослідження співвідношення між муніципальною реформою та муніципалізмом формується процесуально-процедурний ланцюг із телеологічним супроводом і функціонально-динамічними настановами реалізації. Його можна відобразити так: (а) основоположні засади (принципи) муніципалізму, (б) на яких ґрунтується державна муніципальна правова політика, (в) що реалізується через муніципальне реформування.

У наведеному ланцюгу, що потребує свого організаційно-нормативного супроводження і забезпечення:

а) основоположні засади (принципи) муніципалізму відіграють роль первинного предмета й об'єкта впливу, які мають бути втілені в повсякденну діяльність органів місцевого самоврядування. Саме ці органи визнають, легалізують, охороняють і захищають відповідні профільні принципи, а також сприяють їхній практичній реалізації;

б) державна муніципальна правова політика виступає як основоположний організаційний засіб і стратегічний нормативно-плановий феномен. У її межах закріплюються засади майбутнього реформування

інституту місцевого самоврядування в державі шляхом реалізації системи конкретних заходів із визначенням їхньої сутності, телеологічних домінант, виконавців та строків виконання (системно-проспективний чинник);

в) муніципальне реформування є, власне, муніципальною реформою – сукупністю організаційної та нормативної діяльності нормативно-законодавчого характеру. Вона реалізує зазначені заходи державної муніципальної правової політики через діяльність органів виконавчої влади, які використовують управлінсько-інструментальні та технологічно обумовлені концепти, принципи, методи, заходи й норми. Усе це має на меті практичне формування нової муніципальної реальності, що базується на оновленому законодавстві, а фактично – на основоположних засадах муніципалізму.

Констатовано, що в межах місцевого самоврядування сходяться, органічно поєднуються, взаємодіють, розвиваються та вдосконалюються, детермінуючи одна одну, стратегічні ознаки й основоположні настанови демократичної правової державності. Йдеться про людину, її права та свободи, життєві прагнення, потреби й інтереси, середовище існування, повсякденне життя, взаємини з іншими людьми та органами публічної влади. Усі ці елементи об'єднуються в єдиний конгломерат суспільних, індивідуальних, групових і колективних відносин.

Визначено актуальні напрями вдосконалення правового статусу місцевого самоврядування як необхідного елемента не лише демократичної правової державності, а й основоположного складника муніципалізму. Ці напрями уособлюються у вигляді відповідних блоків питань і завдань, вирішення яких має супроводжуватися адекватною організаційною діяльністю з боку органів публічної (державної та муніципальної) влади, а також оптимальним нормативним регулюванням, передусім на рівні законодавства. Метою такого нормативного забезпечення є втілення в національне конституційне та муніципальне право України основоположних настанов муніципалізму.

Ключові слова: верховенство права, держава, децентралізація, конституційна правосуб'єктність, компетенція, місцеве самоврядування, муніципалізм, муніципальна демократія, муніципально-правові відносини, органи місцевого самоврядування, права людини, правова ідеологія, правова політика, територіальна громада.

SUMMARY

Postoronka I. Municipalism as a concept: general theoretical research. – Qualification scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree Doctor of Philosophy, specialization 081 “Law”.
– Odessa State University of Internal Affairs, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Odesa, 2025.

The dissertation comprehensively shows the nature of municipalism as a multifaceted political and legal phenomenon for the first time within the framework of domestic fundamental legal science, taking into account the achievements of the science of constitutional and municipal law, as well as in the light of world experience,.

A comprehensive analysis of the historical and theoretical prerequisites for the formation and development of municipalism indicates the following issues

It is argued that:

- the formation of historical forms of municipalism (city-polises of Ancient Greece and municipalities of Ancient Rome) is directly related to the primary processes of state formation;
- the emergence and development of historical forms of municipalism logically and obviously reflect the peculiarities of the formation of democratic forms of public administration through human self-organization at different stages of the formation of the phenomenology of general and national statehood;
- the basic theories of local self-government (LSG), and in essence municipalism, were formed on the basis of determining the main subject-object role and place of a person in self-organization and the system of public

administration, as well as determining priority approaches to the distribution of powers between different levels of public authority (state and self-government).

It is proven that consideration of the theoretical foundations of the formation, establishment, development and improvement of municipalism must be carried out, on the one hand, in the context of its local measurement; and, on the other hand, given its globalist potential, it must be considered through the prism of the “local/global” dichotomy.

It is shown that only in their unity do national and international aspects in understanding the essence of municipalism allow us to assert the existence of this phenomenon not only as an attractive conceptual and praxeological model, but also as an objective reality, which has axiological-narrative, structural-institutional, constitutive, legislative-normative, functional-teleological, historical, national and mental-connotational parameters that have evolved under the influence of relevant self-governing-democratic ideas and principles.

It is emphasized that taking into account the characterological, substantive, functional, narrative, connotational, contextual and identification features of the nature of modern municipalism makes it possible to identify, comprehend and understand the systemic criteria that form, determine, actualize and transform the phenomenon under study in the modern period of development of a democratic state.

It is shown that the guidelines for the formation and functioning of modern municipalism, which constitute the corresponding system of socio-normative coordinates, have significant value (axiological) and principled (fundamental) significance. Therefore, local self-government will remain only an attractive democratic declaration, and its procedural and technological achievements and potential, without being multiplied by the individual, group and collective motivation of residents-members of the territorial community, will remain without proper implementation until the relevant values and principles are fully recognized and implemented in every territorial community and local government

An analysis of international and national experience in the organizational and legal support of municipalism allows us to draw the following conclusions.

It is established that in modern international public law, a paradigm of the perception by states of international legal standards of local self-government has actually developed, which are, on the one hand, the fundamental principles of local democracy, in which the Western (European) experience of municipal activity and municipal construction has been generalized, and on the other hand, by nothing other than the values of municipalism, which must be perceived by Ukraine as a state that develops its institutions in the context of European legal tradition and culture.

It is established that municipalism is implemented precisely through the regulatory and technological process of legalization activities, its proper regulatory and organizational and regulatory and technological support and provision.

It is determined that the universal nature of the territorial human community is a community that, under the conditions of democratic legal statehood, democratization of public and state life, is transformed into a full-fledged subject of constitutional and municipal law, simultaneously fulfilling the role of a community and local society: a) It simultaneously represents both the community and the local society formed on its basis in the form of a territorial community (TC); b) within the framework of which not only issues of local importance (the Constitution of Ukraine, Article 140) /society/ are resolved, but also issues of individual, group and collective importance for a person /community/; c) It contains within its framework mechanisms for the formation, implementation, and constant renewal of public power, forms of democracy, and self-organization through the use of democratic principles, methods, forms, etc.

It is proven that the legal personality of a territorial community forms its institutional capacity, which enables residents of the territorial community to exist and function as a real, rather than declarative, subject of law, a proper subject of constitutional law, a primary subject of municipal law, and a defining subject of the phenomenology of municipalism.

It is found that the organizational principles of municipalism include not only strategic directions for the formation and development of the institution of local self-government in its structural-institutional, subject-object, competence-normative, resource and other contexts in the conditions of democratic legal statehood, but also appropriate organizational and technological approaches to their proper and optimal implementation, which are based precisely on the implementation of the organizational activities of the LSG. At the same time, the "de facto" organizational foundations of the LSG include the corresponding organizational activities, which underlie the organizational principles of municipalism, which are broader and multifaceted. It is happening as in the institutional context of the formation of such principles, and in the praxeological-methodological, paradigmatic, archetypal, typified, stereotypical, and at the same time - creative-lapidary, creative-functional contexts of their implementation. But this approach gives us an understanding of such principles only in a narrow aspect.

It is determined that the managerial activities of executive LSG are usually carried out in appropriate organizational forms, which may be of a non-legal and legal nature and act, respectively, in the form of organizational and organizational-legal forms of LSG activity. At the same time, organizational forms of activity of public authorities, that is, those that are often not provided for by legal norms, but are already historically, technologically, resourcefully and usually already present in the arsenal of methods and means of management activity – as proven by everyday practice, effective and efficient forms of implementing decisions of public authorities – they are appropriate procedural actions, behavioral stereotypes carried out by authorized entities (executive authorities of the LSG, their apparatus) and contribute to the performance of tasks and functions of public administration authorities, supporting such performance with a procedural form that legitimizes them.

Understanding the prospects for innovation in municipalism in Ukraine indicates the following issues.

It is emphasized that it is municipalism, which underlies the state municipal legal policy, that acts as a kind of trigger for the implementation of municipal reform in Ukraine.

It is shown that municipal reform should be understood as a specific teleologically determined law-making activity of public authorities to renovate local society in the form of a territorial community that exists and functions in the sphere of local self-government in everyday life in order to implement the fundamental principles of municipalism.

The conclusion that municipalism is a structural element, a teleological concept of municipal reform, a behavioral and activity paradigm of public self-government (municipal) authorities, in order to achieve and implement the fundamental principles of which this reform is being carried out, is substantiated.

It is proven that in the process of studying the relationship between municipal reform and municipalism, a procedural chain emerges, which has teleological support and functional-dynamic implementation guidelines and can be shown as follows: "fundamental principles of municipalism" - which underlie "state municipal legal policy", and - which are implemented through "municipal reform".

In the conclusions, which are above, it requires its own organizational and regulatory support and provision:

a) “fundamental principles of municipalism” – develop the role of the primary subject-object that must be embodied in the universal activities of the municipal administration, which recognizes, legalizes, protects, defends such profile principles, and promotes their practical implementation;

b) “state municipal legal policy” – plays the role of a fundamental organizational tool and a strategic regulatory and planning phenomenon, which establishes the fundamental principles of the future reform of the institution of municipal legal services in the state, – through the appropriate implementation of a system of specific measures, with an indication of their essence and teleological dominants, performers and deadlines (systemic-prospective factor – author);

c) "municipal reform" is actually municipal reform, that is, a set of organizational and regulatory activities of a legislative nature that implements the above measures of state municipal legal policy through the relevant activities of executive authorities, through their use of managerial, instrumental and technologically determined concepts, principles, methods, measures, norms, etc., which aim to practically create a new municipal reality based on updated legislation – and in practice on the fundamental principles of municipalism.

It is established that within the framework of the LSG, the strategic features and fundamental guidelines of democratic legal statehood converge, organically combine, interact, develop and improve, determining each other - a person, his rights and freedoms, his life aspirations, needs and interests, his environment of existence and residence, his everyday life, his relationships with other people, public authorities, etc., – that are united into a single conglomerate of social individual, group, and collective relations.

It is identified the relevant directions for improving the legal status of the LSG, as a necessary element not only of democratic legal statehood, but also a core element of municipalism. It should be noted that such areas are personified in the form of relevant blocks of issues and tasks, the solution of which must be accompanied by an adequate set of organizational activities on the part of public state and local (municipal) authorities. It is also provided with optimal regulatory support, primarily at the legislative level, aimed at implementing the fundamental principles of municipalism into the national constitutional and municipal law of Ukraine.

Keywords: rule of law, state, decentralization, constitutional legal personality, competence, local self-government (LSG), municipalism, municipal democracy, municipal-legal relations, local self-government authorities, human rights, legal ideology, legal policy, territorial community (TC).

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових виданнях:

1. Посторонка І. Г. Сучасний муніципалізм: теоретико-доктринальні підходи до розуміння, визначення та легалізації. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 2. С. 105–115. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2021.02.11>.
2. Посторонка І. Г. Феноменологія муніципалізму: до виокремлення структурних блокових елементів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Право*. 2021. № 2 (3). С. 67–71. DOI: <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2021-2-3-7>.
3. Посторонка І. Г. Теоретико-доктринальні засади феноменології муніципалізму. *Публічне право*. 2022. № 2 (46). С. 26–42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-3>.
4. Посторонка І. Г. Надбання та цінності європейського (західного) муніципалізму як конституційні цінності людства і держави та їх сприйняття на пострадянському правовому просторі. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Право*. 2023. № 1 (6). С. 64–81. DOI: <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2023-1-6-6>.
5. Посторонка І. Г. Становлення та розвиток феноменології муніципалізму: історичні цивілізаційно-локальні підходи до розуміння та визначення. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 107–114. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2021.20>.

Публікації апробаційного характеру:

6. Посторонка І. Г. Муніципалізм в контексті інформаційного (постіндустріального) суспільства. *Діджиталізація та права людини* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Хмельницький, 30 берез. 2021 р.). Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2021. С. 280–284.
7. Посторонка І. Г. Питання статусної безпеки людини в муніципальному просторі – просторі місцевого самоврядування в Україні.

Незалежність України: права людини та національна безпека : зб. матеріалів Першої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 21 трав. 2021 р.) / Нац. ун-т «Львівська політехніка» ; упоряд. Л. В. Ярмол. Львів : Галицька видав. спілка, 2021. С. 163–166.

8. Посторонка І. Г. Роль Конституції України в становленні феноменології муніципалізму: параметрально-ідентифікаційний вимір. *Актуальні питання становлення та розвитку сучасного конституціоналізму в Україні (до 25-ї річниці Конституції України)* : зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 25 черв. 2021 р.) / ред. кол.: М. М. Юрченко, О. В. Мошак. Одеса : ОДУВС, 2021. С. 48–55.

9. Посторонка І. Г. Організаційна діяльність органів місцевого самоврядування та її роль в реалізації організаційних засад феноменології муніципалізму. *Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості* : зб. тез доп. Шостої щоріч. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 груд. 2022 р.). Київ, 2022. С. 120–134.

10. Посторонка І. Г. До визначення теоретико-доктринальних засад феноменології муніципалізму. *Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 12 трав. 2023 р.) / за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія. Київ ; Львів ; Щецин : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. С. 198–207.

11. Посторонка І. Г. Європейський муніципалізм: до визначення феноменології. *Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України* : матеріали XX наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 18 трав. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. Дніпро : НТУ ДП, 2023. С. 30–33.

12. Посторонка І. Г. Феноменологія муніципалізму як природна концепція захисту прав і свобод людини. *Людина має право: соціально-гуманітарний дискурс у контексті реформаційних процесів в Україні* : матеріали круглого столу (м. Одеса, 18 листоп. 2021 р.). Одеса, 2021. С. 122–126.

13. Посторонка І. Цінності європейського (західного) муніципалізму як конституційні цінності людства і держави. *Questions. Hypotheses. Answers: Science XXI century* : I International Scientific and Practical Conference (Toronto, June 06–07, 2023). Canada, Toronto : SC. Scientific conferences, 2023. Pp. 12–20.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК МУНІЦИПАЛІЗМУ: ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ.....	33
1.1. Еволюція уявлень про природу муніципалізму в ракурсі світової та вітчизняної юриспруденції.....	33
1.2. Особливості сучасних наукових інтерпретацій поняття «муніципалізм».....	47
1.3. Муніципалізм як соціальна та правова цінність.....	63
1.4. Муніципалізм як детермінанта розвитку демократичної правової державності.....	79
Висновки до розділу 1.....	93
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МУНІЦИПАЛІЗМУ.....	96
2.1. Міжнародно-правовий компонент муніципалізму та його значення для місцевого самоврядування в Україні... ..	96
2.2. Особливості легалізації муніципалізму в Україні.....	108
2.3. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування та основа муніципалізму в контексті позитивного права України.....	124
2.4. Роль організаційної діяльності органів місцевого самоврядування в реалізації муніципалізму в Україні.....	138
Висновки до розділу 2.....	155
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЇ МУНІЦИПАЛІЗМУ В УКРАЇНІ.....	158
3.1. Муніципальна реформа, її вплив та значення для модернізації муніципалізму в Україні.....	158
3.2. Розвиток нормативної основи місцевого самоврядування як умова подальшої інновації муніципалізму в Україні.....	171

Висновки до розділу 3.....	195
ВИСНОВКИ	198
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	205
ДОДАТОК.....	230

ВСТУП

Актуальність дослідження. Одним із потужних чинників розвитку суспільства є місцеве самоврядування як форма самоорганізації, самоідентифікації, самодіяльності й саморозвитку людини, її груп та асоціацій. Саме воно сформувало муніципалізм як багатоаспектне явище політико-правового буття, форму екзистенції, щоденну практику в межах локального соціуму, що охоплює відповідну систему свідомості, психології та соціальної цінності. Самоорганізація – це процес створення, відтворення або удосконалення організації складної динамічної системи у вигляді локального соціуму. Вона детермінує, формує, репрезентує й об’єктивує становлення, існування та функціонування територіальної громади (далі – ТГ). У підсумку саме вона обумовлює існування цивілізації, основою якої є людина з її повсякденними потребами, прагненнями та інтересами, що реалізуються в процесі життєдіяльності.

Становлення соціально-поведінкових сенсів і наративів, а також концептів і нормативної основи місцевого самоврядування як ключового прояву природи муніципалізму об’єктивує, актуалізує та контекстуалізує проблематику визначення історичних і цивілізаційно-локальних підходів до його розуміння. Це, своєю чергою, необхідно для формування цілісного уявлення про виникнення, розвиток, удосконалення й трансформацію парадигми муніципалізму, а також зростання його ролі та значення на чотирьох рівнях публічного управління: локальному, регіональному, загальнодержавному (в умовах демократичної правової державності) та універсальному (в умовах глобалізаційних та інтеграційних тенденцій у світі).

Додаткова актуалізація розв’язання проблематики муніципалізму в Україні зумовлена необхідністю врахування загальноприйнятих міжнародних стандартів і стандартів Європейського Союзу щодо існування місцевого самоврядування (далі – МСВ) та функціонування його органів. Відсутність

комплексного теоретичного дослідження, присвяченого концепту муніципалізму в Україні в контексті світового досвіду, негативно впливає на сприйняття муніципальної влади. Це, своєю чергою, є стримувальним чинником на шляху до визнання України як демократичної, правової та соціальної держави.

Отже, дослідження проблематики муніципалізму в Україні є доктринально та теоретично обґрунтованим, соціально й нормативно детермінованим, а також безперечно актуальним.

Слід зазначити, що комплексне дослідження природи муніципалізму в Україні в юридичній науці практично не здійснювалося. Здебільшого наукові розвідки зосереджувалися на аналізі окремих напрямів формування та функціонування конституційно-правового інституту МСВ. Зокрема, становлення та розвиток МСВ вивчали В. Заблоцький, І. Козюра, В. Пархоменко, А. Ткачук та ін. Його фінансово-економічні аспекти досліджено в працях Ю. Дехтяренка, В. Кравченка, О. Лебединської. Окремі правові питання розглядали М. Баймуратов, Ю. Бальцій, О. Батанов, П. Біленчук, В. Грובה, В. Кампо, А. Коваленко, М. Корнієнко, В. Кравченко, А. Крусян, О. Лазор, М. Орзіх, В. Погорілко, О. Прієшкіна, М. Пухтинський, О. Сушинський та ін. У політичному та політологічному контекстах МСВ досліджували В. Борденюк, І. Дробот, В. Ковальчук, С. Саханенко, О. Яцунська. Його управлінський аспект вивчали В. Авер'янов, П. Ворона, І. Грицяк, В. Куйбіда, Р. Плющ, П. Покатаєв, В. Толкованов, Ю. Шаров. Питання територіального розвитку й управління містом розглядали О. Бобровська, В. Вакуленко, О. Васильєва, І. Дегтярьова, О. Ігнатенко, Т. Кравченко, В. Мамонова, В. Наконечний, М. Орлатій та ін. Проблематику формування муніципальної правової політики в її статусному аспекті досліджував Р. Хван, а в компетенційному супроводженні – Б. Кофман. Міжнародно-правові аспекти локальної демократії стали предметом наукового інтересу В. Могілевського, Д. Мартиновського, О. Стемковської. Водночас такий фрагментарний і вузькоспеціалізований підхід не дозволяє повною мірою виявити визначальну роль муніципалізму як соціально-діяльної та нормативної квінтесенції місцевого самоврядування, що забезпечує статусне

становище людини в межах цього інституту. Муніципалізм виступає основоположним організаційним і нормативним засобом існування людини в локальному соціумі – у межах ТГ – у філософському вимірі повсякденності, у процесі реалізації нею свого конституційно-правового статусу. Саме цими міркуваннями зумовлено актуальність репрезентованої теми дисертаційного дослідження, а також її теоретичну й практичну значущість для розвитку сучасної юридичної науки та інституцій муніципалізму в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами темами.

Дисертацію виконано відповідно до «Пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності (відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 року № 2623-III (із відповідними змінами та доповненнями, внесеними Законом України від 21 грудня 2023 року № 3534-IX), а також у межах науково-дослідних робіт Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі (державний реєстраційний номер № 0116U006773) та теми НДР «Забезпечення адміністративно-правовими засобами прав і свобод людини і громадянина в Україні» (0125U001209), що виконується кафедрою адміністративно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ протягом 2025-2030 рр.».

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є формування цілісної наукової концепції, яка розкриває природу муніципалізму як багатоаспектного явища політико-правового буття. В межах цієї концепції обґрунтовуються конституційно-правові аспекти формування та реалізації муніципалізму в його теоретичному і праксеологічному контекстах із визначенням чинників, що впливають на його розвиток в умовах становлення демократичної правової державності.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких наукових завдань:

- простежити еволюцію уявлень про природу муніципалізму в контексті світової та вітчизняної юридичної думки;
- встановити особливості сучасних наукових інтерпретацій поняття «муніципалізм»;
- охарактеризувати муніципалізм як соціальну й правову цінність у системі публічного управління;
- розкрити властивості муніципалізму як чинника розвитку сучасної демократичної правової держави;
- проаналізувати міжнародно-правовий компонент муніципалізму та його значення для розвитку місцевого самоврядування в Україні;
- дослідити особливості легалізації муніципалізму в Україні;
- визначити, у контексті позитивного права України, особливості ТГ як суб'єкта місцевого самоврядування та основи муніципалізму;
- переосмислити роль організаційної діяльності органів місцевого самоврядування в реалізації принципів муніципалізму;
- виявити вплив і значення муніципальної реформи для модернізації муніципалізму в Україні;
- сформулювати та розкрити актуальні напрями вдосконалення правового статусу суб'єктів місцевого самоврядування як детермінанти розвитку демократичної правової державності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають та розвиваються в процесі існування та функціонування МСВ у демократичній, правовій державі у вигляді муніципалізму.

Предметом дослідження виступає муніципалізм як концепт в його загальнотеоретичному осяганні.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить сукупність філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціально-наукових методів дослідження, спрямованих на об'єктивний аналіз досліджуваного явища.

Насамперед дисертантка керувалася *діалектичним методом* наукового пізнання, який передбачає дослідження явищ і процесів у їх становленні, розвитку, взаємозв'язку та взаємозумовленості. Цей метод пізнання апріорі орієнтує на об'єктивність і всебічність дослідження (розділи 1–3).

Метод діалектичної логіки дав змогу визначити спільне й відмінне в онтологічному осмисленні процесів становлення та взаємодії людини, її соціальних груп і асоціацій, що існують у межах ТГ та функціонують в умовах місцевого самоврядування як форми реалізації локальної демократії – первинного системно-комплексного концепту муніципалізму (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 1.4). Крім того, зазначений метод застосовано для виявлення теоретико-доктринальних і практичних підходів до розуміння природи муніципалізму в процесі становлення та розвитку МСВ (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2).

На основі загальнонаукових *методів аналізу і синтезу* простежено еволюцію уявлень про природу муніципалізму в контексті світової та вітчизняної юриспруденції, розкрито особливості сучасних наукових інтерпретацій поняття «муніципалізм», охарактеризовано муніципалізм як соціальну та правову цінність, а також як детермінанту розвитку демократичної правової державності (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 1.4)

Метод сходження від абстрактного до конкретного застосовано для аналізу міжнародно-правового компонента муніципалізму та визначення його значення для розвитку місцевого самоврядування в Україні (підрозд. 2.1). Своєю чергою, *системно-структурний метод* у межах дослідження надав можливість окреслити особливості легалізації муніципалізму в Україні (підрозд. 2.2). Крім того, цей метод було застосовано в теоретичному аспекті для з'ясування ролі організаційної діяльності органів місцевого самоврядування в реалізації муніципалізму в Україні (підрозд. 2.4).

Для визначення ключових соціальних детермінант і нормативних імперативів, що містяться в актуальних питаннях забезпечення місцевого самоврядування конституційним і муніципальним правом держави,

застосовано *антропологічний метод*. Завдяки цьому методу сформульовано положення про людиноцентристський і людинорозмірний вимір інституту локальної демократії (підрозділи 1.3, 1.4, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1).

На основі *аксіологічного методу* в дисертації обґрунтовано положення про гуманістично-ціннісні орієнтири муніципалізму та їхнє втілення в практичну площину в процесі муніципальної реформи в Україні. Це здійснюється з метою формування нових суспільних і нормативних пріоритетів муніципалізму в межах людської територіальної спільноти (підрозділи 3.1, 3.2).

Герменевтичний метод застосовано для аналізу сучасних наукових інтерпретацій поняття «муніципалізм» (підрозд. 1.2), а також для розгляду ТГ як суб'єкта місцевого самоврядування та основи муніципалізму в контексті позитивного права України (підрозд. 2.3).

Формально-логічні методи (дедукція та індукція) дали змогу сформулювати висновки щодо об'єктивного зростання ролі та значення інституту МСВ як на рівні внутрішньодержавного розвитку, так і в контексті його участі у глобальних процесах світового соціального поступу (підрозділи 1.2, 1.3; розділи 2 та 3).

Функціональний метод було використано для вивчення діяльності органів публічної влади щодо участі в муніципальному реформуванні та застосування настанов муніципалізму, що перебуває на етапі свого осмислення, формування, формалізації та легалізації (підрозділи 3.1, 3.2).

Окреме значення у дослідженні мав *синергетичний метод*, який дозволив розкрити муніципалізм як детермінанту розвитку демократичної правової державності (підрозд. 1.4).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є комплексним монографічним дослідженням, у якому вперше подано цілісну наукову концепцію, що розкриває природу муніципалізму як багатоаспектного явища політико-правового буття. Його

наукова новизна розвивається в наступних науково-теоретичних положеннях, узагальненнях, пропозиціях, що виносяться на захист:

у перше:

аргументовано показано, що муніципалізм, як складне та багатоаспектне явище, котре має в т.ч. юридичну компоненту, котра спирається на філософський вимір повсякденності, тобто: по-перше, формується та розвивається в умовах ординарного/мирного функціонування державності (безпеки, суспільної злагоди/ соціального консенсусу); по-друге, у стабільних умовах життєдіяльності самої громади, яка забезпечує існування в її межах людини, її соціальних груп та асоціацій;

продемонстровано, що в сучасному міжнародному публічному праві склалася нова парадигма сприйняття демократичними державами міжнародних правових стандартів місцевого самоврядування.

Ці стандарти є основоположними принципами локальної демократії, а тому мають бути сприйняті Україною як цінності муніципалізму в процесі інтеграції її правової системи до загальноєвропейського правового простору;

на підставі аналізу широкого спектру діяльності органів місцевого самоврядування в реалізації принципів муніципалізму встановлено, що в умовах правової та демократичної державності відбувається розширення впливу територіальних громад, соціальних груп та громадськості в цілому на справи публічного значення, внаслідок чого питома вага адміністративної діяльності покладається саме на органи місцевого самоврядування;

доведена необхідність деталізації в Конституції України (ст. 132) положень щодо децентралізації з урахуванням кращих європейських практик, згідно з якими територіальний устрій держави має гарантує децентралізацію публічної влади. Своєю чергою устрій самоврядування не може бути ієрархічним. Такий крок є доцільним, адже аналогічні положення формалізовані в конституціях провідних країн ЄС (Конституції Бельгії 1994 р., Конституції Португалії 1976 р., Федеральної Конституції Швейцарської Конфедерації 1999 р., Конституції Італійської Республіки від 1947 р.);

аргументована потреба в доповненні національного законодавства України у сфері державної регіональної політики відповідними нормами, котрі уточнюють юридичний статус регіональних програм розвитку, стратегій розвитку територіальних громад, стратегічних планів розвитку територіальних громад. Здійснення такого кроку сприятиме термінологічній узгодженості законодавства у сфері державної регіональної політики із законодавством про державні цільові програми.

Реалізація подібного заходу має відбуватися завдяки законодавчому визначенню цілісної системи державних прогнозних та програмних документів, невід’ємним елементом якої є система документів державного стратегічного планування, узгоджених між собою за цілями, пріоритетами, способами вирішення проблем, строками дії тощо;

в контексті вимог правової визначеності, як складової верховенства права, доведена необхідність конкретизації предмету правового регулювання Закону України «Про співробітництво територіальних громад» (преамбула).

До ухвалення вище згаданого Закону організаційно-правові засади співробітництва територіальних громад, принципи, форми, механізми такого співробітництва, його стимулювання, фінансування та контролю вже були унормовані Цивільним кодексом (ст. 142, 169, 172), ст. 28 Закону України «Про місцеве самоврядування».

Отже, предметом правового регулювання Закону України «Про співробітництво територіальних громад», мають бути спільні проекти – комплекси спільних заходів, що здійснюються органами місцевого самоврядування суб’єктів співробітництва за рахунок коштів місцевих бюджетів та інших не заборонених законодавством джерел і спрямовані на соціально-економічний, культурний розвиток територій, тобто положення, котрі зараз становлять зміст п. 3 ст. 1 зазначеного Закону.

удосконалено:

– *наукові уявлення щодо* юридичної природи муніципальної ідеології. Вона виступає опорним критеріально-архітектонічним елементом сучасного муніципалізму, створюючи його функціонально-телеологічний базис. Їй належить виключна роль у:

формуванні фундаментальних цінностей муніципальної демократії та прав людини;

детермінації природи муніципальної влади;

формуванні юридичних механізмів захисту муніципальною владою муніципальної демократії та прав людини;

– *наукові підходи* щодо суті поняття «врядування». Останнє має розумітися як формування і реалізація публічної політики на засадах партнерської взаємодії державної влади, місцевого самоврядування, які створюють сприятливі політико-правові і фінансові передумови, з приватним сектором, що генерує робочі місця і забезпечує доходи, та громадянським суспільством, яке мобілізує внутрішні ресурси задля досягнення пріоритетних цілей суспільного розвитку;

– *наукові положення* про те, що організаційні засади муніципалізму (місцевого самоврядування) охоплюють не лише стратегічні напрями становлення й розвитку інституту місцевого самоврядування у його структурно-інституційному, суб'єктно-об'єктному, компетенційно-нормативному, ресурсному та інших контекстах в умовах демократичної правової державності, а й відповідні організаційно-технологічні підходи до їх належної та ефективної реалізації, що ґрунтуються на системній організаційній діяльності органів місцевого самоврядування;

дістали подальшого розвитку:

наукові підходи щодо розуміння поняття «місцевий розвиток під керівництвом громади (Community-led Local Development)», відповідно до яких вказаний розвиток полягає у розробці та реалізації ініціативною групою місцевих стратегій розвитку за допомогою партнерства та на основі

використання місцевого потенціалу, а не запозичених ресурсів. За цих умов проект отримує як політичну підтримку, так і довгострокове фінансування;

наукові твердження, згідно з якими такий чинник муніципалізму, як самостійність і незалежність децентралізованої публічної адміністрації, завжди пов'язаний з правом. Це, своєю чергою відбувається через є визначення у законодавстві про місцеве самоврядування спеціальних переліків функцій і повноважень, що реалізуються відповідними органами самостійно і незалежно від інших органів;

– *наукові висновки щодо унікальності природи* муніципалізму, адже нерідко потреби місцевого розвитку об'єктивно випереджають стан та тенденції розвитку конституціоналізму в Україні та детермінують його.

Зокрема, інститут сільського старости існує в Україні з 2015 р. (введений Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»). З точки зору практичних потреб місцевого самоврядування він вже довів свою ефективність та значущість.

З іншого боку «Основний Закон України» не передбачає можливості запровадження такої посадової особи місцевого самоврядування як сільський староста, а система місцевого самоврядування на рівні територіальних громад включає лише територіальну громаду, сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також органи самоорганізації населення (ч. 3 та ч. 6 ст. 140).

Зважаючи на вказану обставину, ч. 3 ст. 140 Конституції України серед посадових осіб місцевого самоврядування також має передбачати сільського старосту.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані теоретичні узагальнення, пропозиції та висновки можуть бути використані в процесі законодавчого супроводу та забезпечення існування і функціонування інституту МСВ, а також у межах проведення конституційної й муніципальної реформ в Україні, реформування системи державного

регулювання конституційно-правового та муніципально-правового статусу людини (особи), її груп та асоціацій, зокрема:

- під час *науково-дослідної роботи* для подальших наукових розробок щодо дослідження ролі муніципалізму в становленні національної моделі МСВ, а також конституційно-правових аспектів її формування та реалізації, включаючи формування муніципально-правового статусу людини; для вдосконалення конституційно-правового статусу інституту локальної демократії, супроводження й забезпечення цих процесів із залученням міжнародних договірних норм і стандартів у сфері локальної демократії;

- в *освітньому процесі* при викладанні навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Теорія держави і права», «Історія держави та права зарубіжних країн», «Конституційне право України», «Порівняльне конституційне право», «Муніципальне право України», «Порівняльне муніципальне право», «Міжнародне публічне право», «Міжнародний захист прав і свобод людини», «Міжнародно-правові механізми захисту прав людини», «Право Європейського Союзу», «Право Ради Європи» та ін., а також при розробленні навчальних і навчально-методичних посібників, підручників тощо;

- у процесі *правотворчості* з метою розвитку й вдосконалення національного законодавства у сфері локальної демократії, зокрема втілення нових форм безпосередньої демократії в межах ТГ, які починають активно застосовуватися в європейському і світовому муніципалізмі, а також у національній системі захисту прав людини і громадянина. Це стане можливим завдяки активізації відповідного нормопроектування, розробленню нових законів, а також внесенню змін і доповнень у чинне профільне національне законодавство;

- у процесі *правозастосування* для розуміння та вдосконалення матеріальних і процесуальних правових норм національного законодавства в профільній сфері, включаючи реалізацію належної конституційно-нормативної суб'єктності ТГ, прав і свобод людини на рівнях локального

соціуму і держави, а також процедури імплементації міжнародних зобов'язань держави з питань становлення й розвитку системи МСВ на теренах держави, реалізації прав і свобод людини, уніфікації практики застосування відповідних міжнародних стандартів і національного законодавства у сфері локальної демократії;

– під час *правозахисної та правопросвітницької роботи* для підвищення правосвідомості правової культури, формування муніципальної свідомості і правосвідомості, основоположних засад муніципальної культури жителів – членів ТГ, представників інституцій громадянського суспільства, а також муніципальних службовців, розробників тематичних лекцій, семінарів, інтерактивних занять із цієї тематики для муніципальної громадськості та широких верств населення.

Особистий внесок здобувачки. Дисертаційна робота виконана здобувачкою особисто. Всі висновки, положення та рекомендації, подані в ній, сформульовано на основі особистих досліджень авторки. У дисертації використано праці інших науковців, на які зроблено відповідні посилання.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження презентувалися та обговорювалися на засіданні кафедри адміністративно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ. Основні положення й висновки дисертаційного дослідження було оприлюднено в доповідях на міжнародній та національних науково-практичних конференціях: «Діджиталізація та права людини» (м. Хмельницький, 30 березня 2021 р.); «Незалежність України: права людини та національна безпека» (м. Львів, 21 травня 2021 р.); «Актуальні питання становлення та розвитку сучасного конституціоналізму в Україні» (до 25-ї річниці Конституції України) (м. Одеса, 25 червня 2021 р.); «Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості» (м. Київ, 23 грудня 2022 р.); «Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи» (м. Львів, 12 травня 2023 р.); «Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної

інтеграції України» (м. Дніпро, 18 травня 2023 р.); «Питання. Гіпотези. Відповіді: наука ХХІ століття» (Торонто, Канада, 6–7 червня 2023 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у п'яти наукових статтях, опублікованих у вітчизняних фахових наукових виданнях, а також у восьми тезах доповідей на міжнародній та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, логічно структурованих на підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатка. Загальний обсяг роботи становить 232 сторінки, з яких 204 сторінки припадає на основний текст. Список використаних джерел налічує 212 найменувань і займає 24 сторінки.

РОЗДІЛ 1

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК МУНІЦИПАЛІЗМУ: ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ

1.1. Еволюція уявлень про природу муніципалізму в ракурсі світової та вітчизняної юриспруденції

Становлення соціально-поведінкових смислів, наративів, концептів і нормативної основи місцевого самоврядування як ключового прояву сутності муніципалізму об'єктивує, актуалізує та контекстуалізує проблематику визначення історичних і цивілізаційно-локальних підходів до його розуміння. Це сприяє кращому розумінню процесів створення, розвитку, вдосконалення та трансформації парадигми місцевого самоврядування, а також дозволяє краще зрозуміти її зростаючу роль і значення на чотирьох рівнях державного управління: місцевому, регіональному, національному (в рамках демократичної держави) та глобальному (в контексті процесів глобалізації та інтеграції) [1, с. 107].

Слід зазначити, що попри досить активні процеси вивчення місцевого самоврядування, а також системи його суб'єктів і органів, системні та комплексні дослідження саме феноменології муніципалізму практично відсутні. У цьому контексті, ми вважаємо за доцільне висловити кілька методологічних застережень на початку дослідження. Це дозволить нам окреслити концептуальні та дефініційні основи, визначити соціально-нормативні рівні комуналізму та ідентифікувати його ключові елементи та структурні складові [2, с. 160].

Таким чином, муніципалізм у вузькому сенсі можна розглядати як специфічну форму правової ідеології – як сукупність теоретичних, доктринальних і практичних уявлень про формування, самостійну організацію та функціонування територіальних людських спільнот – територіальних громад [2, с. 160]. Ці громади формуються природним і об'єктивним чином, існують і розвиваються в межах території певної держави, на місцевому рівні соціальної структури. Ця модель пояснюється

тим, що в межах територіальної громади людина має можливість реалізувати свій життєвий цикл – онтогенез – як послідовний процес розвитку від зачаття до кінця життя (включаючи фази запліднення, ембріонального та постембріонального розвитку, а також дорослого віку) [2, с. 160]. У рамках цього телеологічного підходу територіальні громади формуються шляхом виборів, а місцеві органи самоврядування, які діють від імені громади, орієнтують свою діяльність на реалізацію її колективних інтересів. З цією метою, створюється система комунікації між органами влади різних рівнів – державою та адміністративним самоврядуванням [3, с. 108].

Хоча всі етапи онтогенезу зазвичай відбуваються на рівні місцевої громади, саме фаза функціонування дорослого організму представляє для нас особливий науковий інтерес у рамках цього дослідження. Ця фаза відбувається безпосередньо в межах територіальної громади, в умовах, коли місцеві органи самоврядування функціонують нормально, у своєму звичному повсякденному режимі існування [3, с. 108].

Поняття муніципалізму має значну кількість визначень і може розглядатися в складному та систематичному контексті. Його можна розуміти з різних точок зору, зокрема: 1) як соціально-правову одиницю; 2) як концептуальний показник рівня розвитку місцевої самоуправління в певний історичний період у певній країні або на міжнародному рівні; 3) як ідеологічна доктрина та практична діяльність місцевого самоврядування на рівні окремої територіальної громади; 4) як форма суспільної соціальної свідомості; 5) як складова соціальної психології громади; 6) як поняття з конституційного та муніципального права; 7) як юридична категорія у міжнародному публічному праві; 8) як соціальне явище, що реально існує в суспільстві; 9) як нормативна юридична реальність; 10) як муніципально-правове середовище, в якому здійснюється влада на місцевому рівні; 11) як незалежна політична та правова система управління; 12) як структурний компонент національного конституціоналізму; 13) як органічний елемент демократичної правової держави; 14) як невід'ємна частина світового

конституційного простору; 15) як інтегрована система управління; 16) як окрема сфера державного управління; 17) як незалежний сектор муніципального управління; 18) як середовище повсякденного життя людини в територіальній громаді; 19) як простір для реалізації основних прав людини, свобод і обов'язків; 20) як сфера для реалізації муніципальних прав людини в процесі місцевого самоврядування; 21) як практичний досвід, накопичений в організації місцевого самоврядування в конкретній країні; 22) як історична традиція державного управління на місцевому рівні; 23) як простір децентралізації, деволюції та деконцентрації влади [1, с. 108; 4, с. 112–113; 5; 6]. З цієї причини, погляд на сучасний муніципалізм, з вищезазначених обставин, може сприяти не тільки його розумінню як феноменологічного явища, що характеризується мультисуб'єктивністю, мультифакторністю та мультифункціональністю, але й як іманентного соціально-нормативного чинника, який безпосередньо впливає на життя кожної окремої особи – члена територіальної громади. Це, безсумнівно, сприятиме розвитку системи місцевого самоврядування в державі та її вдосконаленню на основі європейських стандартів місцевої демократії [1, с. 108].

Соціально-нормативні рівні муніципалізму визначаються як локальний, регіональний, загальнодержавний, міждержавний, міжнародний і глобальний.

До складових муніципалізму належать такі елементи: історичний, теоретико-доктринальний, організаційний, нормативний, міжнародно-правовий і глобальний.

Водночас, глибокий аналіз особливостей муніципалізму повинен спочатку зосередитися на специфічних характеристиках місцевого самоврядування, які забезпечують його утвердження як соціально-нормативного явища [1, с. 108–111]. До таких, на нашу думку, можна віднести:

– екзистенційний вимір місцевого самоврядування полягає в місцевій самоорганізації населення, яка розвивається на основі територіальної громади і виконує визначальну функцію для життя. В результаті утворюється соціальний простір, в якому кожна людина проходить свій життєвий шлях (онтогенез) [7];

– самоорганізацію в межах місцевого самоврядування. Це найважливіший телеологічний і функціональний засіб, за допомогою якого створюється територіальна громада для реалізації цілей її існування [7]. Через їхню призму громада вирішує стратегічні питання свого існування, функціонування, розвитку та, за потреби, трансформації в умовах природно-історичного процесу й повсякденної реальності, на основі нормативних настанов, визначених державою. Феноменологія самоорганізації (ст. 140 Конституції України) [8] постає як основоположний і пріоритетний механізм, що визначає процеси, пов'язані з діяльністю особи (індивіда, громадянина), самопрезентацією, самооцінкою, самоідентифікацією, інституціоналізацією та самоформуванням у рамках місцевої громади. Водночас вона формує потужні тенденції до спільного існування та спільного розвитку людей, їхніх груп і асоціацій [7];

– комунікативна взаємодія в системі місцевого самоврядування є важливим функціональним і корисним механізмом для самоорганізації населення. Комунікативність (від латинського *communis* – я спілкуюся, я передаю) означає процес взаємодії між людьми, який супроводжується обміном інформацією та думками, а також формуванням ставлення до переданої інформації. Такий обмін сприяє взаєморозумінню та є основою ефективного функціонування місцевих громад [7], а по-друге, це означає здатність людини спілкуватися, налагоджувати соціальні відносини та контакти, а також плідно співпрацювати з іншими людьми [9, с. 135].

У психології комунікація розуміється як здатність налагоджувати контакти та конструктивно спілкуватися з іншими людьми [10]. Комунікабельність також трактується як сукупність важливих і відносно

стабільних рис особистості, що забезпечують ефективне сприйняття, розуміння, засвоєння, використання та передачу інформації [11]. У локальному соціумі, який є природним середовищем її існування (тобто в межах ТГ), комунікативність також виявляється через комунікабельність – іншу, більш міжособистісну форму соціальної взаємодії.

Здатність до спілкування (як характерна риса, що впливає із здатності людини спілкуватися в межах територіальної громади) є [12, р. 42]:

а) однією з ключових компетенцій для ефективної соціальної взаємодії, що впливає як на професійні, так і на міжособистісні стосунки [12, р. 42];

б) однією з найважливіших особистих якостей для представників професій, діяльність яких пов'язана з активною комунікацією, зокрема комерційних директорів, керівників відділів зв'язків з громадськістю, керівників відділів кадрів, а також муніципальних службовців, які безпосередньо працюють з населенням – членами територіальних громад – і особисто приймають їх [12, р. 42].

Крім того, однією з рис ефективної соціальної взаємодії є неупередженість щодо поглядів інших. Неупередженість — це психологічна установка, згідно з якою людина визнає право інших на вільне вираження думок і усвідомлює цінність знань та досвіду співрозмовника [12, р. 42].

Отже, можна стверджувати, що комунікативні навички становлять основу для різноманітного набору колективних та активних інструментів, які не тільки виховують людей у дусі муніципалізму, а й передають їм важливу методологічну інформацію, навички та вміння для безконфліктного та оптимального життя і діяльності в регіональній людській спільноті [13, с. 101];

Слід зауважити, що колаборація (співробітництво) в межах МСВ є одним із найважливіших функціонально-діяльнісних засобів і водночас результатом самоорганізації населення – жителів, які одночасно є членами ТГ. Отже, колаборація – це процес спільної діяльності двох або більше осіб чи організацій у будь-якій сфері задля досягнення спільних цілей, який

передбачає обмін знаннями, взаємне навчання та узгодження позицій [13, с. 101]. На практиці, ці заходи реалізуються шляхом створення соціального простору та сприятливого функціонального середовища на основі відповідних організаційних та правових принципів. Мета полягає у створенні системи взаємодії між членами територіальної громади, спрямованої на конструктивну співпрацю для спільного вирішення питань життя громади. Така співпраця, в свою чергу, стимулює внутрішню мотивацію мешканців до активної участі в процесах місцевого самоврядування [14, с. 13–14].

Співпраця зазвичай передбачає наявність координаційного органу або керівного комітету, який організовує та керує спільними заходами. У контексті МСВ таку роль виконує орган місцевого самоврядування (далі – ОМСВ). Водночас форма керівництва може мати громадський характер. Наприклад, її можуть здійснювати органи самоорганізації населення, інституції громадянського суспільства, некомерційні самоврядні організації тощо. Це є особливо актуальним у випадках співпраці рівноправних членів децентралізованої спільноти, якою фактично виступає ТГ. Виходимо з того, що учасники співпраці мають більше шансів на успіх у ситуаціях, коли вони конкурують за обмежені ресурси. Це служить основою для об'єктивізації та реалізації функціональної та екзистенціальної ролі територіальної громади в структурі місцевого самоврядування [14, с. 13–14].

Інтерсуб'єктивність — це здатність індивіда встановлювати зв'язки між різними точками зору в процесі комунікації, зокрема між власною позицією та позицією інших. Вона стосується здатності враховувати, співвідносити, порівнювати та, за необхідності, узгоджувати або гармонізувати різні сприйняття певних явищ або подій [14, с. 13–14]. У межах місцевого самоврядування це потужна інтеграційно-об'єднувальна характерологічна риса особистості, груп та асоціацій, яка виявляється у формуванні спільних ідеалів, цілей і телеологічних домінант спільного існування. На цій основі виникає почуття приналежності до єдиного соціального цілого, яке діє як колективний суб'єкт. Ця характеристика є фундаментальною для

соціосеміотики, яка базується на концепції «я / інший». У ширшому філософському сенсі концепція іншості передбачає усвідомлення людиною існування автономних реальностей, які не залежать від її індивідуального «я», тобто від її свідомості, волі чи особистих знань (Ч. С. Пірс, В. Уелбі, М. Бахтін, Ч. Морріс). Іншість означає не тільки протиставлення «я» і «не-я», а й неминучу присутність «іншого», що об'єктивно визначається колективним характером територіальної спільноти. Звідси впливають два ключові наслідки: а) постійна потреба людини формувати власну ідентичність у співвіднесенні з іншими людьми; б) необхідність орієнтації на точку зору інших у своїй поведінці [1, с. 110].

З огляду на надзвичайну важливість муніципальних правових відносин для забезпечення стабільного та гармонійного співіснування і взаємодії між людьми в місцевій громаді – там, де проходить їхнє життя, – держава активно використовує свій регулятивний потенціал для регулювання цієї соціально важливої сфери. Зокрема, вона встановлює, коригує або скасовує нормативні акти, що регулюють здійснення місцевого самоврядування. У зв'язку з цим можна виокремити такі рівні нормативного регулювання МСВ: конституційно-правовий, законодавчо-правовий, підзаконно-правовий (акти органів виконавчої влади різних рівнів). З огляду на те, що місцеве самоврядування є, перш за все, відносно незалежним рівнем державної влади в державі, що безпосередньо впливає із змісту статті 5 Конституції України [8], по-друге, місцеве самоврядування здійснюється у сфері, де відбуваються події, що мають екзистенційне значення для громадян; по-третє, ці події мають динамічний характер, піддаються постійним змінам і впливають на повсякденні умови життя громадян, є варіативними й часто мають стереотипний або типізований характер, що обумовлено багатоманіттям соціального життя та структур асоціацій, держава для оперативного реагування на ці виклики наділяє ОМСВ компетенційними повноваженнями – правами, обов'язками. Водночас держава визнає феномен місцевого

законодавства і надає місцевим органам влади право приймати в межах своїх повноважень нормативні акти регулятивного характеру [1, с. 110].

Людиноцентричний підхід до концепції прав людини є важливою характеристикою муніципалізму. З огляду на те, що саме держава надає права особам для забезпечення їхнього існування та функціонування в організованому суспільстві, має бути зрозуміло, що ці права ефективно реалізуються на місцевому рівні, в межах територіальної громади, під керівництвом місцевої влади та за активної участі органів місцевого самоврядування. Саме органи місцевого самоврядування створюють необхідні умови для виникнення особистих екзистенційних потреб і прагнень, а також для їх реалізації у формі прав людини. Через ці права держава, з одного боку, підтверджує свій демократичний характер, а з іншого – саме завдяки їм муніципалізм набуває здатності формувати безпосередній зв'язок із державністю і справляти суттєвий вплив на її демократичний розвиток та інституційну структуру [1, с. 110–111]. Таким чином, враховуючи існування й функціонування системи координат «права людини – локальна спільнота (територіальна громада) – місцеве самоврядування – муніципалізм – державність», муніципалізм можна розглядати як невід'ємний та іманентний елемент державності. Він має значний демократичний потенціал і достатню автономність для власного існування, розвитку та вдосконалення [1, с. 110–111].

Створення правового простору місцевого самоврядування є логічним результатом багаторівневого нормативного регулювання інституту локальної демократії. Ідеться про конституційно-правовий рівень, законодавчо-правовий рівень, підзаконно-правовий рівень, що охоплює акти органів виконавчої влади, а також локальну нормотворчість органів місцевого самоврядування різних рівнів. Цей правовий простір гарантує реалізацію місцевого самоврядування завдяки існуванню та діяльності територіальних громад, органів місцевого самоврядування та відповідних органів місцевого самоврядування. Водночас це специфічний регуляторний простір державної

влади та адміністрації, в якому здійснюється місцеве (муніципальне) самоврядування. Однак цей простір не є ізольованим: він часто перетинається з простором національної державної влади, зокрема в сферах співпраці між місцевим самоуправлінням та національними органами влади. Це стосується питань правового регулювання, здійснення делегованих повноважень виконавчої влади та національного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування [15–19].

Місцеве самоврядування володіє чітко визначеним правовим статусом у межах держави. В умовах демократичної правової державності цей статус є конституційно-правовим, що свідчить про особливу увагу держави до відповідного інституту, визнання його значення в державотворчих процесах, а також ролі ТГ як форми територіальної самоорганізації жителів у самостійному вирішенні питань екзистенційного значення. Кожен із суб'єктів та ОМСВ, що входять до його системи, також має відповідний конституційно-правовий або законодавчо визначений статус. Це забезпечує: а) наявність чітко закріплених прав і обов'язків, можливість діяти у визначених сферах суспільного життя, формувати правосуб'єктність (далі – ПС) і реалізовувати її відповідно до конституційних та законодавчих норм; б) створення інституційно-правового механізму локальної демократії, що сприяє розвантаженню публічної державної влади від виконання невластивих їй функцій; в) реалізацію ПС в організаційних та організаційно-правових формах; г) оперативне, компетентне та ефективне вирішення актуальних питань функціонування територіальних громад в умовах місцевого самоврядування; д) наближення управлінських процесів безпосередньо до членів громади, що підвищує якість і результативність управління шляхом контекстуалізації локального врядування [1, с. 110; 19–22].

Легальність МСВ, а отже, й муніципалізму, ґрунтується на конституційно-правовому та законодавчому визнанні інституту локальної демократії. Вона передбачає формування юридичної бази офіційно визнаної системи суб'єктів і ОМСВ, формування їхньої компетенційної бази, а також

легалізацію організаційних, організаційно-правових форм та управлінських механізмів реалізації МСВ в межах територіальної громади, в умовах звичайної повсякденності. Органи місцевого самоврядування наділені правами й обов'язками в різних сферах суспільного життя, що знайшли своє відображення у понад десяти тисячах нормативно-правових актів України. Така фрагментарність правового регулювання об'єктивно зумовлює потребу у проведенні системної кодифікації муніципального законодавства [1, с. 110; 23–26].

Легітимність місцевого самоврядування (муніципалізм), що походить від латинського слова *legitimus* – легітимний, законний, – є багатовимірним поняттям. Вона охоплює не тільки визнання жителями – членами територіальних громад (тобто народом у класичному розумінні цього слова) – принципів місцевої демократії, закріплених у національному законодавстві, але й передбачає їхню активну участь у функціонуванні, розвитку та вдосконаленні цієї системи за допомогою соціально-нормативних механізмів. Важливу роль тут відіграє формування у людини внутрішньої мотивації до участі в процесах самоврядування. Це не тільки зміцнює основи легітимності муніципалізму, але й сприяє формуванню муніципальної психології як комплексу поведінкових орієнтацій і дій людини – члена територіальної громади. Результатом цього є комунальна свідомість, яка служить основою для тривалої участі громадян у суспільному житті громади [1, с. 111; 27–29].

Прямий або непрямий вплив норм і принципів сучасного міжнародного публічного права на конституційний лад держав є однією з визначальних характеристик муніципалізму. Адже права людини і свободи визначаються, реалізуються, захищаються і гарантуються на місцевому рівні, в територіальних громадах і в рамках повсякденної роботи місцевих органів влади [1, с. 111]. Отже, можна стверджувати, що права людини – це насамперед права конкретного члена ТГ. Незважаючи на те, що ці права формулюються й закріплюються на конституційно-державному рівні, їхня реалізація має суто локальний характер і втілюється у формах повсякденної

поведінки людини в межах громади [1, с. 111]. Водночас, з огляду на їх надзвичайне значення для функціонування демократичної держави, права людини підлягають міжнародному правовому регулюванню, контролю та захисту. Це, в свою чергу, призводить до тенденції поступової інтернаціоналізації конституційних систем окремих держав [1, с. 111].

Ідеологічна основа місцевого самоврядування, тобто ідеологія муніципалізму, тісно пов'язана з визнанням його історичних та феноменологічних основ. Це стосується усвідомлення, нормативної та організаційної консолідації, практичного застосування та наукового розуміння ідей, що виникли в процесі еволюції людської історії щодо автономної організації суспільства. Це стосується внеску політичних і правових доктрин, а також появи концепцій самоорганізації, розвитку та практичної реалізації комунальної ідеї в суспільній свідомості. Ця основа включає не тільки теоретичні підходи, а й багатовікові соціальні практики, які підтвердили ефективність муніципалізму як форми місцевої соціальної організації. Засоби реалізації муніципалізму виявилися конструктивними та життєздатними, що в кінцевому підсумку сприяло його визнанню та легітимізації в історичному розвитку людської цивілізації [1, с. 111].

З історичної точки зору, дослідники зазвичай виокремлюють кілька послідовних етапів у зародженні та розвитку муніципалізму [1, с. 111]:

- а) етап функціонування міст-держав (полісів) у Стародавній Греції (Елладі);
- б) етап формування та еволюції муніципій у період Стародавнього Риму;
- в) встановлення та поширення Магдебурзького права в міських громадах середньовічної Європи;
- г) діяльність самоврядних органів та інституцій у період існування Запорізької Січі;
- д) земський устрій українських земель у складі Російської імперії, зокрема в період прем'єрства П. Столипіна;

е) ідеї муніципального соціалізму в першій чверті ХХ ст. – спершу в Російській імперії, а згодом у СРСР та Західній Європі – як альтернатива соціальним революціям;

ж) «муніципальні трансформації» в Європі другої половини ХХ століття, зумовлені активізацією міжнародних інтеграційних процесів;

з) розвиток муніципалізму у сучасній Європі;

и) поява нової парадигми муніципалізму, яка формується, зокрема, у країнах, що розвиваються [1, с. 111].

Догматичне обґрунтування телеологічної корисності, ефективності управління та соціальної ефективності самоорганізації людей, а також релятивістський супровід муніципалізму повинні ґрунтуватися на теоріях місцевої демократії. Це вимагає розуміння генезису інституту місцевого самоуправління в місцевій громаді, визначення активних учасників та суб'єктів відповідного процесу, а також визначення основних напрямків реформи муніципального управління в плані статусу та функціонування [30].

Зважаючи на це, цікаво розглянути фундаментальні теорії місцевого самоврядування, які деякі сучасні дослідники також називають концепціями муніципального управління [30]:

а) «теорію вільної громади (природних прав громади)» [30];

б) «громадівську (господарську) теорію самоврядування» [30];

в) «державну (державницьку) теорію самоврядування» [30];

г) «теорію дуалізму муніципального управління» [30];

д) «теорію муніципального соціалізму» [30];

е) «теорію соціального обслуговування (сервісну)» [30].

Теорія вільної громади (або теорія природних прав громади) вважається першою концептуальною теорією, яка розкриває суть місцевого самоврядування. Її засновниками були К.-Ф. Гербер, Г. Аренс, О. Лабанд, Е. Мейєр та інші. Ця теорія з'явилася в першій половині ХІХ століття, а її ідеологічні принципи знайшли відображення в бельгійській, французькій та німецькій правових системах того часу [31, с. 30; 32, с. 10], а також у

сучасному законодавстві. У центрі цієї концепції – природне й невідчужуване право громади на самоврядування та обґрунтування необхідності обмеження державного втручання в її справи. Однією з ключових ознак теорії вільної громади є виборність ОМСВ виключно членами відповідної громади [31, с. 30; 32, с. 10].

Громадівська теорія самоврядування (також відома як соціально-економічна або економічна теорія) ґрунтувалася на принципі чіткого розподілу повноважень між місцевими органами адміністративної автономії та державними структурами. Вона виправдовувала незалежність муніципії та закликала до мінімального втручання держави в її справи. Р. Моль, О. Ресслер, О. Гірке та А. де Токвіль вважаються засновниками цієї концепції. Як і попередня теорія вільної громади, ця теорія також наголошувала на невтручанні державних органів у муніципальні процеси. Центральною ідеєю було протиставлення громади державі, а чітко визначені суспільні та державні інтереси слугували основою для автономії місцевого самоврядування. Одним із механізмів, що забезпечував таке розділення, було запровадження виборчої системи територіального представництва. Згідно з цією теорією, компетенція органів місцевого самоврядування мала охоплювати всі питання комунального управління, що підлягали обговоренню громадою [33, с. 72; 34, с. 16; 35, с. 101; 36; 37, с. 67].

Державна (державницька) теорія самоврядування виникла як реакція на критичне переосмислення положень суспільної (громадівської) теорії МСВ. Засновниками цієї концепції вважають німецьких науковців Л. Штейна та Р. Гнейста [33, с. 72; 34, с. 16; 35, с. 101; 36; 37, с. 67]. Однією з особливостей цієї теорії є те, що органи місцевого самоврядування несуть відповідальність як перед громадою, так і перед державою. Водночас вони не обмежуються виконанням волі держави, а також виступають представниками та захисниками власних інтересів, а саме інтересів територіальної громади [33, с. 72; 34, с. 16; 35, с. 101; 36; 37, с. 67].

Виникнення концепції подвійної природи муніципального управління (також відомої як теорія муніципального дуалізму або дуалістична теорія) [33, с. 72; 34, с. 16; 35, с. 101; 36; 37, с. 67] це пояснюється тим, що жодна з теорій, розглянутих до цього часу, не відображає повною мірою різноманіття існуючих моделей місцевого самоврядування [38, с. 7]. Водночас, кожна з них абсолютизує одну з його окремих ознак. Сучасні процеси суспільного розвитку, зумовлені глобалізаційними тенденціями [38, с. 7], потребують відповідної реакції, зокрема щодо збереження унікальності місцевих громад та поваги до територіальних і національних традицій [38, с. 7].

Теорія дуалізму, як і теорія соціальних послуг, з'явилася переважно в останній чверті XX століття, після переоцінки основних положень концепцій громади та держави в сфері місцевого самоврядування. Її поява була значною мірою зумовлена наслідками реформ та реструктуризації муніципальних органів влади, що проводилися в різних країнах. В основі цієї теорії лежить ідея дуалізму місцевого самоврядування, яка передбачає необхідність забезпечення як автономії територіальних громад, так і дотримання інтересів держави. Дуалізм місцевого самоврядування проявляється в таких положеннях: а) місцеве самоврядування не створюється державою, а визнається і гарантується нею як природне і невід'ємне право населення на самостійне і відповідальне вирішення питань місцевого значення; б) держава регулює питання, пов'язані зі створенням, реорганізацією та розформуванням комунальних утворень, визначає компетенцію органів місцевого самоврядування та обсяг їх повноважень; в) державна політика формує загальну концепцію розвитку місцевого самоврядування та визначає межі його функціонування; г) органи місцевого самоврядування часто беруть участь не тільки у вирішенні місцевих, а й національних проблем, виходячи за межі своєї виключно місцевої компетенції [39, с. 598].

Одним з основних принципів теорії соціальних послуг є переконання, що головним завданням місцевого самоврядування є надання населенню якісних соціальних послуг. Надання таких послуг вважається основним

завданням місцевої влади, метою якого є задоволення повсякденних потреб громади та підвищення рівня добробуту її мешканців. У межах цієї діяльності формується своєрідна сервісна система, спрямована на задоволення потреб жителів – членів ТГ [40, с. 32–37]. Згідно з підходом теорії соціальних послуг, громади в першу чергу розглядаються як виконавчі та адміністративні структури з обмеженими повноваженнями, основною метою яких є організація соціального забезпечення населення. Законодавство покладає на них головним чином завдання надання публічних послуг. Відповідно до цієї концепції, основним завданням органів місцевого самоврядування є забезпечення соціального добробуту мешканців територіальної громади [41, с. 62].

Сутність *теорії муніципального соціалізму* є глибшою порівняно з наведеними вище теоріями, оскільки вона має формаційний характер. Її основою є ідея використання інституту МСВ як засобу мирного переходу від капіталізму до соціалізму. Ця теорія орієнтована на глибоку демократизацію локального життя шляхом формування ефективної системи місцевого самоврядування та забезпечення ширшої автономії муніципальних утворень. Її головна ідея полягає в тому, що пролетаріат повинен здобути вирішальний вплив на процеси формування, розвитку й функціонування міської громади. Це передбачає створення муніципалітетів, керованих соціалістами – представниками робітничого класу, який розглядається як основа майбутнього соціалістичного суспільства [41, с. 62].

1.2. Особливості сучасних наукових інтепретацій поняття «муніципалізм»

Повсякденне життя кожної людини, а також її соціальних груп та об'єднань, тісно пов'язане з явищем самоорганізації. Завдяки цьому явищу люди здатні вирішувати важливі питання, що стосуються їхнього власного існування, як на індивідуальному рівні, так і в рамках форм колективної взаємодії протягом усього життя. Самоорганізація — це процес, в рамках

якого формується, підтримується або вдосконалюється структура складної та динамічної соціальної системи у вигляді місцевої громади. Вона відіграє ключову роль у формуванні територіальної громади та визначає умови її створення, функціонування та розвитку. Феномен самоорганізації є основою існування людських спільнот і, в більш загальному сенсі, цивілізації, оскільки він базується на людях, їхніх повсякденних потребах, інтересах і прагненнях, які реалізуються через активне життя [42, с. 198–199].

Слід підкреслити, що процеси самоорганізації можливі лише в системах з високим ступенем складності та значною кількістю елементів, між якими існують ймовірнісні, а не суто детерміновані відносини. Здатність до самоорганізації притаманна об'єктам різної природи, від клітин і організмів до біологічних популяцій і людських спільнот [43]. Таким чином, найскладніші соціальні відносини між індивідами, соціальними групами та асоціаціями проявляються в людських спільнотах, зокрема у формі територіальних спільнот. Саме ці відносини дозволяють спільнотам не тільки існувати і функціонувати, але й адаптуватися до складного природного середовища та виживати в ньому. Водночас вони є основою для виникнення суспільних і нормативних засад людської цивілізації, таких як законодавство, формування держави, створення міжнародної спільноти, а також виникнення і розвиток процесів глобалізації в їх економічних, політичних, соціальних і правових проявах [42, с. 199].

Крім того, саме процеси самоорганізації, що відбуваються в місцевій громаді – як мікромоделі загальної функції громади в державній системі – є основою формування, існування та поступового розвитку територіальних громад [42, с. 199]. Ці процеси характеризуються діалектичними, суперечливими тенденціями: неврівноваженістю та стійкістю, дезорганізацією і впорядкованістю, стохастичністю (випадковістю) і порядком. Саме така динамічна природа самоорганізації є запорукою не лише існування й функціонування ТГ як локальних соціумів, а й їх

постійного розвитку та вдосконалення, особливо в контексті все якіснішого задоволення потреб, прагнень та інтересів конкретної людини [42, с. 199].

У цьому контексті, Г. Джонс, один із засновників організаційної теорії, пропонує розділити самоорганізацію на три основні форми (або процеси), а саме [44, р. 114]:

1) процес, що гарантує формування організації як якісно нового утворення на основі заданого набору елементів [44, р. 114];

2) процеси, які, незважаючи на зміни внутрішніх і зовнішніх умов (факторів, впливів), що впливають на їх функціонування (процес існування і повсякденної діяльності територіальної громади), забезпечують підтримку стабільного рівня організації [44, р. 114];

3) процес вдосконалення та саморозвитку організацій, здатних збирати та застосовувати раніше набутий досвід [44, р. 114].

Слід підкреслити, що три форми самоорганізації територіальної громади базуються на єдиному і універсальному інструментальному та функціональному механізмі, який забезпечує їх формування, стабільне функціонування та подальший розвиток. Мова йде про місцеве самоврядування, яке є природною і найефективнішою формою соціального управління. Вона реалізується на основі демократії або безпосередньо самою громадою – її членами, мешканцями відповідних адміністративно-територіальних одиниць держави, – або її виборними представницькими та виконавчими органами – органами місцевого самоврядування, сформованими шляхом виборів або демократичних процедур призначення [42, с. 199].

Саме за таких обставин відбувається народження, виникнення, функціонування та поступовий розвиток багатовимірного явища муніципалізму [45, с. 493; 46]. Вона проявляється:

- як комплексне й системне соціальне явище [45, с. 493; 46];
- як важливий та іманентний елемент демократичної ідеології [47, с. 173];

- як багаторівневий компонент системи соціального управління, що охоплює як урядові, так і неурядові (місцеві та регіональні) аспекти [48];
- як специфічний телеологічно і праксеологічно обґрунтований рівень публічної самоврядної (муніципальної) влади [49];
- як самостійний та автономний конституційно-правовий інститут [50] із власною нормативно-правовою базою [51];
- як характерне соціально-політичне та економічне явище, що реалізується за допомогою формалізованої інституційної системи місцевого самоврядування [51];
- як явище, що має вирішальний вплив на місцевий, регіональний, національний та міжнародний розвиток, зокрема в контексті правової глобалізації та сучасних інтеграційних процесів [51];
- як ситуація, в якій колективні юридичні особи, зокрема територіальні громади, набувають значного конституційного та інституційного значення в процесах місцевої, регіональної, національної та світової взаємодії між державами, націями, окремими особами та міжнародною спільнотою [52, с. 31].

Отже, можна стверджувати, що аналіз теоретичних засад виникнення, становлення, розвитку та еволюції муніципалізму повинен проводитися, з одного боку, з точки зору його місцевого характеру, а з іншого — з урахуванням його потенціалу в контексті процесів глобалізації, тобто через призму дихотомії «місцеве/глобальне» [53].

Якщо визначати основні теоретичні підходи до розуміння природи та характеру муніципалізму, слід визнати, що в їх основі лежать два ключові аспекти [53]. Перший вимір – це екзистенційна парадигма та об'єктивовані механізми існування місцевої спільноти індивідів, зокрема в межах територіальної громади. Другий – це процес формування та реалізації дихотомії «локальне/глобальне», що надає цій спільноті глобалістський потенціал [53].

За словами британського дослідника П. Доліана, муніципалізм справедливо вважається однією з основних соціальних цінностей Європи. З історичної точки зору, це явище виникло і розвинулося як політична система місцевого самоврядування, яку міста і громади реалізовували в муніципалітетах як самостійні інституції, що мали власну систему управління, засновану на адміністративній структурі суверенних держав. Водночас муніципалізм – це не лише сприяння розвитку громадських структур, а насамперед тенденція, за якої їхній діяльності надається пріоритет як інструменту здійснення політичних змін на місцевому рівні. Крім того, він підтримує ініціативи на низовому рівні, які самі по собі можуть привести до змін на найвищих рівнях державного управління. Отже, муніципалізм — це концепція соціального перетворення, в якій громада відіграє ключову роль як основний механізм його реалізації [54, р. 577].

Український дослідник муніципалізму О. Батанов на основі глибокого аналізу феноменології муніципалізму дійшов висновку про системні, комплексні та інтегративні підходи і дійшов висновку, що в формуванні категорій і понять комуналізму термін «муніципалізм» повинен отримати статус базового елемента системи [55, с. 103]. Цей підхід підкреслює його унікальність і ключову роль у процесі конституціоналізації муніципального права як самостійної гілки національного права. На підтримку цієї точки зору, муніципалізм слід розглядати як [57, с. 95]:

а) результат теоретичних досліджень та практичного досвіду в галузі місцевої автономії, яка, на нашу думку, є доктринальним та праксеологічним явищем, що має міцне та значне історичне підґрунтя [57, с. 95];

б) незалежний науковий дослідницький метод, що виник у перехідний період від традиційної муніципальної науки до радянської науки про державне будівництво у 20-х рр. XX ст. [57, с. 95];

в) концептуальну характеристику стану розвитку місцевого самоврядування у певну історичну епоху в окремій країні або в міжнародному контексті загалом [58, с. 29];

г) процес розвитку колективної правової свідомості, що включає свідоме сприяння почуттю приналежності до рідного міста, місця проживання або «малої батьківщини» [59];

д) ідеологія та практичні дії в місцевому самоврядуванні, що виходить за межі регіональної (сусідської) громади; як конкретне втілення основ, принципів та можливостей самоврядування міст, малих міст або сільської місцевості [60];

е) частина конституційності та наслідок розвитку концепцій місцевого самоврядування, натхнених її принципами та провідними ідеями [59, с. 29];

ж) сучасна тенденція «лібертаріанського муніципального управління» (або муніципалізму), запропонована північноамериканськими соціоекологами під керівництвом відомого соціолога і мислителя Мюррея Букчіна [61];

и) свого роду варіація так званого «міського анархізму» — муніципальної моделі, в якій громадяни самі керують фундаментальними питаннями, а муніципальні органи влади перетворюються на інститути самоврядування у суспільних справах. У цій моделі місто або його околиці розглядаються як центр революційного процесу та основа анархістської політики [62].

Таке глибоке розуміння сутності муніципалізму сприяє науковому дослідженню його теоретичних засад та механізмів реалізації, особливо в галузі права та судової практики [63].

У філософії розрізняють онтологічну модальність, яка описує спосіб існування об'єкта або явища, та гносеологічну (логічну) модальність, яка пов'язана зі способами пізнання або логічними властивостями, що стосується способу їх пізнання, осмислення або формулювання судження про них. Такий підхід дозволяє підтримати наукову традицію одеської юридичної школи муніципального права, до якої, зокрема, належить і авторка цього дослідження. У цьому контексті зазначена модальність повинна ґрунтуватися на таких основних засадах [58, с. 30]:

а) місцеве самоврядування як функціонально-просторове втілення муніципалізму проявляється у формі самоорганізації жителів – членів ТГ, які працюють в адміністративних підрозділах або їх об'єднаннях на території однієї держави. У такій формі вона є важливою, об'єктивно необхідною і невід'ємною частиною демократичної правової держави і служить конституційною та нормативною основою місцевого самоврядування [58, с. 30];

б) місцеві органи самоврядування, які є інструментальними та структурними опорами комуналізму, створюються безпосередньо мешканцями – членами територіальної громади, що відображає представницьку та суб'єктивну основу комуналізму [58, с. 30];

в) місцеві органи самоврядування є найближчими до громадян структурами державного управління і утворюють базовий рівень державної влади, що відображає місцевий характер муніципального управління [58, с. 30];

г) органи місцевого самоврядування керують життям громади на місцевому рівні, зокрема надаючи публічні послуги, що є найважливішою телеологічною рисою муніципалізму [58, с. 30];

д) в широкому розумінні, метою муніципалізму є забезпечення та реалізація прав людини в місцевій громаді, що означає, зокрема, створення системи захисту місцевих прав на регіональному рівні. Такий підхід відображає стратегічний пріоритет муніципалізму, який полягає в орієнтованості на людину [58, с. 30];

е) муніципалізм проявляється у масштабних самоуправлінських змінах, які становлять основу для демократичного оновлення та реформування як суспільства, так і держави, підкреслюючи тим самим його суспільну силу змін [58, с. 30];

ж) муніципалізм вважається важливою частиною сучасної парадигми, яка відіграє ключову роль у структурі національного конституціоналізму та становить його структурну та методологічну основу [58, с. 30].

Цей висновок є логічно обґрунтованим, оскільки впливає з екзистенційної природи місцевої людської спільноти, яка формується на основі об'єктивно визначених муніципальних характеристик, що створюють ідентичність [58, с. 30–31], зокрема:

1) муніципалізм виникає, розвивається і функціонує в інституційному рамках місцевого самоврядування, яке виступає соціальним простором для його створення та реалізації [42, с. 203];

2) його основою є локальна людська спільнота – ТГ (ознака сфери дії міжсуб'єктного співіснування, що становить комунікаційну основу муніципалізму;)

3) він реалізується через міжособистісну взаємодію членів громади (методологічна ознака функціонального рівня виникнення муніципалізму);

4) сприяє процесам індивідуальної та колективної соціалізації, пов'язаної з реалізацією наративів людської діяльності та стереотипних форм поведінки (праксеологічна ознака впливу соціальних і правових чинників);

5) його суб'єктом є конкретна людина – житель території, член громади;

6) формується та реалізується в умовах повсякденності (ознака екзистенційного буття людини й громади);

7) забезпечує реалізацію життєвого циклу людини (стратегічно визначальна телеологічна домінанта) [42, с. 203–204];

8) місцеве самоврядування є джерелом життєвих потреб, вимог та прав людини, в рамках якого формуються соціальні, паранормативні, метанормативні та правові принципи, а також індивідуальні та колективні звичаї, що визначають цінність та екзистенційне значення муніципалізму [42, с. 203–204];

9) ці потреби перетворюються на права людини та свободи, які набувають правового статусу – це ознака виникнення нормативної дискусії про «перевагу існування – особливе право людини» в контексті муніципалізму [42, с. 204];

10) права і свободи визнаються, гарантуються і захищаються державою, що є свідченням фундаментальної ролі держави у створенні системи прав і свобод людини і громадянина як правового статусу, що формується в рамках муніципальної системи [42, с. 204];

11) ці права закріплені в конституційних нормах, які мають пріоритет над державними правами (стаття 3 Конституції України) [8];

12) конституційні права формують правовий статус особи та громадянина, який розвивається в рамках демократичної держави (ознака нормативного та правового закріплення реального стану справ у сфері прав людини в демократичній державі, що розвивається в контексті комуналізму) [42, с. 204];

13) завдяки цим конституційним правам і свободам на рівні місцевого самоврядування виникає низка муніципальних прав людини, які, з одного боку, ефективно повторюють ці конституційні права і свободи, а з іншого боку, значно підвищують легітимність інституту місцевої демократії, підкреслюючи його особливо важливу роль і створюючи реальні умови для реалізації цих прав і свобод у повсякденному житті місцевої громади [42, с. 204];

14) в результаті цих складних гуманістичних процесів і тенденцій на рівні окремих осіб, груп людей, їх об'єднань і спільнот виникає, проявляється, розвивається і реалізується феноменологія колективної свідомості та колективної психології. Це є основними умовами існування місцевої демократії, а отже, і основними умовами існування, функціонування та реалізації конституційної системи прав і свобод людини, які на місцевому рівні виявляються у вигляді індивідуальних, груповими та колективними правами людини [42, с. 204];

15) унікальність муніципальної свідомості та муніципальної психології базується на широкій участі спільноти, яка ґрунтується на свідомій мотивації та сприяє виникненню та розвитку ідеології

муніципального руху (що є важливим фактором у виникненні ідеології муніципального руху) [42, с. 204];

16) ці принципи чітко демонструють потенціал муніципалізму у вирішенні важливих і життєво важливих питань, що стосуються існування людей у місцевій громаді протягом усього життєвого циклу, а також здатність протистояти руйнівним явищам у взаємодії між громадянами та владою, щоб забезпечити стабільні умови для діяльності держави [42, с. 204];

17) найважливішою рисою муніципалізму є його нормативна основа, яка свідчить про його легітимність як на національному рівні (конституційне й законодавче право), так і в міжнародному правовому полі (зокрема, у межах європейської правової традиції) [42, с. 204].

Зазначені вище фактори, дозволяють забезпечувати створення та функціонування універсальних місцевих та регіональних правових регуляторних механізмів, оскільки місцеве самоврядування стає конституційною та правовою інституцією місцевого уряду та інституцією міжнародного права [58, с. 32; 64].

Цей механізм базується на законодавчій системі, яка включає такі основні елементи [65, с. 344]:

1. На національному рівні, що відображає місцево-регіональний характер регулювання місцевого самоврядування, а отже, і муніципалізм як загальне соціально-політичне явище [65, с. 344]:

а) правові норми, що відображають важливі правові засоби – дозволи, заборони, обов'язки, тобто регуляторні інструменти [65, с. 344];

б) засоби реалізації, які проявляються в реальній поведінці людей, тобто у виконанні дій або утриманні від таких дій (бездіяльність), становлять ефективну частину механізму. Між цими складовими існують проміжні елементи: правові факти та правові відносини [66, с. 16-17; 67; 68, с. 47; 69, с. 126; 70; 71];

в) основними елементами механізму правового регулювання є правові норми, правові відносини, дії, спрямовані на здійснення суб'єктивних прав і

виконання правових обов'язків, а також індивідуальні приписи. Заходи щодо застосування права вважаються додатковою і необов'язковою складовою. Юридична література зосереджується переважно на цих чотирьох основних складових механізми правового регулювання [66, с. 16–17; 67; 68, с. 47; 69, с. 126; 70; 71].

Водночас наведені чотири елементи механізму правового регулювання можна розглядати як його стадії.

Перша з них – формування нормативної основи – охоплює процес створення та загальної дії юридичних норм. Нормативна основа включає не тільки правові норми, а й положення, угоди, правові інструменти та методи, а також інші засоби створення права. У центрі уваги знаходяться дозволи та заборони. Вони реалізуються в рамках застосування права за допомогою регулювання, стандартизації та регуляторних заходів на різних рівнях: місцевому, регіональному та національному, включаючи розробку законів [72].

Другий етап включає правові відносини, що виникають на підставі правових фактів (або сукупності таких фактів). На цьому етапі сторони набувають певних прав та обов'язків, що регулюють їх індивідуальну правову поведінку. Передумовою для встановлення таких правових відносин часто є факультативний етап, без якого неможливо встановити правові відносини. У процесі взаємодії суб'єктів створюються конкретні правовідносини, в яких чітко розмежовуються сторони, що мають права та обов'язки. На цьому етапі стає зрозуміло, яка сторона має відповідний правовий інтерес і відповідні суб'єктивні права, а яка сторона повинна забезпечити їх реалізацію або вжити заходів на користь уповноваженого органу. Такий підхід акцентує увагу на праксеологічному аспекті правового регулювання, яке ґрунтується на комунікативних зв'язках і міжособистісних взаємодіях, що визначаються цілями учасників правовідносин [72].

Третій етап включає реалізацію суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Саме на цьому етапі досягаються кінцеві цілі (телеологічні

директиви) правового регулювання. Реалізація здійснюється за допомогою дій, що включають дотримання заборон, виконання обов'язків, здійснення прав і, у разі необхідності, застосування правових норм. Ці дії є основним інструментом, що забезпечує реалізацію прав та обов'язків у поведінці відповідних суб'єктів права. Якщо на цьому етапі не існує перешкод для здійснення прав або виконання обов'язків, четвертий додатковий етап не є необхідним. Цей етап стосується контролю за дотриманням прав та обов'язків або захисту прав суб'єктів правовідносин [72]. Вона передбачає практичне виконання приписів і настанов правових норм у звичайному (ординарному) режимі, що регламентують уже сформовані або ті, що перебувають у процесі формування, правовідносини [72].

Четвертий етап проявляється у вигляді юридичних санкцій, якщо сторона не виконує своїх зобов'язань або вчиняє правопорушення. Цей етап активується виключно в конфліктній ситуації і підтверджує, що суперечку неможливо вирішити звичайними (мирними або превентивними) засобами [72]. На цьому етапі постає потреба у встановленні правовідносин іншого типу – охоронних, а також у здійсненні правозастосовної діяльності забезпечувального характеру. Уповноважена особа набуває права на захист, який реалізується через ініціювання правозастосовного процесу як самостійно, так і через спеціальні органи. За участі юрисдикційних органів щодо зобов'язаної сторони можуть бути вжиті заходи державного примусу. Суб'єкт, який порушив свої обов'язки, набуває нового правового статусу – на перший план виходить юридична відповідальність [72]. У таких випадках виникають охоронні правовідносини, які характеризуються владно-підпорядкованим характером. У цьому контексті судовий орган реалізує свої повноваження з метою відновлення порушеного права та дотримання принципу законності. Тому ключовим елементом цієї стадії є вжиття захисних примусових заходів [72].

Необхідно підкреслити, що потенціал існування, поширення та універсальності муніципалізму через активне використання інституту

місцевого самоврядування та механізмів місцевої демократії на різних рівнях - національному, регіональному та місцевому - має значний вплив на формування, структурування та адаптацію життєвого шляху кожної окремої людини. Постійний вплив локалізму на повсякденне життя і діяльність індивідів, соціальних груп, об'єднань і, насамперед, органів місцевого самоврядування особливо помітний як на індивідуальному рівні, так і на рівні громад. Це переконливо підтверджує стратегічну, стійку та невід'ємну роль локальних правовідносин у системі публічного регулювання діяльності територіальних громад та їхню центральну роль в організації життя членів цих громад. Насамкінець зазначимо, що цей висновок у жодному разі не є перебільшенням чи вираженням занепокоєння щодо подальших перспектив вдосконалення розвитку верховенства права у державі [72].

2. На рівні міжнародного співтовариства, що відображає територіально-універсальний характер регулювання місцевого самоврядування в міжнародному праві та активізує процеси формування міжнародно-правового статусу органів місцевого самоврядування крізь призму дихотомії «локальне-глобальне», локалізм розглядається як універсальне соціально-політичне та нормативне явище, що має глобальні виміри [72]:

а) механізм міжнародно-правового регулювання [72] – це система міжнародно-правових інструментів і процедур, що впливають на відносини між державами. Іншими словами, це сукупність міжнародно-правових інструментів, які відіграють операційну роль у забезпеченні функціонування вищезгаданого регуляторного механізму [51];

б) міжнародно-правова норма є першим (базовим) елементом цього механізму, а її юридична функція, яка має нормативно-телеологічний характер, полягає в регулюванні відносин між суб'єктами міжнародного права. Вона є основою для структурної та рудиментарної організації відповідного регулятивного механізму [51];

в) встановлення нормативних стандартів, обов'язкових, дозволених або заборонених моделей поведінки є заохочення громад до дотримання певних

зразків поведінки. Це робиться за допомогою специфічного юридичного методу - шляхом встановлення взаємозалежних прав та обов'язків, які формують правовідносини [51];

г) статус суб'єкта міжнародного права (в даному контексті, зокрема, держав) стосовно об'єкта регулювання міжнародного права є особливою формою міжнародних відносин. Ці відносини визначаються на основі сукупності прав і обов'язків, що впливають безпосередньо з норм міжнародного права. Водночас слід зазначити, що ці правовідносини є незалежними і не тотожними міжнародним відносинам, які вони регулюють, хоча між ними існує причинно-наслідковий зв'язок. Це стосується насамперед матеріально-правових відносин, оскільки процесуально-правові відносини мають скоріше доповнюючий характер і їх метою є забезпечення виконання перших [51];

д) ставлення суб'єкта міжнародного права до відповідних правових відносин та його готовність застосовувати ці відносини на практиці відіграють вирішальну роль у механізмі регулювання міжнародного права. Саме це ставлення визначає поведінку суб'єкта щодо фактичного застосування норм міжнародного права. Отже, ключовим фактором механізму є самі правовідносини – у більш вузькому значенні юридичні зобов'язання, що впливають з норм міжнародного права. Водночас у міжнародному праві визнається також ширше поняття правовідносин – правового регулювання соціальних відносин. Обидва підходи слід оцінювати у взаємному правовому контексті як єдину систему прав і обов'язків, учасниками якої є сторони міжнародних відносин [51];

е) суб'єктивне право не може існувати окремо, поза правовими відносинами, оскільки воно завжди має відповідати певному обов'язку іншої сторони. Отже, суб'єктивне право можна охарактеризувати як дозволену законом діяльність, реалізація якої забезпечується відповідними обов'язками інших сторін правовідносин. Така дія, в свою чергу, є розумною поведінкою, яка відповідає обсягу суб'єктивних прав і гарантується механізмами

міжнародного законодавства. При цьому реалізація суб'єктивних прав залежить від волі їх носія, тоді як виконання юридичних обов'язків є безумовно обов'язковим. Таким чином, взаємозв'язок прав і обов'язків визначає юридичний характер правовідносин [51];

ж) юридичні факти, такі як рішення міжнародних органів або організацій, ратифікація міжнародних угод тощо, є діями або заходами суб'єктів міжнародного права, що мають юридичні наслідки. Вони є необхідною умовою для виникнення, розвитку або припинення певних правовідносин. Юридичні факти також включають незаконні дії, які, в свою чергу, слугують основою для виникнення майнових правовідносин у зв'язку з юридичною відповідальністю [51];

з) міжнародна правосвідомість є важливою інституційною та постійною складовою механізму регулювання міжнародного права, оскільки під її впливом створюються та застосовуються правові норми. Вона слугує своєрідним орієнтиром для суб'єктів міжнародного права та визначає напрямок їхньої поведінки на міжнародному рівні та у міждержавній співпраці у відповідних сферах [51].

Слід підкреслити, що міжнародна правова свідомість, незважаючи на її складність і суперечливість, відіграє провідну роль у формуванні уявлення про муніципалізм як об'єкт міжнародного правового регулювання. У цьому вимірі муніципалізм перетворюється з місцевого явища на глобальне, здатне переоцінити, реформувати та переорієнтувати думки, поняття та переконання держав щодо необхідного міжнародного правового порядку. Водночас слід підкреслити, що міжнародна правосвідомість виникає, розвивається і діє незалежно від відмінностей між окремими державами, оскільки саме ця свідомість забезпечує існування і функціонування загального міжнародного права як прояву універсальної правосвідомості [51].

Однією з характерних рис міжнародної правової свідомості, яка проявляється в процесі інституціоналізації муніципалізму та створенні муніципального права в контексті міжнародного права, а отже, і загального

міжнародного права, є її вертикальний розвиток – від нижчого рівня до вищого. Це стосується поступового формування свідомості, яке починається на індивідуальному рівні – у мешканця регіональної громади, який одночасно є безпосереднім учасником муніципальної системи та місцевого самоврядування, споживачем і бенефіціаром – і поширюється аж до рівня національної держави. Визнаючи та закріплюючи МСВ на своїй території, держава реалізує його потенціал як ефективного інструменту для побудови належного, функціонального суспільства, яке співпрацює з державою, а не протидіє їй. Наступним рівнем є міждержавні регіональні об'єднання та універсальна міжнародна спільнота, в яких муніципалізм все більше розглядається як ключова сфера у зміні соціальних моделей національних держав, які є членами цієї спільноти. У цьому контексті, варто звернути увагу на висновок українського дослідника Д. Бобровника, який справедливо підкреслює, що приклад регіональних спільнот у різних історичних, просторових, ресурсних та інших вимірах переконливо свідчить, що саме зміна умов існування «локального» визначає виникнення «глобального». Водночас усі форми «локального» сьогодні функціонують у глобальному просторі та взаємодіють із ним. Індивіди, соціальні групи, асоціації та їх безпосереднє соціальне середовище за своєю природою є локальними, але їх соціальні практики в контексті постійних змін набувають глобального виміру [53, с. 64]. Отже, це положення належним чином демонструє здатність муніципалізму виступати джерелом процесів глобалізації, що підтверджується його концептуальними, наративними та ціннісними характеристиками [73, с. 46].

У цьому контексті не можна ігнорувати роль правової свідомості та правової культури та їх взаємозв'язок. Це стосується не лише світогляду представників держави, а й ролі бюрократії на різних рівнях, що є важливою темою для функціонування міжнародного права. Чим складніша міжнародна правова система, тим більший вплив має цей фактор. Ми маємо звернути особливу увагу на широке знання міжнародного права серед громадськості,

яка, незважаючи на поступовий розвиток у загальній свідомості, набуває все більшої динаміки та значення. Хоча роль громадської думки не слід абсолютизувати, саме вона може відігравати вирішальну роль у кризових ситуаціях при вирішенні складних проблем, пов'язаних з існуванням і функціонуванням міжнародного співтовариства націй і держав. Крім того, національне (внутрішнє) право є важливим інструментом у забезпеченні ефективності міжнародного права в національній правовій сфері. Без активної та взаємодоповнюючої співпраці з національним правом міжнародне право не могло б забезпечити стабільність своєї діяльності та не мало б перспектив для подальшого розвитку та вдосконалення. Таким чином, виникає своєрідний цикл, в якому національні та міжнародні норми інтегруються та взаємодіють між собою. В результаті муніципалізм набуває значення як явище, що має значний вплив на розвиток окремих осіб, їхніх соціальних груп та об'єднань, місцевих територій, регіонів та держав, а також на формування регіональних та глобальних державних спільнот [73, с. 46].

Тільки в органічній єдності національних та міжнародних вимірів розуміння сутності муніципалізму можна вважати не лише привабливою концептуальною та практичною моделлю, але й об'єктивно існуючим явищем. Це явище демонструє чітко визначені аксіологічні, наративні, структурно-інституційні, конститутивні, законодавчо-нормативні, функціонально-телеологічні, історично-національні характеристики, які розвинулися в процесі еволюції під впливом демократичних ідей та принципів самоврядування [73, с. 46].

У цьому контексті варто підтримати сучасну позицію юридичної науки, яка визначає муніципалізм як чинник, що забезпечує якісно новий рівень автономії та колективізації інтересів людей у розвитку на місцевому рівні суспільства. Водночас, регіональна спільнота стає активним двигуном конституційної свідомості та культури, які є телеологічними та стратегічними критеріями ідеології національного та глобального конституціоналізму [73, с. 46].

1.3. Муниципалізм як соціальна та правова цінність

Щоб повністю зрозуміти суть муніципалізму, спочатку потрібно з'ясувати значення та оцінку поняття «цінність»; потім, необхідно окреслити основні аксіологічні принципи муніципалізму на основі характерних рис його цінностей; і нарешті, необхідно проаналізувати самі муніципальні цінності – їх зміст, функціональне значення, роль і місце в ієрархії соціальних та інституційних цінностей. При цьому доцільно оцінювати їх у рамках єдиної системи цінностей, що включає: соціальні цінності - публічні цінності - інституційні цінності - муніципальні цінності [74, с. 68].

У науковому середовищі, термін «цінність» тлумачиться як багатовимірна категорія, що охоплює як матеріальні, так і духовні аспекти явищ. Згідно з академічним тлумачним словником української мови, цінність розуміється як щось, що має певну матеріальну або духовну цінність [75], завдяки чому її можна вважати основоположною категорією у визначенні ієрархії соціальних пріоритетів і норм.

Філософський словник визначає цінність як властивість певного об'єкта або явища, що задовольняє потреби, бажання та інтереси соціальної одиниці (індивіда, групи людей, суспільства) [76, с. 707].

В історичному аналізі радянського тлумачення, поняття «цінність» С. Рабічук вважає його вираженням значення, важливості, корисності або доцільності певного явища або об'єкта. На перший погляд, цінність здається властивістю об'єкта або явища, але її значення та корисність не є природними властивостями. Вони не виникають виключно на основі внутрішніх властивостей об'єкта, а визначаються також суб'єктивною оцінкою людини цих властивостей, які є важливими для її життя, викликають її інтерес або задовольняють певні потреби [77].

Система цінностей, що формується в повсякденному житті людини, виконує таким чином кілька важливих завдань: а) вона служить орієнтиром у

матеріальній і соціальній реальності; б) вона відображає практичне ставлення індивіда до навколишніх предметів і явищ, тим самим розкриваючи праксеологічний вимір; с) вона діє як сукупність спільних цілей, яких людина прагне досягти в рамках соціальної взаємодії (інтерсуб'єктивний вимір); d) вона діє як критерій оцінки діяльності соціальних інститутів, метою якої є реалізація значущих цінностей; е) вона виконує прогностичну функцію, визначаючи майбутню поведінку окремих осіб, соціальних груп та їх об'єднань, включаючи регіональні спільноти, оскільки цінності комунізму є основою для певних дій; f) визначає появу нових способів життя для осіб, їхніх спільнот та об'єднань, які розвиваються та реалізуються в регіональних громадах на основі значущих цінностей у сфері муніципального самоврядування та набувають рис повсякденного життя. Звідси випливає, що виникнення, формування та зміна муніципальних цінностей мають локальний характер, оскільки вони виникають, розвиваються та змінюються у відповідь на динаміку соціального та державного розвитку, але при цьому зберігають свою природну локальність [74, с. 68–69].

Формування цінностей у територіальних громадах не лише збільшує їх загальну кількість, але й покращує якісні характеристики, поступово уточнюючи та конкретизуючи їх у практичному застосуванні. У такий спосіб, можна визначити виникнення та розвиток певної системи цінностей. У філософському розумінні система цінностей - це сукупність того, що людина вважає важливим у соціальному середовищі, тобто у своїй територіальній громаді та в рамках місцевого самоврядування. У цьому сенсі, поняття «цінність» нерозривно пов'язане з поняттям «мотивація», оскільки між ними існує прямий причинно-наслідковий та функціональний зв'язок, який має мотиваційний та аксіологічний характер [78].

Слід підкреслити, що поняття «цінність» трактується по-різному залежно від контексту, в якому воно використовується в тій чи іншій сфері людської діяльності [78]:

а) цінність - це загальна властивість предмета чи явища, яка передбачає визнання його важливості або значущості. У цьому контексті всі цінності поділяються на матеріальні та духовні. Існує також поняття «вічні цінності», яке, з одного боку, відповідає загальній класифікації, згаданій вище, а з іншого - характеризується історичною сталістю свого існування та застосування, що надає йому часової якості та оцінки його ефективності [78];

б) філософське розуміння цінності передбачає визнання соціокультурної значущості об'єктів і явищ для окремої людини, спільноти чи суспільства в цілому [78];

в) в економіці цінність зазвичай використовується як синонім «споживчої вартості», тобто значення корисності об'єкта для споживача [78];

г) у правовій сфері цінності розглядаються як невід'ємна частина правових орієнтирів. По-перше, цінності являють собою фундаментальні принципи, якими керуються при створенні, розвитку та функціонуванні національного законодавства і права (зокрема, свобода, справедливість, рівність тощо). По-друге, вони виражаються у вигляді матеріальних і нематеріальних благ, які гарантуються правовою системою. По-третє, правові цінності забезпечують ефективність правового регулювання ключових суспільних відносин. По-четверте, вони мають екзистенційне значення, оскільки безпосередньо впливають на розвиток індивідів, соціальних груп, об'єднань та основних інститутів суспільства і держави [78]; по-п'яте, правові цінності виконують моделюючу функцію, оскільки вони безпосередньо впливають на поведінку та дії як окремих осіб, так і органів державної влади [79, с. 95]; по-шосте, правові цінності визначають внутрішню мотивацію людини до їх реалізації та втілення на практиці. По-сьоме, вони мають перспективний характер, оскільки можуть еволюціонувати, трансформуватися та набувати нових форм відповідно до динаміки суспільного та державного розвитку (особливо в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції України). По-восьме, ці цінності можуть бути джерелом конфліктів, оскільки часто конкурують або

зіштовхуються між собою, особливо на стику радянських правових традицій і сучасних європейських правових норм, а також на тлі правового нігілізму [80]. Водночас, правові цінності, які відображають як філософський, так і економічний виміри, поєднують у собі об'єктивний і суб'єктивний аспекти. Вони також мають подвійну природу - статичну та функціональну: з одного боку, вони залишаються стабільними протягом певного історичного періоду, а з іншого - набувають динамічних рис у процесі реалізації, що знаходить своє відображення в конкретній юридичній практиці [74, с. 69].

Більшість науковців у галузі філософії, соціології та політології сходяться на думці, що цінності можна поділити на дві основні категорії: духовні та матеріальні цінності. Ці категорії утворюють систему цінностей, яка є, по-перше, базовим поняттям теорії цінностей і, по-друге, в етимологічному сенсі, сукупністю уявлень людей про значення речей і явищ у природі та суспільстві для їхнього життя (соціальні установки). По-третє, індивіди, їхні групи та об'єднання, які складають локальний (наприклад, сім'я), мезо- (наприклад, трудовий колектив або базова організація державної структури) та макро- (суспільство в цілому) соціум, керуються системою цінностей при порівнянні та виборі об'єктів. Цей підхід відображає вчення американських вчених В. Брейтуейта та В. Скотта, які пов'язують появу поняття «система цінностей» з консенсусом 1950-1960-х років щодо того, що концепція цінностей є стратегічною, оскільки стосується не характеристик об'єктів, а індивідів та їхніх прагнень [81]. Йдеться про реальні прагнення людей, а не про їхні уявлення про те, якими мають бути ці прагнення. Таким чином, суб'єктивна перспектива поступається місцем об'єктивним критеріям [74, с. 70].

Це має як стратегічне, так і методологічне значення для розуміння ролі та природи спільних цінностей і процесу їх формування. Він підтверджує думку про те, що всі індивідуальні та суспільні цінності зароджуються: а) на рівні місцевої громади, яка б) діє в рамках місцевого самоврядування, в) у формі регіональної спільноти, г) у контексті повсякденного життя [74, с. 70].

Незважаючи на значні відмінності у класифікації цінностей між дослідниками, можна стверджувати, що, по-перше, цінності громади утворюють цілісну систему, пов'язану з особливостями життя місцевої та регіональної спільноти. По-друге, вони мають універсальний характер, оскільки ґрунтуються на екзистенційних засадах. По-третє, у світлі вищезазначеного, ці цінності є фундаментальними [74, с. 70].

Наведені вище аргументи вказують на основні аксіологічні показники комунітаризму, які, власне, і розкриваються та наповнюються змістом через характеристики його цінностей. До базових цінностей комунітаризму можна віднести наступні: [82]:

- урбаністика є онтологічним відображенням місцевого самоврядування, на якому базується громада, на якому вона заснована, яка існує, яка функціонує, яка розвивається і яка вдосконалюється. Своїми теоріями, характеристиками, принципами та концепціями вона поширюється на інші рівні місцевого самоврядування та характеризує фундаментальні цінності муніципалізму [82];

- поведінкові цінності відображають здатність людини, яка живе і працює в місцевій громаді, створювати та активізувати відповідні цінності на основі своєї соціальної обізнаності (правосвідомості). Ця обізнаність є результатом загальної та правової соціалізації через вироблення відповідних установок і звичок, у тому числі їх правових проявів [82];

- соціальні цінності відображають процес набуття знань, навичок і вмінь існувати та функціонувати в місцевій громаді шляхом створення та участі в системі взаємодії з іншими членами місцевої громади. Це передбачає оволодіння відповідними феноменологічними механізмами комунікації. Такі цінності, по-перше, є важливим надбанням громади, по-друге, сприяють оптимізації взаємовідносин між членами громади і, по-третє, їх основним завданням є забезпечення реалізації індивідуального життєвого циклу. Слід зазначити, що ці цінності можна інтерпретувати по-різному [82]. О. Батанов досліджує природу сучасного суспільства і розглядає європейські соціальні

цінності в дуже широкому сенсі, включаючи складні системні категорії. Зокрема, він розрізняє (а) демократичні соціальні цінності, до яких відносить демократію, верховенство права, правову державу, верховенство закону, гарантованість соціальних прав, рівність усіх громадян перед законом, знання і реалізацію законних прав, виконання громадянських обов'язків, особисту свободу, цілісний і безперервний розвиток, самостійний вибір шляхів самореалізації, свободу світогляду і віросповідання, захист приватного життя від втручання держави, вільний доступ до інформації, примат особистості над колективом, та (б) суспільні цінності [82].

Такий підхід вважається непродуктивним, оскільки фактично ґрунтується на спробі поєднати різні соціальні чинники, багато з яких суперечать один одному або перебувають у конфліктних відносинах. Наприклад, демократичне здійснення публічної влади та інтереси муніципальної бюрократії, права людини і приватна власність, підприємництво і колективні інтереси членів місцевої громади - все це суперечить одне одному. Тому в науковій літературі пропонується, по-перше, включити демократичні принципи суспільної організації та здійснення публічної влади до соціальних цінностей муніципалізму, по-друге, розглядати механізми реалізації цих принципів як технічні цінності муніципалізму, і, по-третє, визначати цінності, пов'язані з ринковою економікою, як економічні цінності муніципалізму [83];

екзистенційні цінності громади відображають найважливішу і стратегічну телеологічну домінанту громади - реалізацію життєвого циклу кожної людини, як мешканця, так і члена територіальної громади, в її межах. Важливо розуміти, що всі інші цінності громади підпорядковані цій домінанті і відіграють другорядну, допоміжну роль. Однак необхідно підкреслити, що саме ці інші цінності гарантують створення умов для життя людини в територіальній громаді, задоволення життєво важливих потреб, реалізацію системи екзистенційних інтересів та репродуктивної функції, яка сприяє продовженню роду, а в глобальному контексті - існуванню людської

цивілізації. Суб'єктами реалізації цих фундаментальних цінностей громади є різноманітні актори з відповідним почуттям спільних прав - мешканці та члени територіальної громади, їх групи, об'єднання, інститути громадянського суспільства, місцеві органи влади тощо [83];

економічні «муніципальні цінності», які є основоположними засадами формування муніципалізму як економічного феномену, що детермінує формування, появу, існування, функціонування та вдосконалення системи власності, яка об'єднує поряд з особистою, колективною, приватною, державною її формами ще й специфічну форму власності – муніципальну власність, тобто власність ТГ. Остання є матеріальною основою їх існування та надає реальні можливості вирішувати публічній самоврядній (муніципальній) владі питання місцевого значення, від яких залежить стабільне існування людської спільноти, що існує в умовах МСВ. Крім того, необхідно зазначити, що до цінностей муніципалізму в економічній сфері належать також цінності, що створюють правовий режим щодо рівності всіх зазначених форм власності, їх функціонування, охорони та захисту [83];

муніципальні цінності виникають у безпосередньому зв'язку з демократичними принципами організації та функціонування суспільства і держави, що зумовлює широку систему соціальних механізмів і технологій, покликаних визначати громадську думку на індивідуальному, груповому та колективному рівнях членів територіальної громади. До таких методів належать виборчі процедури, референдуми, опитування та сучасні форми організації місцевого самоврядування, які значно розширюють участь мешканців - членів територіальної громади - у процесах прийняття рішень. Це чітко відрізняє їх від недоліків представницької (партисипативної), дорадчої, змагальної (агоністичної) та компромісної (агрегативної) форм демократії. До технічних цінностей муніципалізму також належать принципи, на яких ґрунтується здійснення повноважень місцевого самоврядування в межах громади, його взаємодія з іншими органами влади

на національному та міжнародному рівнях, а також з різними формами власності, як вітчизняними, так і зарубіжними [83];

нормативні цінності муніципалітету ґрунтуються на правових засадах, тобто на нормах, закріплених у відповідних правових актах законодавчої (закони, договори), виконавчої (постанови, укази, розпорядження, інструкції тощо), судової (рішення) та глави держави (укази тощо) влади. Ці норми визначають основні засади муніципальної діяльності для всіх суб'єктів системи місцевого самоврядування та органів державної влади. Нормативно-правові акти закріплюють і реалізують принципи муніципалізму, формують правосвідомість муніципалітету і праворозуміння учасників правовідносин, розвивають психологічну установку муніципалітету, визначають і реалізують державну політику в управлінні муніципалітетом як комплексну систему організаційно-правових заходів [83];

– муніципальні цінності в міжнародному праві спочатку з'являються в контексті феноменології міжнародної правотворчості, зокрема у сфері конституційного та муніципального права. Їх поява безпосередньо пов'язана з процесами міжнародної договірної діяльності, які закріплюються в міжурядових угодах як юридичні зобов'язання держав-учасниць розвивати місцеві демократичні інститути, зокрема місцеве самоврядування, та запроваджувати відповідні демократичні інструменти (вибори, референдуми, форми громадянської участі тощо). Слід зазначити, що саме завдяки цим міжнародно-правовим механізмам і процедурам європейські спільні цінності стали конституційними цінностями не лише для окремих держав, а й для людства в цілому. Як наслідок, вони стали невід'ємною частиною повсякденної роботи органів місцевого самоврядування та суспільного життя на рівні місцевого самоврядування. По-друге, важливу роль у формуванні міжнародно-правових муніципальних цінностей відіграють міжнародні неурядові організації, які об'єднують органи місцевого самоврядування. На своєму рівні вони сприяють розробці норм, що належать до категорії «м'якого права» і викладені у відповідних резолюціях та інших документах.

В результаті формуються майбутні муніципальні цінності, які поступово отримують міжнародне визнання і з часом будуть інкорпоровані в систему міжнародного договірної права та набудуть обов'язкового правового статусу. До таких цінностей належать, зокрема, основні принципи організації та здійснення міжнародного співробітництва муніципалітетів із зарубіжними партнерами - муніципальними та регіональними структурами інших країн та іншими іноземними суб'єктами, як державними, так і недержавними. По-третє, значний внесок у розвиток муніципальних цінностей роблять сучасні інститути муніципального середовища, зокрема муніципальні мережеві організації, що діють у цифровому просторі. Яскравим прикладом є глобальна організація «Об'єднані міста та органи місцевого самоврядування» (United Cities and Local Governments, UCLG)» [83] – асоціація міст, місцевих, регіональних і столичних муніципалітетів та їхніх асоціацій, метою якої є представництво, захист і розширення прав і можливостей місцевих і регіональних органів влади, а також просування інноваційних ідей, концепцій та ініціатив у сфері муніципального розвитку [74, с. 70–72];

– муніципальні цінності повсякденного життя [74, с. 70–72]. Доцільне виокремити ще один тип цінностей муніципалізму, які безпосередньо пов'язані з так званою «прозою життя». Йдеться про повсякденні потреби, які об'єктивно й нагально вимагають системної організації задля забезпечення гідних умов існування кожної людини. Саме ці потреби визначають оптимальність, зручність і комфортність муніципального середовища в щоденному житті людини. Цей вид цінностей безпосередньо пов'язаний із забезпеченням належних умов для формування та реалізації особистих інтересів, проходження процесу соціалізації, набуття атитюдів і габітусів, а також їх практичного застосування, зокрема й у правових формах [74, с. 70–72]. Йдеться про принципи створення сприятливих умов для доступу до публічних послуг, міської інфраструктури та об'єктів благоустрою незалежно від форми власності, а також забезпечення комфортного проживання в населених пунктах для соціально

вразливих груп населення, зокрема дітей, пенсіонерів, людей з інвалідністю тощо [74, с. 70–72];

– муніципальні ідеологічні цінності є однією з найскладніших категорій фундаментальних цінностей у муніципальній політиці, особливо в контексті створення, функціонування, реалізації та розвитку муніципалітетів. Їх виникнення пов'язане з ідеологічною сферою - муніципальною свідомістю (особливо правосвідомістю) та психологією муніципалітету. До цієї категорії цінностей належать такі фундаментальні поняття, як людська гідність, свобода, рівність, права людини тощо. З огляду на історичний розвиток місцевого самоврядування, ці цінності повинні, з одного боку, бути невід'ємною частиною менталітету мешканців міста і становити специфічну муніципальну культуру як частину загальної культури особистості. З іншого боку, тривалий ідеологічний тиск тоталітарної держави, яка запровадила образ «радянської людини» та концепцію «єдиної історичної спільноти радянського народу», призвів до систематичної девальвації індивідуальності. Особисті інтереси та незалежна поведінка придушувалися, а система освіти була спрямована на формування ідеологічно лояльної особистості, позбавленої критичного мислення. У зв'язку з цим сьогодні необхідно відновити західні цінності комунізму, адаптувати їх до сучасних реалій і використовувати як важливий інструмент формування розвиненої суспільної свідомості (в тому числі правосвідомості) і розвиненої психології. Це є запорукою належної, усвідомленої й відповідальної муніципальної поведінки особи [74, с. 70–72].

Якщо поділити цінності громади на духовні та матеріальні, то слід зазначити, що такий поділ не завжди дозволяє однозначно віднести ту чи іншу цінність до однієї з цих категорій. Не викликає сумніву, що економічні цінності громади мають переважно матеріальний характер, тоді як ідеологічні цінності належать до сфери духовних цінностей. Складнощі виникають, однак, при аналізі таких типів цінностей, як екзистенційні, нормативні, звичаєві або повсякденні, оскільки вони поєднують у собі як

духовні, так і матеріальні елементи. Тому ці категорії слід розглядати як змішані типи звичайних цінностей [84].

Дуже актуальною як з науково-доктринального, так і з праксеологічного погляду є проблематика визначення взаємозв'язків між публічними, конституційними та муніципальними цінностями [84].

З номологічної точки зору, під суспільними цінностями слід розуміти цінності, які створюються і формуються в процесі життєдіяльності суспільства та його публічної влади і від яких залежить стабільність та ефективність функціонування цієї соціальної спільноти [84].

Водночас, зарубіжні науковці, в першу чергу, звертаються до поняття спеціалізованої феноменології не як до змісту фундаментальних суспільних цінностей як таких, а радше як до адміністративно-правових інструментів здійснення публічної влади та управління. Детально це означає: а) розуміння спеціалізованої феноменології як однієї з основних складових публічного управління, що сприяє посиленню керованості та конкурентоспроможності публічних інституцій у сучасній державі; б) трактування її як чинника, що зміцнює легітимність і суспільну підтримку чинної політичної влади, ефективність державного управлінського апарату та соціальну згуртованість [84]. Тобто спостерігається взаємодія політичних, юридичних та світоглядних підходів.

Цілком логічно припустити, що в цьому контексті особливо доречними є теоретичні думки Іммануїла Канта, який наголошував на важливості використання людського розуму в публічному просторі для соціального просвітництва, вдосконалення правової системи та забезпечення загального добробуту [85]. Не менш важливими є методологічні вказівки Юргена Габермаса. Він був одним із перших, хто запропонував тлумачити публічність як стан соціального життя, в якому загальна думка формується на основі раціональних дискусій про соціально важливі питання, що стосуються спільного блага [86, р. 49]. Утім, концепція громадських цінностей, яка почала активно розроблятися лише наприкінці XX ст., набула

розвитку переважно в межах двох взаємопов'язаних напрямів: вивчення самих цінностей та оцінки громадської думки. Внаслідок цього акцент у розумінні публічної сфери було зміщено в бік управлінської діяльності [74, с. 73].

Згідно з догматичним підходом, суспільні цінності, що формуються на основі соціальних, індивідуальних, групових, колективних, професійних, правових та інших цінностей, включаючи муніципальні цінності, повинні займати провідне місце в системі цінностей суспільства [74, с. 73].

Конституційні цінності — це правові цінності, які офіційно закріплені в конституції як нормативні правові акти, що мають найвищу юридичну силу. Згідно з догматичним підходом, вони повинні класифікуватися як публічні цінності і займати центральне місце в системі правових цінностей, включаючи цінності комунітаризму, і мати в ній пріоритет [87, с. 324].

У зарубіжній конституційно-правовій доктрині конституційні цінності розглядаються як суспільно значущі блага, що мають предметно-об'єктну природу. Вони знаходять втілення у різних юридичних формах — нормах-принципах, правах і свободах людини, а також у загальних положеннях конституційного змісту, що може трактуватися як джерелознавчий критерій. Ці цінності закріплюються безпосередньо в тексті конституції або виводяться з нього через механізми офіційного тлумачення [87, с. 324]. У вітчизняній науці конституційного права, зокрема у працях М. Савчина, конституційні цінності трактуються як універсалії, тобто базові ідеї, які визначають зміст конституційних принципів і норм. Вони забезпечуються засобами правового захисту, що формує інструментально-правозахисний підхід до їхнього розуміння [88, с. 31].

Суддя Конституційного Суду України О. Грищук пропонує використовувати компонентний метод для розуміння значення поняття «конституційні цінності», розділяючи це поняття на окремі компоненти — «конституційні» та «цінності» [89]. Такий підхід дає змогу глибше проаналізувати його зміст, оскільки: а) Поняття «конституційні цінності»

охоплює значну частину правової реальності, яка характеризується своїми особливими рисами, специфічним характером та змістом і утворює цілісність, що має власне значення [89]; б) елементний метод базується на філософському та юридичному розумінні онтологічного характеру конституційних цінностей, які розглядаються у контексті природного права та позитивного права [89]; в) у межах позитивістської парадигми суть конституційних цінностей розкривається як така, що визначена безпосередньо законодавцем у тексті конституції [89]; г) натомість, із погляду природно-правового підходу, конституційними визнаються ті положення, які узгоджуються з неписаними цінностями та принципами, а також із легітимними цілями конституційно-правового регулювання в суспільстві [89].

Слід зауважити, що, згідно з наведеним вище підходом, до конституційних цінностей, що випливають із поняття людської гідності, належать справедливість, свобода, рівність і демократія [90, с. 4]. Отже, виходячи з цих характеристик, більшість із яких пов'язані з оцінкою статусу людини, а також з огляду на антропоцентричний характер Конституції України 1996 р., можна стверджувати, що саме конституційні цінності формують нормативну основу для становлення, існування, легітимації, вдосконалення та розширення кола цінностей муніципалізму. Цінності муніципалізму, своєю чергою, виступають іманентною складовою конституційних цінностей. Вони їх деталізують, конкретизують, адаптують до місцевого рівня, надаючи їм прикладного змісту в контексті повсякденного життя громад. Саме через цінності муніципалізму забезпечується тлумачення та практична реалізація конституційних цінностей на локальному рівні [74, с. 74].

Це підтверджується багатьма місцевими регіонами, де цінності муніципалізму виникають у регіональних громадах та умовах місцевого самоврядування. На нашу думку, найважливішими сферами людського

життя, що базуються на цінностях муніципалізму та є їх практичним втіленням, є такі: [91]:

- 1) «сфера життєдіяльності людини» [91];
- 2) «сфера формування умов повсякденного буття людини» [91];
- 3) «сфера підготовки людини до життєдіяльності в межах ТГ (соціалізація)» [91];
- 4) «сфера формування в людини життєвих поведінкових настанов (атитюдів)» [91];
- 5) «сфера формування й реалізації в людини форм життєдіяльності у вигляді праксеологічних діяльнісних настанов (габітусів)» [91];
- 6) «сфера формування індивідуальної, міжособистісної, групової, колективної системи комунікацій людини» [91];
- 7) «сфера створення територіальної спільноти, що інтегрується на загальних засадах муніципальних цінностей» [91];
- 8) «сфера формування муніципальної свідомості (правосвідомості) та муніципальної психології людини» [91];
- 9) «сфера загальної діяльності людини» [91];
- 10) «сфера професійної діяльності людини» [91];
- 11) «сфера формування, реалізації, охорони, захисту, гарантування прав і свобод людини, її обов'язків» [91];
- 12) «сфера реалізації конституційно-правового статусу людини і громадянина» [74, с. 74];
- 13) «сфера формування та реалізації прав людини у сфері МСВ» [74, с. 74];
- 14) «сфера особистісного, політичного, економічного і культурологічного дискурсу людини» [74, с. 74];
- 15) «сфера реалізації репродуктивної функції людини тощо» [74, с. 74].

Отже, можна виділити три процедурні цінності, які формуються в суспільстві та державі і мають нормативний та адміністративний потенціал:

публічні цінності – конституційні цінності – муніципальні цінності (для окремих осіб, соціальних груп, об'єднань, колективів та цілих територіальних громад) [74, с. 74].

Аналіз виникнення та розвитку муніципальних цінностей безпосередньо пов'язаний із питанням їх сприйняття в пострадянських державах, зокрема в Україні. Водночас ця тема тісно пов'язана з питаннями сприйняття комунальних цінностей у країнах-членах європейської та міжнародної спільноти. [74, с. 74].

У сучасній міжнародній правовій системі сформувалася стабільна модель застосування державними органами міжнародних правових норм щодо місцевого самоврядування. З одного боку, ці норми відображають основні принципи місцевої демократії, що узагальнюють західний, зокрема європейський, досвід муніципального управління та інституційного розвитку. З іншого боку, вони ефективно функціонують як цінності муніципалізму, які повинні перейняти пострадянські країни. Після розпаду Радянського Союзу ці держави здобули суверенітет і стали повноправними членами європейської та міжнародної спільноти [74, с. 74].

Наведена парадигма містить такі елементи:

а) приєднання до міжнародних міжурядових організацій на європейському континенті, які займаються питаннями міжнародного співробітництва в галузі місцевої демократії (наприклад, Україна в 1995 році стала членом Ради Європи, в рамках якої розробляються і приймаються міжнародні норми щодо різних аспектів впровадження місцевої демократії в державах-членах). Крім того, всі республіки колишнього Радянського Союзу, включаючи країни Центральної Азії, приєдналися до Ради Європи та Організації з безпеки і співробітництва в Європі, які також займаються питаннями, пов'язаними з організацією демократичних форм державної влади [74, с. 75];

б) приєднання до універсальної міжнародної організації – Організації Об'єднаних Націй – та до структур, що діють під її егідою [74, с. 75];

в) участь у міжнародній розробці та прийнятті стандартів у рамках цих організацій на європейському та глобальному рівнях з метою створення спеціалізованих стандартів міжнародного договірної права. Рада Європи, зокрема, прийняла такі документи, як Європейська хартія місцевого самоврядування (1985) та додаткові протоколи до неї, Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними одиницями або органами влади (1980) з відповідними протоколами, Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні (1992), переглянута Європейська хартія участі молоді в місцевому та регіональному житті (2003) та інші. На глобальному рівні в рамках Організації Об'єднаних Націй було розроблено проект Всесвітньої хартії місцевого самоврядування (1999) [74, с. 75];

г) включення відповідних положень міжнародного права до національного законодавства [74, с. 75];

д) впровадження відповідного національного законодавства на національному рівні через інституції, визначені в законодавстві як конституційні юридичні особи [74, с. 75];

е) звичайний контроль за дотриманням державою своїх міжнародних правових зобов'язань у сфері місцевого самоврядування, здійснюваний міжнародними організаціями, під егідою яких укладено відповідну багатосторонню угоду, або іншими державами-учасниками цієї угоди; відповідні положення про такий контроль безпосередньо включені до тексту кожної відповідної міжнародної угоди [74, с. 75].

1.4. Муніципалізм як детермінанта розвитку демократичної правової державності

У контексті планування, розвитку та вдосконалення системи державного управління в Україні місцеве самоврядування як самостійний рівень державного управління – самоврядування (муніципальне управління) [92] – яка представляє інтереси жителів у відповідних адміністративних та

територіальних одиницях, об'єктивно стає все більш важливою. У місцевому самоврядуванні мешканці формують своє повсякденне життя в рамках місцевої влади та самостійно вирішують питання, що мають місцеве значення, відповідно до Конституції та законів України [4, с. 106].

Закріплення місцевого самоврядування в Конституції України як політичної та правової інституції, а також рівня управління (статті 5 та 7) [8] та активні реформи, що здійснюються в рамках муніципальних змін на місцевому рівні, вимагають ґрунтовного аналізу сучасного муніципалізму, а також наукових підходів до його розуміння та визначення [6].

Варто зазначити, що, хоча місцеве самоврядування, його організаційна структура та склад активно досліджуються, практично немає наукових праць, які б стосувалися саме сутності та характеру сучасного муніципалізму [4, с. 106].

Особлива важливість усвідомлення сутності сучасного муніципалізму полягає в тому, що він одночасно виконує дві ключові функції: а) представляє телеологічний пріоритет у процесі розвитку держави та правової системи; б) є метою соціально-політичного прогресу в суспільстві, в якому необхідно гарантувати реалізацію основних прав і свобод як прояв демократичної правової держави [4, с. 106].

На нашу думку, такий підхід є надзвичайно ефективним, оскільки без спільнотного виміру – як з точки зору окремих осіб (людей та їхніх об'єднань як носіїв демократичних і правових цінностей), так і з точки зору регулювання та інструментальної підтримки – існування та функціонування держави є об'єктивно неможливим. Причиною цього є те, що [4, с. 106–107]:

1) на муніципальному (місцевому) рівні в місцевому самоврядуванні соціального життя діє місцева територіальна громада у формі територіальної спільноти, яка є природним, оптимальним і ефективним об'єднанням людей, яке визначається природними та соціальними факторами і реалізує свій життєвий цикл у повсякденних умовах [4, с. 106–107];

2) на місцевому (муніципальному) рівні в соціальному житті індивід розвиває значущі наміри та екзистенційні прагнення, визнає потреби, формулює та реалізує особливі інтереси, які відбиваються в ставленні – ставленні до майбутніх дій [4, с. 106–107];

3) на місцевому (муніципальному) рівні в соціальному житті відбуваються складні та суперечливі процеси, пов'язані із соціалізацією та правовою інтеграцією особистості. Це призводить до формування досвіду в розумінні, сприйнятті та застосуванні різних форм життя. Ці форми мають індивідуальний, міжособистісний, груповий або колективний характер, мають екзистенційний зміст, усталені моделі реалізації та характеризуються типовими моделями поведінки [4, с. 106–107];

4) на місцевому (муніципальному) рівні в соціальному житті розвиваються праксеологічні процеси, які виражають конституційний і правовий статус особи (індивіда) та громадянина, що формується через нормативні та регулятивні дії держави і реалізується в повсякденному житті в регіональній спільноті в рамках місцевого самоврядування [4, с. 106–107];

5) на місцевому (муніципальному) рівні в суспільному житті конституційні права, свободи та обов'язки осіб і громадян конкретизуються як муніципальні права (права членів територіальної громади), які доповнюються спеціальними правами відповідно до процесу місцевого самоврядування. Це створює місцеву (муніципальну) систему, яка гарантує, забезпечує та захищає права, свободи та обов'язки окремих осіб та громадян [4, с. 106–107];

6) на місцевому (муніципальному) рівні регіональні органи влади та місцеві органи самоврядування вирішують питання, що мають місцеве значення, тобто низку завдань, які є вирішальними для сталого та безперервного розвитку суспільства та його життєздатності [4, с. 106–107];

7) на місцевому (муніципальному) рівні в суспільстві законодавець надає місцевим органам самоврядування відповідні повноваження та сфери відповідальності, які функціонально та організаційно зосереджені на

вирішенні питань, що мають місцеве значення, та забезпеченні умов для розвитку регіональної громади [4, с. 106–107];

8) на місцевому (муніципальному) рівні суспільства члени регіональної громади безпосередньо обирають органи місцевого самоврядування – муніципальну раду, сільських, муніципальних та міських голів, а також голову об'єднаної громади. Крім того, вони впливають на формування виконавчих органів кожної ради через демократичні процедури призначення або виборів. Таким чином, ці органи, створені громадою, діють від її імені та реалізують її інтереси [4, с. 106–107];

9) на місцевому (муніципальному) рівні створюються органи державного управління (муніципальні органи), які реалізуються місцевими органами самоврядування і через які мешканці – члени територіальної громади – здійснюють свої владні повноваження. Згідно зі статтею 5 Конституції України, вони є носіями суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні [8;4, с. 106–107];

10) на місцевому (муніципальному) рівні суспільства формуються громадянська свідомість, солідарність, основи самоорганізації та самоактивності, взаємодія та комунікація між учасниками регіональної спільноти. Ці процеси є екзистенційно важливими для існування людської спільноти як соціальної спільноти, яка, з одного боку, відіграє ключову роль у своїй діяльності та статусі, а з іншого боку, найповніше та найрегулярніше представляє цивілізацію людства у повсякденному житті [4, с. 106–107];

11) на місцевому (муніципальному) рівні в суспільстві проявляються складні та амбівалентні процеси глобалізації, які мають двоякий характер. З одного боку, місцеві громади активно сприймають позитивні сторони глобалізації – впровадження сучасних технологій, інформаційних систем, наукових відкриттів тощо. З іншого боку, вони чинять опір цим процесам і прагнуть зберегти свою ідентичність, духовні особливості, історичну спадщину та географічну унікальність [4, с. 106–107];

12) саме на місцевому рівні в суспільстві формуються органи місцевого самоврядування (муніципальні органи влади) та комунізм, який є невід'ємною частиною конституційності України і який реалізує суверенні та самоврядні повноваження українського народу (стаття 5 Конституції України) [8], ефективно реалізується. У межах цієї конституційної рамки виникає унікальна система координат: комунізм на місцевому рівні суспільства та парламентаризм на національному рівні [4, с. 106–107].

З огляду на вищезазначені характеристики, зміст, функції, наратив, конотації, контекст та ідентичні риси, необхідно та доречно підкреслити унікальність сучасного муніципалізму, зокрема через призму його розуміння та сприйняття [4, с. 106–108]:

а) створення місцевого самоврядування на території сучасної демократичної держави (просторовий аспект) [4, с. 106–108];

б) реалізація цієї автономії завдяки прогресу, досягнутому в галузі самоорганізації, самовизначення, власної діяльності та самоідентифікації населення відповідних територій (якісний критерій автономії) [4, с. 106–108];

в) здійснення самоврядування безпосередньо територіальною громадою або через утворені нею ОМСВ (структурно-суб'єктний критерій);

г) вирішення питань місцевого значення як безпосередній зміст діяльності ОМСВ (об'єктний критерій) [4, с. 106–108];

д) функціонування під відповідальністю або ТГ, або її органів та посадових осіб (відповідальності критерій) [4, с. 106–108];

е) створення комплексної системи муніципальних правовідносин на місцевому рівні в рамках самоврядування (муніципального управління), що реалізується компетентними органами державної системи МСВ (нормативний критерій) [4, с. 106–108];

ж) впровадження системи міжмуніципальної співпраці з іншими муніципальними органами федеральної держави та національними асоціаціями місцевих органів самоврядування (критерій внутрішньої співпраці) [4, с. 106–108];

и) розвиток системи міжнародного співробітництва між ОМСВ та муніципалітетами інших країн, міжнародними асоціаціями місцевих органів влади та іншими інститутами міжнародного публічного та приватного права, що беруть участь у цьому співробітництві (критерій зовнішнього співробітництва) [4, с. 106–108].

На нашу думку, теоретичні дослідження, проведені національними вченими-муніципалістами, мають велике методологічне значення для визначення критеріїв і параметрів сучасної муніципальної системи, зокрема в контексті муніципальної правової реформи, що проводиться в Україні [92, с. 126].

Н. Мішина зазначає, що муніципальна реформа (реформа місцевого самоврядування) в Україні триває вже давно, але досі залишається актуальною. Це можна пояснити тим, що жоден з етапів реформи не був завершений без досягнення результатів, достатньо значущих для кінцевого результату реформи [92, с. 126]. Водночас, Р. Хван підкреслює, що стратегія, орієнтована на результати та графік, запропоновані Н. Мішиною, не стільки підкреслює ефективність державних правових інститутів у сфері муніципальних реформ, скільки відсутність організаційної, людської, матеріальної та іншої підтримки цієї діяльності. На його думку, це пояснюється кількома факторами, зокрема [93, с. 109]:

а) колективна та індивідуальна психологічна неготовність правлячої еліти до впровадження реформ, яка має свої корені в радянському та пострадянському минулому і свідчить про відсутність у неї суспільної свідомості [93, с. 109];

б) побоювання або навмисне небажання правлячих еліт розпочинати процеси реформ, що свідчить про їхню відсутність почуття спільності [93, с. 109];

в) прагматична нездатність правлячих еліт діяти в рамках реформи місцевого самоврядування, що свідчить про недостатній досвід у сфері практичного місцевого самоврядування [93, с. 109];

г) недостатнє розуміння цілей та стратегічних напрямків місцевої реформи, що свідчить про відсутність загальної стратегії її впровадження в країні [93, с. 109];

г) нездатність правлячих еліт зрозуміти тактичні та стратегічні наслідки муніципальної реформи, що свідчить про недостатнє розуміння природи та особливостей феномену муніципалізму [93, с. 109];

д) відсутність бажання або небажання правлячих еліт розглядати питання збереження цілісності та стабільності муніципального права в Україні [93, с. 109]; муніципальне право та законодавство України як самостійну, але інтегровану галузь національної правової системи, з урахуванням відповідності її догматичних засад, концептуальних підходів, правових принципів та норм реальним вимогам розвитку муніципального права як сучасної теорії та практики місцевого самоврядування, а також міжнародним правовим зобов'язанням України в цій сфері. Цей факт свідчить про те, що правлячі еліти недостатньо розуміють когнітивний характер і цінність муніципальних директив як фундаментальної передумови функціонування сучасної держави [94, с. 155];

е) недостатня обізнаність правлячих еліт щодо важливості такої реформи у виборі національної правової моделі свідчить про відсутність узгодженого методологічного підходу на національному рівні для вирішення цього важливого питання, яке стосується створення та розвитку демократичної правової держави [94, с. 155].

Підкреслюючи відсутність розуміння правлячими елітами центральних аспектів комунальної реформи, Р. Хван ефективно описує характеристики сучасного муніципалізму. Зокрема, це поява муніципальної свідомості, існування муніципальної психології та практики, наявність чітко визначеної стратегії реформ у цій сфері, глибоке розуміння природи муніципалізму (його онтологічної основи), когнітивних (гносеологічних) та ціннісних (аксіологічних) орієнтирів, а також забезпечення єдиного методологічного підходу в рамках державної політики, спрямованої на вирішення питань

формування та функціонування муніципалізму як одного з фундаментів побудови демократичної та конституційної держави [94, с. 155].

До переліку вищезазначених характеристик сучасного муніципалізму слід додати також муніципальну ідеологію. Як справедливо зазначає О. Батанов, це цілісна система ідеалів та уявлень про основоположні цінності муніципальної демократії та прав людини – їх походження, структуру, форми вираження, механізми реалізації та захисту. Ця ідеологія органічно пов'язана з феноменом муніципальної влади, що базується на поєднанні теоретичних засад муніципального права та їх практичної реалізації [82, с. 7].

З цього можна зробити висновок, що муніципальна ідеологія є важливим структурним і нормативним елементом сучасного муніципалізму і становить його функціональну та телеологічну основу, оскільки саме ця ідеологія [95]:

а) є основою її етичного виміру та втілює основні ідеали місцевої демократії та прав людини [95];

б) охоплює його онтологічну суть, яка включає місцеву демократію, права людини та феномен місцевої влади [95];

в) «исуває на перший план і поглиблює антропологічний вимір, акцентуючи увагу на особистості та її правах [95];

г) забезпечує розвиток його психології (ставлення особи до основних цінностей демократії та прав людини) [95];

д) визначає його епістемологічні основи та зосереджується на правах людини, їхньому походженні, структурі, проявах, методах та рівнях реалізації та захисту [95];

е) є його догматичною основою та практичним підґрунтям, що виявляються у феномені муніципальної влади, заснованої на поєднанні муніципальної юридичної теорії та практики [95];

ж) будує свою наративну структуру як цілісну систему ідей та концепцій, пов'язаних з фундаментальними цінностями місцевої демократії, прав людини та природи місцевої влади [95];

и) відображає його коннотативне значення як вираз захисної функції муніципальних органів влади в галузі муніципальної демократії та прав людини [95].

Отже, цілком обґрунтовано зробити висновок, що структуру сучасного муніципалізму визначають не лише окремі елементи, а й його функціональні, пов'язані зі статусом та параметрично-відносні аспекти, які відповідають складовим цього явища, окресленим вище [4, с. 109].

Аналізуючи феноменологію сучасного муніципалізму, важливо підкреслити, що його виникнення та розвиток мають глибокі історичні корені. Це пов'язано з появою стародавньої первісної громади, яка протягом своєї тривалої еволюції спочатку базувалася на принципах самовизначення, самостійної діяльності та самоврядування, а згодом — на засадах солідарності та колективної взаємодії у зовнішньому вимірі [96; 97].

Розвиток античних грецьких міст-держав і римських громад не тільки вплинув на появу місцевого самоврядування, але й заклав основи для визначення найважливіших параметрів сучасної держави [96; 97]. На появу сучасних підходів до місцевої демократії значний вплив мали розвиток Магдебурзького права в Середньовіччі та досвід Козацької Республіки в період Запорізької Січі. Наприкінці XIX століття в Російській імперії діяльність земської установи та концепція муніципального соціалізму, заснована на реформістських принципах, сприяли встановленню муніципалізму як нової ідеології, спрямованої на подолання суперечностей у суспільному та державному житті, зменшення конфліктів та сприяння розвитку місцевих громад. Австро-Угорська імперія також надала цінний досвід для формування уявлень про місцеву демократію [4, с. 110].

Ці історичні джерела сформували сучасне європейське уявлення про сутність і властивості муніципалізму як прогресивної моделі суспільного устрою, що гарантує демократичну владу і сприяє розвитку громадянського суспільства. У пострадянських країнах муніципалізм у загальній демократичній дискусії сприймається не тільки як форма демократії, а й як

певний спосіб життя спільноти у взаємодії з державою. В Україні запровадження місцевого самоврядування супроводжується не лише зростаючим інтересом до національної історичної спадщини, яка є багатою і багатогранною завдяки тому, що різні частини сучасної держави колись були частиною різних імперій і держав, але й глибоким прагненням досягти західного муніципального ідеалу. Це прагнення впливає з того факту, що західна модель муніципального управління базується на таких цінностях, як свобода, солідарність, рівність, мораль, альтруїзм, самоврядування, дисципліна, громадянська свідомість, субсидіарність тощо. Ці цінності не лише складають семантичну основу демократії, прав людини та сучасного муніципального управління, але й слугують основними орієнтирами ефективної соціальної поведінки. Вони реалізуються в повсякденному житті кожної людини на місцевому рівні – у місцевій громаді, яка є безпосереднім середовищем для самореалізації людини, вираженням її цінностей, соціальних інтересів та світогляду [4, с. 110].

Крім того, великий інтерес юридичних наук до муніципального управління як символу організованої та нормативної автономії на місцевому рівні пояснюється тим, що воно є невід'ємною частиною людського існування. Без нього неможлива жодна форма спільної діяльності між людьми в рамках прямої комунікації та співпраці. Муніципалізм проявляється, з одного боку, у формалізації, стандартизації та нормалізації життєвого циклу людини в контексті повсякденного життя, а з іншого боку, у сфері місцевого державного управління. Без належного розуміння, ефективної організації та якісного функціонування цієї сфери повсякденне людське існування стає неможливим, оскільки відсутній фактор сталого та стабільного розвитку суспільства і передбачуваного відтворення типових форм життя, які в ньому народжуються, функціонують і реалізуються. Саме ця влада супроводжує ці процеси і гарантує їх завдяки своїм телеологічним і компетенційним домінантам [98].

Таким чином, індивід формує та висловлює свої наміри, життєві цілі, екзистенційні потреби, інтереси та думки на місцевому рівні соціального існування. Саме в цьому середовищі відбувається його соціалізація, особливо на юридичному рівні. Протягом свого життя індивід взаємодіє з усталеними формами соціального існування і приймає на себе низку соціальних ролей: члена сім'ї, члена трудового колективу, платника податків тощо. Ці ролі становлять основу для формування системи комунікації в регіональній спільноті. В середині спільноти – беручи участь у діяльності робочої групи та системі місцевого самоврядування – людина реалізує свій конституційний та правовий статус. Таким чином, ключовим фактором муніципалізму, місцевого самоврядування та діяльності регіональної громади є, по суті, мережева форма соціальної організації [98], що включає: а) сукупність конституційних і муніципальних цінностей, оскільки їх дотримання і практична реалізація юридичними особами забезпечують ефективне функціонування відповідних галузей національного права і законодавства; б) всі рівні людського існування – індивідуальний, міжособистісний, колективний і громадський; в) систему ролей індивідів, що визначається факторами інтерсуб'єктивності та солідарності членів територіальної громади; г) усі форми організації життєвого простору людини, що безпосередньо впливають на реалізацію її життєвого циклу; д) філософський стан повсякденного життя, який, незважаючи на свою стабільність, постійно змінюється відповідно до нових умов місцевого самоврядування та територіальних громад, зокрема в умовах глобалізації [4, с. 110–111].

Також важливо враховувати, розуміти та оцінювати концептуальну позицію, викладену в преамбулі Європейської хартії місцевого самоврядування (1985). У ній зазначається, що органи місцевого самоврядування є однією з основних засад будь-якої демократичної системи [99]. На цій підставі: а) державні органи, які на місцевому рівні перетворюються на самокеровані (муніципальні) державні органи, які б) виконують адміністративні функції від імені ТГ та в її інтересах, що діє

відповідно до умов МСВ, і в) одночасно забезпечують стабільне існування та функціонування самоврядних інститутів, створення демократичної держави та правової держави. [100, с. 4].

На нашу думку, філософське осмислення історичного та сучасного досвіду муніципалізму крізь призму цивілізаційного підходу має особливе значення, оскільки такий підхід дозволяє прогнозувати перспективи місцевого самоврядування в нашій країні. Застосування цивілізаційного підходу сприяє кращому розумінню змісту національного досвіду муніципалізму та його порівнянню з європейським досвідом, де муніципалізм утвердився як стабільна цивілізаційна традиція [100, с. 4]. Це, з одного боку, сприятиме обґрунтованому прийняттю рішень і формуванню національної моделі місцевого самоврядування через законодавчі процеси, а з іншого боку, дозволить врахувати позитивний досвід місцевого управління для забезпечення ефективного існування, функціонування та розвитку системи органів і інститутів місцевого самоврядування. [4, с. 111].

Ми вважаємо, що директиви щодо створення та функціонування сучасного муніципалізму, які становлять адекватну систему соціально-нормативних координат, мають значну цінність (аксіологічну) та фундаментальне значення (принципове). Тому, доки відповідні цінності та принципи не будуть повною мірою визнані та застосовані на практиці в кожній ТГ та ОМСВ, МСВ залишатиметься лише привабливою демократичною декларацією. Процедурні та технологічні досягнення та їхній потенціал залишатимуться мертвою буквою без підтримки індивідуальної, колективної та групової мотивації мешканців, членів ТГ [4, с. 111].

Регуляторна база, яка має подвійний характер, є важливою основою для розвитку сучасного муніципалізму. З одного боку, на національному рівні існує складна система законів і нормативних актів, що включає нормативні та правові акти, які регулюють правовідносини в муніципальній сфері – від Конституції України та спеціальних законів до понад 10 000 підзаконних актів, що визначають повноваження органів місцевого самоврядування в

різних сферах суспільного життя. З іншого боку, міжнародна правова база складається з угод і поступово розширюється. Він визначає міжнародні зобов'язання держав-учасниць щодо впровадження та розвитку європейської моделі місцевої самоуправління в їхніх правових системах. До таких документів належать, зокрема, Європейська хартія місцевої самоуправління (1985) та інші міжнародні правові акти. [4, с. 112–113].

Систематично вивчаючи, досліджуючи та аналізуючи природу муніципалізму, ми можемо визначити його з різних точок зору, що відображають багатофакторний, мультидисциплінарний та неоднозначний характер цього історичного та юридичного явища [4, с. 112–113]. Отже, муніципалізм слід розуміти як [101]:

- «соціально-правовий феномен» [101];
- «концептуальну характеристику стану розвитку МСВ у відповідну епоху, у відповідній державі або у зарубіжних державах в цілому [101] (визначально-ідентифікаційна позиція)» [101];
- «ідеологію і практику МСВ у відповідній ТГ (ідеологічно-праксеологічна позиція)» [101];
- «вид (форму) суспільної свідомості (колективно-раціональна позиція)» [101];
- «сферу (форму) соціальної психології (колективно-психологічна позиція)» [101];
- «категорію конституційного і муніципального права (доктринально-нормативна позиція)» [101];
- «категорію міжнародного публічного права (міжнародно-правова позиція)» [101];
- «соціальну реальність (соціально-наявна позиція)» [101];
- «правову реальність (нормативно-наявна позиція)» [101];
- «муніципально-правову реальність (муніципально-ординарна позиція)» [101];

- «автономну політико-правову систему (автономна владно-нормативна позиція)» [101];
- «складовий елемент (частину) національного конституціоналізму (структурно-конститууюча позиція)» [101];
- «важливий та іманентний елемент демократичної правової державності (елементно-державотворча позиція)» [101];
- «суттєву частину глобального конституціоналізму (глобально-конститууюча позиція)» [101];
- «системний управлінський комплекс (системно-управлінська позиція)» [101];
- «сферу державного управління (державно-управлінська позиція)» [101];
- «самостійно-автономну сферу муніципального управління (муніципально-управлінська позиція)» [101];
- «визначення параметрів сфери повсякденного існування і функціонування людини в межах територіальної спільноти (ординарно-антропологічна позиція)» [101];
- «сферу реальної реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків людини (реально-реалізаційна позиція)» [101];
- «сферу існування й реалізації муніципальних прав людини (прав, що пов'язані з реалізацією МСВ) (номенологічно-гуманістична позиція)» [101];
- «сукупність досвіду у сфері організації та здійснення МСВ у державі (муніципально-праксеологічна позиція)» [101];
- «відповідну традицію організації та реалізації публічної влади (публічно-видова позиція)» [101];
- «сферу децентралізації, деволюції і деконцентрації повноважень публічної влади (компетенційно-розмежувальна позиція)» [101].

Ми вважаємо, що аналіз сучасного комуналізму під цими кутами зору дозволить не тільки зрозуміти його як явище, що характеризується багатогранністю, багатофакторністю та багатофункціональністю, але й як невід'ємний соціальний та нормативний чинник, що безпосередньо впливає на життя кожного члена територіальної громади. Це, безсумнівно, сприятиме розвитку та вдосконаленню системи місцевого самоврядування в країні на основі європейських стандартів місцевої демократії [101].

Висновки до розділу 1

1. Аргументовано продемонстровано, що:

- поява історичних форм муніципалізму (міст-держав у Стародавній Греції та комун у Стародавньому Римі) тісно пов'язана з зародженням держави;
- поява та розвиток цих форм органічно та точно відтворюють особливості формування демократичних моделей державного управління через процеси самоорганізації людей на різних етапах розвитку, як на загальному, так і на національному рівні;
- основні теорії місцевого самоврядування, а точніше комуналізму, розвивалися на основі усвідомлення провідної ролі особистості як суб'єкта і об'єкта в процесах самоорганізації та державного управління, а також на основі концепцій пріоритетного розподілу повноважень між різними рівнями державної влади – державою та місцевим самоврядуванням.

2. Обґрунтовано, що теоретичний аналіз зародження, становлення, розвитку та вдосконалення муніципалізму має проводитися з урахуванням, з одного боку, його місцевого виміру, а з іншого — його глобального потенціалу; його слід розглядати крізь призму дихотомії між місцевим і глобальним.

3. Доведено, що лише взаємодія між національними та міжнародними аспектами розуміння природи муніципалізму дозволяє обговорювати це явище не тільки як привабливу концептуальну та праксеологічну модель, а й

як об'єктивну реальність, що має аксіологічні (наративні, структурні-інституційні, конститутивні, законодавчо-нормативні, функціонально-телеологічні, історичні, національні та ментально-конотативні) характеристики, які розвинулися під впливом відповідних ідей та принципів автономної демократії..

4. Підкреслюється, що врахування характеристик, змісту, функцій, наративу, коннотацій, контексту та ідентичних елементів сучасного муніципалізму дозволяє нам визначити, досягнути та зрозуміти системні критерії, які формують, визначають, втілюють та трансформують це явище в контексті розвитку сучасної демократичної держави.

5. Безсумнівно, що керівні принципи, які регулюють формування та функціонування сучасного муніципалізму і складають систему соціально-нормативних координат, мають фундаментальне (аксіологічне) та принципове значення. Отже, доки відповідні цінності та принципи не будуть повною мірою визнані та втілені в життя в кожній територіальній громаді та муніципальній адміністрації, місцеве самоврядування залишатиметься привабливою демократичною декларацією, а його процедурні та технологічні надбання, а також потенціал залишатимуться невикористаними без посилення індивідуальної, колективної та групової мотивації мешканців, членів громади..

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МУНІЦИПАЛІЗМУ

2.1. Міжнародно-правовий компонент муніципалізму та його значення для місцевого самоврядування в Україні

Муніципалізм як багатофакторний та багаторівневий феномен, як полісемічне явище національного життя набуває все більшого значення в умовах глобалізації і в системі міжнародних відносин, зокрема в їхньому міжнародно-правовому вимірі та усвідомленні. Враховуючи його особливу важливість для повсякденного існування й функціонування людей в умовах локального соціуму як єдиного природного колективного суб'єкта людської цивілізації, що сформувався історично, географічно, економічно, соціально, культурологічно, політично, а також у відповідних умовах оточення у вигляді міської територіальної людської спільноти (громади), муніципалізм набуває вирішального значення у формуванні, існуванні та функціонуванні системи публічної влади, що визначає управлінську суть конституціоналізму, а тому має не лише національний, а й суттєвий міжнародно-правовий вимір.

Відповідно, муніципалізм має такі ж характеристики, демонструючи суттєве зростання свого міжнародно-правового компоненту, скерованого на визнання і легалізацію цієї важливої категорії.

Слід зазначити, що аналіз цієї теми має ряд складнощів. Це пов'язано, перш за все, з динамічним характером феномену глобалізації, який, незважаючи на значний час, присвячений його вивченню в рамках філософських, політологічних та юридичних доктрин, залишається багатофакторним та міждисциплінарним. Крім того, існують об'єктивні та суб'єктивні фактори, які ускладнюють розуміння процесів глобалізації через їх універсальний характер. Іншим викликом є застосування концептуального підходу «глобальне-локальне» до територіальних громад, які: а) переходять з місцевого рівня на рівень суб'єкта-об'єкта

міжнародного правового впливу; б) інтегруються в структуру процесів глобалізації; в) функціонують як первинний колективний суб'єкт, який користується певними перевагами в глобалізованому світі. Нарешті, актуальність цієї теми також впливає з недостатності наукових досліджень щодо ролі територіальних громад у процесах глобалізації [102, с. 116].

Суттєве зростання міжнародно-правового компоненту муніципалізму, скерованого на визнання і легалізацію цієї важливої категорії, обґрунтовується такими тенденціями:

- по-перше, тим, що він виступає як органічна частина національного та глобального конституціоналізму;
- по-друге, як функціонально-діяльнісна інституція демократичної правової держави;
- по-третє, як локальна система життєдіяльності людини: а) в умовах місцевого самоврядування (управлінсько-предметний чинник), б) у межах територіальної громади (суб'єктний чинник, в) в умовах повсякденності (темпорально-проспективний чинник);
- по-четверте, як важлива і оптимальна соціально-нормативна сфера, у якій відбуваються: а) складні процеси соціалізації, зокрема правової соціалізації; б) процеси виникнення, формування, прояву й реалізації потреб та інтересів людини; в) процеси формування на основі відповідних інтересів і реалізації в соціумі атитюдів (поведінкових настанов) людини, зокрема правових; г) процеси формування й реалізації на основі таких атитюдів відповідних габітусів (соціальних практик), зокрема правових; д) процеси формування конституційно-правового статусу людини і громадянина;
- по-п'яте, як важливий предмет і об'єкт міжнародного співробітництва держав у межах міжнародного товариства на міждержавному, макрорегіональному та універсальному рівнях шляхом використання: а) механізмів міжнародної нормотворчості (міжнародне

нормопроектування + міжнародна нормотворчість = міжнародне нормотворення); б) механізмів міжнародного договірної права (процес розробки проєктів текстів міжнародних договорів та їх укладення); в) механізмів, заснованих на формулюванні міжнародно-правових зобов'язань держав-учасників з подальшою їх фіксацією й формалізацією у тексті договору; г) феномену міжнародних правових стандартів (процес розробки норм міжнародного права, які внаслідок єдності сприйняття державами-підписантами набувають характеру правових зразків); д) процедура інтеграції положень міжнародного права в національну правову систему; е) механізмів конвенційного контролю за виконанням «міжнародно-правових зобов'язань», узятих державою-підписантом у межах укладених міжнародних угод.

Загальновідомо, що глобалізація виступає основоположною тенденцією сучасного світового розвитку, поширює свій вплив на всі міжнародні та внутрішньодержавні явища, які виникають, формуються і розвиваються в повсякденному житті, безпосередньо впливаючи на життя та стабільне існування кожної конкретної людини. Отже, тільки розуміючи її як багатоаспектний процес розширення, інтенсифікації та поглиблення світової взаємозалежності й взаємопов'язаності, що проявляється в усіх сферах сучасного життя, можна усвідомити її роль і значення у формуванні смислів, конотацій і наративів такого розвитку, а також дослідити її через визначення відповідних концептів, теорій, тенденцій, нормативів і стандартів, що його супроводжують і забезпечують.

Наявність таких вертикально-горизонтальних зв'язків, що спочатку виникають стохастично, а згодом оформлюються у відповідному порядку, підкоряючись об'єктивованій, чіткій логіці глобального, міждержавного, макрорегіонального, субрегіонального, супранаціонального (наднаціонального), національного і локального управління, сприяє формуванню управлінсько-діяльнісної дихотомії «локальне / глобальне», яка формується за таких умов і суттєво впливає як на міжнародне життя,

включаючи міжнародно-правові відносини, так і на існування державності, включаючи повсякденну діяльність усіх її публічних інституцій, що існують і функціонують на всіх рівнях управління.

Водночас слід констатувати, що наука про глобалізацію – глобалістика, ще перебуває у стадії оформлення, бо наразі в ній не визначився власний поняттєво-категоріальний апарат, а наявні терміни не лише невизначені, а й з розширенням їхнього обсягу стають все менш прозорими. Тому обґрунтовано вважаємо, що дослідження філософських підстав, генезису глобальних процесів, формування понятійно-категоріального апарату можуть бути ефективно досліджені саме в межах соціальної філософії, у якій муніципалізм й виступає адекватним уособленням існування локального соціуму – ТГ. Підтвердженням правильності нашого підходу є те, що в методологічному аспекті в цілому при вивченні глобалізації (глобалістики) можна виділити три основні напрями:

- 1) філософсько-методологічний,
- 2) соціо-природний;
- 3) культурологічний [102, с. 116].

Філософсько-методологічний напрям у контексті зв'язку глобалізації з феноменологією муніципалізму повинен бути спрямований на:

а) вивчення ролі і значення глобалізації як вирішального чинника в існуванні муніципалізму як екзистенційної форми буття осередків людської цивілізації в умовах філософського стану повсякденності;

б) розробку теоретико-філософських підходів для виникнення нових і вдосконалення вже наявних форм життєдіяльності людини в локальному соціумі, формування нових форм, адекватних її інтересам – атитюдів і габітусів у вигляді муніципальних прав людини, що безпосередньо пов'язані з її життєвим циклом;

в) формування та використання нових форм локальної демократії, які повніше відображають потреби людини та враховують її позиції і потреби

в соціумі (партисипаторна – форма демократії, що базується на безпосередній участі громадян; деліберативна – модель, що передбачає колективне обговорення та прийняття рішень; агрегативна – процедурна, плюралістична модель демократії, що зосереджується на об'єднанні інтересів за допомогою інституційних механізмів) [103].

Соціо-природний напрям у дослідженні глобалізації в контексті її впливу на муніципалізм повинен бути спрямований насамперед: а) на засади натуралістичної юриспруденції, що виявляється у формі природних прав людини на рівні локального соціуму, які трансформуються в екзистенційні форми її діяльності (у вигляді габітусів) і забезпечують реалізацію належного, оптимального та стабільного життєвого циклу; б) на визначення ролі та значення муніципального (місцевого) господарства як економічної основи стабільного та передбачуваного існування ТГ.

Культурологічний напрям у дослідженні глобалізації в контексті її зв'язку з муніципалізмом повинен бути спрямований на дослідження: а) впливу глобалізації на профільну феноменологію через індикатори існування, функціонування і розвитку територіальних громад; б) впливу самих територіальних громад на глобалізацію завдяки наявному в них потенціалу ідентичності, громадянськості, колективної муніципальної правосвідомості, що в сукупності формує глобалістський потенціал локального соціуму [104, с. 81] (у межах дихотомії, що склалася); в) процесів формування муніципальної свідомості та правосвідомості з акцентом на формування муніципальної ідеології як особи – члена ТГ, так і її груп та об'єднань, а також муніципальної психології цих суб'єктів, яка детермінує їхні поведінково-діяльнісні настанови в муніципальному та муніципально-правовому просторі.

Слід зауважити, що саме вони прямо збігаються з ідентифікаційними ознаками та властивостями муніципалізму як історії, ідеології, доктрини, теорії та практики життєдіяльності міської територіальної громади, яка через притаманні їй і набуті нею архетипи та стандарти існування і

функціонування: а) у межах локального соціуму, б) в умовах МСВ, в) у стані повсякденності, по-перше, впливає на всі рівні локальної демократії (сільський, селищний, районний, регіональний, об'єднаної ТГ), по-друге, формує локальну систему муніципальних цінностей повсякденного життя, по-третє, будує систему комунікаційних взаємовідносин між членами громади, їхніми групами та об'єднаннями з урахуванням її окремих якостей, по-четверте, формує локальну ідентичність усіх жителів – членів спільноти, що спирається на її історичні, географічні, економічні, соціальні, культурологічні, політичні, екологічні та інші властивості.

Усі наведені вище настанови мають суттєву міжнародно-правову змістовність, оскільки характеризують ретроспективне, повсякденне й перспективне життя кожної людини як представника глобальної людської популяції, незважаючи при цьому на ідентифікаційні особливості людей, націй, народів та їхніх держав.

Необхідно наголосити, що застосування до кожного з наведених напрямів вивчення глобалізації (глобалістики) управлінсько-діяльнісної дихотомії «локальне / глобальне», де локальне репрезентоване територіальною громадою як основним «суб'єктом / об'єктом» МСВ, а також ОМСВ, сформованими самою громадою і такими, що діють від її імені та в її інтересах, суттєво збагачує кожен із зазначених напрямів та дає змогу на основі кожного з них побудувати соціально-нормативну конструкцію, яка у підсумку формує соціально-нормативний простір місцевого самоврядування, що виступає екзистенційним простором для кожної людини.

Водночас дискусії щодо потенціалу взаємодії складових елементів дихотомії «локальне / глобальне», ще тривають. Так, на думку американського дослідника Р. Робертсона, який запровадив і популяризував у науковому дискурсі поняття «глобалізація», у відносинах глобального і локального одні не бачать жодної опозиційності, інші

розглядають друге як реакцію на перше... тоді як для всіх інших вони взагалі несумісні [105, р. 33].

Така відмінність у розумінні відносин між глобальним і локальним – зведення їх або до певної однозначності, або до глибинного причиново-наслідкового зв'язку, або ж до категоричної суперечливості, що робить неможливим їхнє спільне існування та використання – призведе до принципових розбіжностей як у розумінні суті та логіки розвитку глобалізаційних процесів загалом, так і у належному визначенні місця локального компонента в цих процесах.

Однак слід усвідомлювати, що глобально-локальні відносини є більш складними та неоднозначними. Дихотомія «локальне / глобальне» насамперед фіксує розбіжність між традиційними та новими просторовими характеристиками соціальних процесів. Своєю чергою, дискурс глобалізації можна визначити як просторування теорії соціальних змін. А зміна просторових характеристик тісно пов'язана з реорганізацією часових аспектів взаємодії. Як стверджує Е. Джонс, «цей феномен (глобалізація. – *І. П.*) може бути визначений як трансформація природи нашого власного та інших людей сприйняття простору та часу» [106, р. 13]. Отже, йдеться про такі характеристики глобалізації, що водночас виступають й ідентифікаційними ознаками «... локального соціуму, що існує в просторі та часі, а саме номос землі (за К. Шмиттом, взаємозв'язок між організацією народом земного простору та особливостями держави, всього її соціального устрою та права)» [107], «топос (загальне місце)» [108, с. 186], «локус (місцезнаходження чого-небудь), у їхній темпоральній інтерпретації» [109; 110].

На нашу думку, саме по цим індикаторам – а) індивідуально-груповому, б) територіального простору та в) темпоральною ознакою (повсякденне й перспективне існування людини в межах територіальної громади, принаймні протягом реалізації нею свого життєвого циклу) – можна визначити глибокий органічно-генетичний зв'язок локальної

територіальної людської спільноти (ТГ) із глобалізацією в системі координат соціальних змін у контексті розвитку й удосконалення мікросвіту, що створюється на локальному рівні існування громади й людини в її межах, і водночас існування ТГ як первинного колективного суб'єкта-елемента в системі людської цивілізації.

У наведеному контексті зростає роль і значення виокремлення відповідних нормативно-правових блоків, що зрештою формують міжнародно-правовий вимір муніципалізму. На нашу думку, до таких блоків можна віднести:

а) міжнародно-правовий договірний блок, що складається із сукупності міжнародно-правових договорів, предметом яких є питання існування та функціонування інституту МСВ на теренах держав-підписантів, різні аспекти існування ТГ (просторові, адміністративні, екологічні тощо) [111], правовий і соціальний статус жителів – членів ТГ, порядок формування та звітності органів публічної влади тощо;

б) блок міжнародних правових стандартів – сукупність норм міжнародного права, що містяться в міжнародних договорах і регламентують, а також регулюють переважно легалізацію та реалізацію прав людини, її груп і асоціацій на локальному рівні соціуму в межах їх конституційно-правового статусу або в умовах МСВ та межах ТГ;

в) блок національних законів, що містять трансформаційні норми міжнародного права, утворені внаслідок дії механізму національної імплементації (ст. 9 Конституції України) [8]. Це, по суті, ті самі норми міжнародного права, що містяться в міжнародних договорах, але які в результаті застосування спеціального конституційно-правового механізму: по-перше, набули статусу норм звичайних законів держави; по-друге, є національною інтерпретацією норм міжнародного права (включаючи можливості механізму застережень до міжнародних договорів); по-третє, мають їхню юридичну силу; по-четверте, можуть застосовуватися суб'єктами внутрішньодержавного (національного) права в повсякденній

практиці; по-п'яте, питання їх виконання та реалізації входять до механізму конвенційного контролю за дотриманням міжнародно-правових зобов'язань держави, взятих нею за підписаними міжнародними договорами;

г) блок норм, що регламентують і регулюють міжнародне співробітництво муніципальних органів – спеціально визначена нами сукупність норм міжнародного права або міжнародних договорів, яка передбачає право органів МСВ на встановлення міжнародних зв'язків з аналогічними суб'єктами або їхню участь у системі міжнародного співробітництва з ширшим колом суб'єктів;

д) блок нормативних актів, що ухвалюються міжнародними міждержавними (у межах ООН), міжурядовими та неурядовими інституціями в межах їхніх компетенційно-статутних повноважень, або блок документів, які ухвалюються цими органами в межах їхніх статутних повноважень, але не мають нормативної сили і належать до актів так званого «м'якого права» (*soft law*) (рішення та резолюції зазначених суб'єктів та їхніх структурних одиниць). Їхньою особливістю є високий потенційно-нормативний характер: вони фактично виступають передвісниками майбутніх міжнародних нормативних актів договірною характеру, оскільки відповідні положення, що позитивно сприймаються державами, запозичуються в процесі міжнародного нормотворення та включаються до норм міжнародного договірною права. Після підписання таких багатосторонніх міжнародних договорів державами ці положення набувають статусу норм міжнародного договірною права з усіма притаманними їм ознаками обов'язковості.

М. Баймуратов та Б. Кофман ілюструють формування та втілення наведених вище нормативно-правових блоків, що становлять у підсумку міжнародно-правовий вимір муніципалізму. Отже, вони наголошують, що [112]:

а) модель місцевого самоврядування в країні зміцнилася і працює стабільно [112];

б) визначення національного простору значно доповнюється міжнародними європейськими правовими нормами, що стосуються місцевої демократії, які сприяють розширенню, вдосконаленню та модернізації такого спеціалізованого простору шляхом підтримки зближення та прийняття встановлених європейських норм [112];

в) інтеграція міжнародних правових підходів до місцевого самоврядування стала важливою основою для створення відповідного правового простору, що виник в результаті [112]:

- створення та конституційне закріплення механізму для внутрішнього виконання міжнародних правових норм шляхом їх включення до внутрішніх, зокрема конституційних, актів [112] (ст. 9 «Конституції України») [8];

- функціонування такого механізму місцевого самоврядування в Україні, який розвивається відповідно до європейських правових норм місцевого самоврядування [112], є надзвичайно важливим і необхідним для цієї інституції, яка ще перебуває на стадії становлення і пошуку власної національної моделі [113; 114; 115], відіграє вирішальну роль [112];

г) прийняття європейських правових норм щодо місцевої демократії відбувається наступним чином [112]:

- процес приєднання до відповідних міжнародних договорів на міжурядовому рівні вже було реалізовано шляхом їх імплементації у національне, переважно конституційне, законодавство.» [112] (наприклад, Європейська хартія місцевого самоврядування [99], Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями (1980) [116], Європейська ландшафтна конвенція (2000) [117] тощо);

- необхідність для України приєднатися до відповідних міжнародних договорів, ратифікованих європейськими структурами,

зокрема Радою Європи, до яких держава ще не приєдналася, незважаючи на своє членство в цій організації [112] (наприклад, до «Конвенції про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні (1992)» [118], «Переглянutoї Європейської хартії про участь молоді в місцевому та регіональному житті» (2003) [119], «Європейської Хартії регіонального самоврядування» (проект, ухвалений Конгресом місцевої та регіональної влади Європи на його четвертій сесії 5 червня 1997 р., що вже відкритий для підписання державами – членами Ради Європи)» [120] тощо);

– «участь у розробленні та ухваленні нових європейських правових стандартів локальної демократії, що ініційовано європейськими інтеграційними структурами (наприклад, розроблення міжнародних угод у сфері уніфікації різних аспектів регіонального самоврядування тощо)» [112];

– участь муніципальних інституцій у процесі розробки міжнародних правових норм для місцевої демократії, що відбувається спільно через їхні міжнародні асоціації, сприяє посиленню впливу місцевого рівня на формування світової політики у сфері прав людини. Однією з помітних змін у муніципальному управлінні протягом останніх десятиліть є поява міст, які дотримуються цінностей прав людини та отримують статус «міст прав людини». Згідно з інформацією, доступною на онлайн-платформі «The Human Rights Cities Network», ці міста об'єднані в спільноту однодумців, які визнають ключову роль місцевого рівня в захисті, просуванні та реалізації прав людини [121]. «Методологічною та нормативною основою діяльності цього міжнародного об'єднання є спеціальні Резолюції Ради ООН з прав людини 24/2 від 26 вересня 2013 р., 27/4 від 25 вересня 2014 р. та 33/8 від 29 вересня 2016 р., які стосуються ролі місцевих органів влади у заохоченні та захисті прав людини» [122]. «Особливе значення має Резолюція 39/7 та підготовлена на її основі спеціальна доповідь Верховного комісара ООН з прав людини «Місцеве самоврядування та

права людини» (A/HRC/42/22)» [123]. «Європа стала колискою руху Human Rights Cities. Із цією метою у 2000 р. було ухвалено Європейську хартію для захисту прав людини в місті і проведено обговорення щодо прийняття Всесвітньої хартії прав людини у місті» [124].

Отже, спостерігаємо значну кількість міжнародних нормативно-правових актів, що ухвалюються широким колом міжнародних організацій, які мають різний міжнародно-правовий статус у межах міжнародного співтовариства держав та глобального громадянського суспільства. Звідси можна констатувати, що міжнародно-правова база муніципалізму формується доволі активно й продуктивно.

Саме ця спеціалізована основа муніципальної системи має значний вплив на формування правового простору місцевого самоврядування, що є особливо важливим у контексті конституційної реформи країни, невід'ємною частиною якої є муніципальна реформа [112].

В рамках цієї реформи, розпочато ґрунтовну роботу з розробки регуляторних та законодавчих проектів (конституційних та законодавчих), метою яких є закріплення нових основних принципів організації місцевого самоврядування в конституції держави. Зокрема, йдеться про такі питання запровадження принципу субсидіарності забезпечення реальної дієздатності та достатньої матеріально-фінансової підтримки місцевої демократії створення ефективної правової особистості регіональних громад, модернізація системи регіонального поділу та управління на місцевому, регіональному та обласному рівнях, а також оптимізація ресурсів регіонів та громад шляхом їх об'єднання [112].

Метою цих керівних принципів є не тільки розробка національної моделі місцевого самоврядування та її приведення у відповідність до європейських стандартів, а й якісна зміна правового поля місцевої демократії, збагативши його новими організаційними, регуляторними, поведінковими, функціональними та іншими характеристиками і принципами [112], що реально впливають на вдосконалення інституційної побудови

муніципалізму на національному рівні. Це, своєю чергою, також зумовлюється міжнародно-правовим супроводом і забезпеченням зазначених процесів.

2.2. Особливості легалізації муніципалізму в Україні

Процес виникнення, формування, розвитку та вдосконалення муніципалізму як важливої складової частини загального конституціоналізму та його національних концептів, концепцій, схем, доктрин, конструкцій, категорій, систем історико-нормативних координат і водночас як складової, що набула міжнародно-правового визнання та застосування, безпосередньо пов'язаний зі складними й суперечливими процесами його правової легалізації та подальшої легітимації. Це стосується як визнання з боку жителів, які становлять населення держави та є членами ТГ різного рівня (у широкому значенні відповідного терміна), так і з боку органів як державної, так і самоврядної (муніципальної) публічної влади [49]. Водночас слід погодитися з Ю. Тодикою, який зазначав: «принцип самоврядування є одним з найдавніших і найуніверсальніших понять у державній адміністрації, яке використовується з найдавніших часів розвитку людства» [125, с. 485]. Саме цей принцип уособлюють і реалізують у своїй повсякденній діяльності як ОМСВ, так і ТГ, що їх формують і від імені яких та в їхніх інтересах діють ці органи в публічно-самоврядному просторі.

Стратегічною метою публічної самоврядної (муніципальної) влади виступає формування локальної системи захисту прав людини [126, с. 90], бо в центрі МСВ є людина. Це повністю відповідає настановам нової теорії та методології, що лежать в основі дослідження державно-правових явищ, які в сучасних умовах можуть дати могутній поштовх для розвитку суспільства на основі нових наукових парадигм, де основою повинна бути теорія вивчення і розвитку людини, її здібностей як елементів соціуму, які є його формою і змістом [127, с. 119].

При цьому муніципалізм не лише виступає могутнім трансформаційним засобом модернізації всього соціуму і держави, а й репрезентується як складне багаторівневе, багатофакторне і полісемічне суспільно-політичне та інституційно-правове явище.

Необхідно враховувати, що для післякласичних досліджень характерним є перенесення центру уваги з об'єктивних характеристик на суб'єктивні та інтерсуб'єктивні аспекти, включно із соціокультурними, психологічними та комунікативними механізмами формування права та правової реальності, які раніше не отримували належного осмислення. Право, подібно до культури, що лежить в його основі, починає осмислюватися як специфічний результат людської діяльності, як прояв творчої активності людини [128]. Наведена доктринальна позиція повною мірою відображає не лише характерну особливість муніципально-правових досліджень у сучасний період, а й практично окреслює специфіку дослідження властивостей муніципалізму як складного, багаторівневого, багатофакторного та полісемічного соціально-політичного й нормативно-правового явища. Це явище ґрунтується на особливому суб'єктному складі (жителі – члени ТГ) і характеризується інтерсуб'єктивністю: жителі об'єднані не лише територіально, а й телеологічно (наявність спільних цільових домінант) та ідентично (наявність духовно-культурної тотожності та спадкоємності). У результаті спільної життєдіяльності жителі формують муніципальну свідомість і правосвідомість, реалізуючи її на основі настанов муніципальної психології через побудову системи міжособистісних, групових і колективних комунікацій. Члени територіальних громад також вирізняються внутрішньою мотивацією та соціальною активністю у сфері локальної демократії. Сукупність наведених властивостей через призму муніципальної ідеології становить суть і основу муніципалізму як історичного, культурологічного, економічного, політико-демократичного, ресурсно-територіального здобутку та надбання людської цивілізації.

У процесі дослідження заявленої проблематики важливо усвідомлювати, що публічна самоврядна (муніципальна) влада в її історичному, онтологічному, аксіологічному та праксеологічному значеннях виникла саме на засадах муніципалізму з метою втілення його ідеалів і принципів у повсякденне життя суспільства й держави. На нашу думку, до засад концептосфери муніципалізму належать такі положення:

а) муніципалізм як універсум (від лат. *universum* – єдина цілісність) – світоглядна категорія, що виражає всеохопне буття в його єдності, повноті, самодостатності [129]; сукупність об'єктів і явищ [130], які виникають у повсякденному житті людини, її груп і асоціацій, що існують і функціонують в умовах місцевого самоврядування, у межах ТГ, у філософському стані повсякденності, який розглядається як єдина система, як об'єктивна реальність у просторі й часі існування осередку людської цивілізації. Це поняття означає «світ як ціле» або «все існуюче» [131]. Відповідно, локальний соціум можна розглядати як мікросвіт, що сформувався в межах ТГ і в умовах МСВ – це життєвий простір, у якому людина реалізує свій життєвий цикл;

б) муніципалізм як дискурс – складне комунікативне явище, що охоплює соціальний контекст, у межах якого формується уявлення як про учасників комунікації, так і про процеси творення та сприйняття повідомлень [132]. Профільну феноменологію слід розглядати як системний комплекс різнорівневих і багатопредметних комунікацій, що виникають передусім між жителями – членами ТГ, які функціонують у межах МСВ, а також між ними та іншими суб'єктами локальної демократії (ОМСВ, іншими органами публічної влади, бізнесовими структурами, громадськими організаціями тощо). Ці комунікації спрямовані на реалізацію екзистенційних відносин із метою забезпечення життєдіяльності людини в межах локального соціуму;

в) муніципалізм як макрогабітус, як *modus vivendi* (спосіб існування) природного осередку людської цивілізації у вигляді ТГ, що функціонує й розвивається в умовах МСВ на основі системи набутих схем, які діють на

практиці як категорії сприйняття та оцінювання або як принцип класифікації, водночас як організаційний принцип дії [133]. Ідеться про формування у межах ТГ і в стані повсякденності таких екзистенційних форм життєдіяльності людини, її груп та асоціацій, які пройшли перевірку у сфері практики (праксеології) та зовні оформилися як права, свободи й обов'язки людини, визнані Конституцією держави (розд. II Конституції України) [134, с. 22];

г) муніциалізмомуналізм розуміється як нормативний муніципальний простір або, більш загально, як правовий простір для місцевої самоуправління. Його можна визначити як складне соціально-політичне та юридичне явище, що є результатом синергетичних і телеологічних дій як держави (через реалізацію комунальної правової політики), так і місцевих суб'єктів (через програми, спрямовані на створення та розвиток територіальних громад, зокрема об'єднаних громад). Цей простір створюється шляхом встановлення суб'єктивних, об'єктивних і просторових нормативних основ, а також шляхом обов'язкових технологічних нормативних заходів, нормативних заходів і нормативних логістичних компонентів. Головною метою цього процесу є вирішення екзистенційних питань, пов'язаних з існуванням і функціонуванням територіальних громад [134, с. 22].

На думку вітчизняних дослідників М. Баймуратова, Н. Бочарової та Б. Кофмана, місцеве самоврядування займається низкою стратегічно важливих завдань (так звана «стратегічна п'ятірка») та низкою питань, пов'язаних з існуванням і розвитком особистості в контексті місцевого суспільства, а також із запровадженням і вдосконаленням демократичної правової держави [135, с. 38–40]. Саме такі завдання й виступають як засади муніципалізму, що формуються, проходять свій етап становлення та розвитку на рівні локального соціуму в умовах розвитку пострадянської державності, що апріорі, враховуючи її жорсткий естатично-централізований характер, не визнавала феномен самоорганізації населення, підміняючи його

субординаційною системою місцевих рад та пріоритетним керівництвом партійно-комуністичної ідеології. У таких умовах конкретна людина губилася серед купи ідеологем та міфологем про загальний колективний достаток, добробут та рівність, що прикривали жорсткий партійно-державний контроль за діяльністю місцевих рад та фактичне дублювання їх повноважень на всіх рівнях їх функціонування, що повністю нівелювало будь-які спроби прояву їхньої ініціативи та самостійності на рівні локального життя населення, але детермінували розвиток бюрократизму, корупції та інших порушень законності.

До таких завдань щодо становлення муніципалізму фактично належать такі:

а) соціалізація людини в межах ТГ. Місцеве самоврядування постає як оптимальна соціальна сфера, наділена численними позитивними ідеями, концептами, чинниками, умовами та настановами. Завдяки цим процесам людина, яка народилася в мікроспільноті місцевого соціального середовища, виховується і формується в цьому суспільстві як соціально активний суб'єкт. Він засвоює знання, навички та вміння, необхідні для свідомого існування та цілеспрямованої діяльності в регіональній спільноті, що сприяє реалізації його власних життєвих цілей протягом усього життя (соціально пріоритетне ставлення) [136];

б) Формування особистісних навичок. Загальний процес соціалізації, особливо правова соціалізація, що відбувається в рамках місцевого самоврядування, зосереджується на праксеологічному формуванні індивідуальних, групових та колективних навичок у кожного члена регіональної громади. Це стосується комплексної системи соціальних практик, яка передає знання, навички та вміння, необхідні людині для гармонійного життя в місцевій громаді, активно брати участь у спілкуванні з іншими членами громади та ефективно виконувати повсякденні та стратегічні завдання протягом усього життя (соціопраксеологічна орієнтація) [136];

в) формування та реалізація конституційно-правового статусу особи. Слід підкреслити, що в контексті місцевого самоврядування відбуваються складні та неоднозначні процеси, пов'язані з реалізацією прагнень, життєвих цілей, потреб та інтересів людини, а також формуванням основних життєвих позицій (поглядів). У цьому контексті формуються відповідні патерни, які демонструють процеси нормування, нормативізації та правової легалізації. У державі, організованій за принципами рівності суспільства, ці процеси набувають конституційного та правового виміру, що виливається в освіту, нормативному закріпленні в конституції та подальшому публічному визнанні конституційного та правового статусу осіб та громадян, що виявляється в системі прав, свобод та обов'язків. Незважаючи на найвищу нормативну впевненість і правове регулювання, ця система реалізується переважно на рівні регіональних громад у повсякденному житті людей у рамках місцевої демократії (соціальна та нормативна орієнтація) [136];

г) застосування законслухняності та конституційної та правової обізнаності. Застосовуючи свої конституційні та правові права в регіональній спільноті та в умовах місцевого самоврядування, люди поступово розвивають і вдосконалюють свою конституційну та правову свідомість, яка формується під впливом місцевого соціального середовища. Ця свідомість має значний вплив на формування, розвиток і поглиблення конституційної та правової психології людини, яка є центральною частиною її загальної, зокрема правової, психології (нормативна свідомість) [136];

д) формування конституційно-правової психології. При розробці цих положень, особливо з точки зору конституційної та правової обізнаності, слід враховувати, що особливості місцевої демократії, які були закріплені та стратегічно розвинуті завдяки конституційному та правовому визнанню інституту місцевого самоврядування, безпосередньо та конкретно вплинули не лише на створення конституційних засад та законодавства держави, а й на муніципальний та правовий статус окремих осіб. Цей вплив також стосується формування муніципальної та правової свідомості особи, а також її

муніципальної психології в конституційному процесі. Останнє є, перш за все, свідченням формування, розвитку та можливого вдосконалення муніципальної правової свідомості через поступове розуміння та практичне засвоєння її членами регіональних громад; по-друге, детермінує, обґрунтовує, формує та сприяє реалізації відповідних поведінкових стереотипів і зумовлених ними дій особи в процесі її життєдіяльності в межах ТГ (поведінково-діяльнісна настанова) [136].

Аналізуючи процес виконання наведених завдань у практичній площині, слід наголосити, що важливим є як сам процес такого праксеологічного втілення, особливо в пострадянських державах, де ще триває становлення інституту локальної демократії в її європейському розумінні, так і кінцевий результат цього процесу. По-перше, йдеться про остаточну легалізацію нормативних параметрів муніципалізму (конституційна та законодавча легалізація), яка знаходить своє продовження у локальній нормотворчості ОМСВ. По-друге, важливим аспектом є запозичення міжнародних правових стандартів МСВ до національного законодавства через відповідний механізм легалізації норм міжнародного права в межах національної правової системи, тобто імплементацію. Усе це виступає вагомою гарантією реалізації феноменології муніципалізму на території зазначених держав.

Слід наголосити, що легалізація як явище правової реальності виступає однією з найбільш затребуваних у суспільстві правових процедур. У етимологічному розумінні термін «легалізація» (від лат. *legalis* – законний), або «узаконення», зазвичай тлумачиться як надання законної сили, офіційне визнання [136]. Це поняття пов'язується з процедурами піднесення певного явища, статусу або дії до рівня, що відповідає зовнішньому, об'єктивному закону.

На слушну думку Д. Манька, термін «легалізація» традиційно пов'язаний з необхідністю вжиття певних систематичних заходів, спрямованих на просування інтересів сторін шляхом приведення особи або

явища у відповідність до вимог закону [137, с. 17] (технологічно-біхевіористичний чинник). Визнання юридичної правомочності, легалізація певних процесів і явищ, а також надання юридичного статусу певним діям довгий час вважалися окремими діями, які не утворювали єдиної системи правових відносин. Кожен з цих елементів міг бути випадково необхідним або взагалі не використовуватися в законодавчому процесі держави. Таке фрагментарне бачення форм легалізації, ймовірно, було зумовлене, з одного боку, відсутністю об'єктивних передумов для їх практичної необхідності, яка безпосередньо залежить від рівня розвитку суспільства та інституційної зрілості, а з іншого боку, від нерозуміння легалізації як складної, структурованої юридичної процедури [137, с. 17] (чинник недооцінки феноменології легалізації).

У контексті розвитку сучасних правових відносин та посилення міжнародної інтеграції держава не може ставитися байдуже до гармонізації правової бази. Національна правова система повинна бути оснащена інструментами, необхідними для побудови сучасної держави. Вони повинні ґрунтуватися на міцній теоретичній та практичній основі [138, с. 65].

Необхідно зауважити, що системний аналіз особливостей легалізації як у загальноісторичному аспекті, так і в контексті легалізації муніципалізму дозволяє оцінити їх як явища одного порядку. Це ґрунтується на таких положеннях: а) визнання того, що в кожному з відповідних історичних періодів легалізаційна діяльність набувала певного сутнісного наповнення, формувала оптимальні форми й методи, які, зрештою, відповідало потребі окремої особи регулювати свою поведінку відповідно до встановленого зовнішнього порядку [137, с. 118]; б) також відносини, що базуються на етичних, внутрішніх, індивідуальних, групових та колективних критеріях особи, необхідно було перетворити на об'єктивні, зовнішні стандарти [137, с. 118]. Щодо легалізації муніципалізму, то йдеться насамперед про процеси нормування, нормативізації, нормопроєктування та нормотворчості у сфері муніципально-правових відносин у контексті історичного буття людини в

локальному соціумі; в) виходячи з вищезазначеного, при розгляді питання про легалізацію слід звертати увагу не тільки на кінцевий результат – формальне підтвердження законності, – але й на момент, коли суб'єкт дійсно усвідомлює, що від нього вимагається дотримання духу закону [137, с. 118], принципам, ідеям та правам людини. У контексті легалізації муніципалізму це означає формування конструкцій, концептів, ідей, принципів і норм муніципального права, що відображають основоположні засади існування людини в локальному соціумі – рівність, свободу, права людини, МСВ. Водночас ці засади виступають фундаментальними принципами права, які повинні бути усвідомлені людиною – жителем і членом ТГ через їх практичне застосування у повсякденному житті.

На думку Д. Манька, якщо проаналізувати поняття легалізації [137, с. 118], то можна виокремити такі положення:

а) легалізація має систематичний характер, а її зміст є логічно-структурним. Це твердження є практичним і теоретично обґрунтованим, оскільки базується на аналізі та синтезі різних відомостей, що стосуються принципів, особливостей та правового характеру легалізації. Це юридична дія, яку здійснює компетентний орган з метою приведення певних об'єктів у відповідність до чинного законодавства, результати та процедури здійснення якої зафіксовані в письмових юридичних документах і мають юридичне значення [137, с. 118]. Ці настанови повною мірою відповідають і засадам легалізації муніципалізму, а також її нормативним проявам і процедурно-процесуальному супроводу;

б) усі елементи поняття легалізації є тісно взаємопов'язаними, мають спільну конструкцію й проявляються через легалізаційну діяльність, яка, за Д. Маньком, включає в себе дві частин: внутрішню та зовнішню форми. Внутрішня форма включає такі частини: об'єкти легалізації, характер цих об'єктів, процедури здійснення діяльності, методи організації діяльності та причинно-наслідкові зв'язки. Зовнішня форма включає як юридичні документи, складені під час легалізації, так і документи, що засвідчують

результат процесу легалізації [138]. Елементи системи легалізації муніципалізму також узгоджується з наведеними засадами загальної легалізації;

в) різниця полягає виключно в особливостях змісту цієї структури, що пояснюється тим, що жоден елемент легалізації не може діяти окремо – без хоча б однієї ознаки, сформованої на основі загальних принципів [139]. Як зазначає Д. Манько, заходи з легалізації зосереджуються на юридичних процедурах, спрямованих на приведення певних об'єктів у відповідність до вимог чинного зовнішнього законодавства [138]. Конструкція легалізації муніципалізму має власні особливості, які обов'язково враховуються у процесі її здійснення.

Важливими та іманентними елементами загальної легалізації як правового явища виступають:

– суб'єкти легалізаційної діяльності – державні або приватні юридичні особи, уповноважені здійснювати легалізаційні дії. Однак слід зазначити, що крім повноважень цих органів важливу роль відіграють дві їхні особливості: а) ступінь їхньої професійності та б) рівень їхньої правової культури [137, с. 119];

На нашу думку, ці вимоги є об'єктивними за своєю природою, оскільки законодавчі органи повинні не лише володіти юридичними питаннями, юридичними техніками та методами для розробки нормативно-правових актів, але й володіти високою правовою культурою та діяти відповідно до принципів соціальної активності [137, с. 119] (елементно-суб'єктний склад);

– у легалізації також беруть участь приватні особи або групи приватних осіб (зокрема свідки, експерти), які допомагають головним учасникам вирішувати проблеми, що виникають у процесі легалізації. При цьому слід відокремлювати їх від осіб, які зацікавлені в результатах легалізації, але не беруть безпосередньої участі в її здійсненні [137, с. 119] (елементно-допоміжний склад);

– заходи з легалізації можуть стосуватися різних явищ і категорій, включаючи окремі дії або види діяльності, матеріальні цінності (такі як майно або економічні ресурси), документи, певні юридичні або фактичні ситуації, особисті права, що не пов'язані з майном (такі як нематеріальні права або авторські права), юридичні особи та державні органи [137, с. 119] (елементно-об'єктний склад);

– легалізація включає юридично значущі дії – зовнішні прояви поведінки інститутів, які безпосередньо забезпечують досягнення результату процесу легалізації. Водночас, досягнення цього результату вимагає виконання низки пов'язаних процесів і дій, кожна з яких має на меті виконання окремих, локальних завдань у рамках процесу [137, с. 120] (елементно-діяльнісний склад);

– легалізація включає в себе ряд правових норм, юридично значущих доказів, методів і предметів, явищ і дій, метою яких є забезпечення досягнення певного результату цієї діяльності [137, с. 120] (елементно-джерельний склад);

– легалізація являє собою специфічні методи виконання завдань за допомогою правильних інструментів для відповідних юридичних випадків. По-перше, це відкриті та науково перевірені методи, які необхідно застосовувати, а по-друге, вони показують, наскільки людина є кваліфікованою в галузі права та техніки. Виконання цих вимог сприяє ефективності легалізації [137, с. 120] (елементно-інструментальний склад);

– заходи з легалізації призводять до прийняття письмового правового акту, в якому узагальнюються всі відповідні заходи та процедури, що здійснюються органами легалізації за допомогою конкретних методів і засобів [137, с. 120].

Треба наголосити на тому, що наведені конструкції та категорії легалізаційної діяльності в обов'язковому порядку знаходять своє втілення в процесі легалізації засад муніципалізму.

На думку фахівців, заходи з легалізації можна класифікувати за різними критеріями залежно від їхніх характерних особливостей [137, с. 120]. Зокрема:

1) за характером здійснення профільної діяльності [140]:

а) правотворча – піднесення до рівня, що відповідає чинному (об'єктивному) законові, здійснюється шляхом ухвалення нормативно-правового акта, наприклад, у процесі легалізації певного права чи ухвалення закону про амністію капіталу [140];

б) правозастосовна – набуття відповідного правового статусу здійснюється шляхом прийняття нормативно-правового акта, який застосовує правові норми, зокрема через процедури державної реєстрації юридичних осіб [140];

2) залежно від статусу органу, який здійснює сертифікацію [140]:

а) публічно-правова – легалізація документів, що здійснюється органами державної влади, наприклад, консульська легалізація [140];

б) приватноправова – дії, вчинені суб'єктами, які мають повноваження, що впливають із приватного права (наприклад, директор приватної компанії) [140];

3) залежно від потреби суспільства у певних процедурах легалізації [140]:

а) процедури, за допомогою яких існуючі соціальні відносини набувають правового статусу (зокрема, офіційне визнання державними органами, легалізація економічних ресурсів, підтвердження дійсності документів, надання дозволів на здійснення певних видів діяльності) [140];

б) процедури для легалізації, що стосуються нетипових або суспільно суперечливих явищ (таких як евтаназія, поширення вогнепальної зброї, наркотики тощо) [140].

Щодо наведених ознак легалізаційна діяльність у сфері муніципалізму охоплює:

– як правотворчу (наприклад, ухвалення законів у профільній сфері), так й правозастосовну діяльність (наприклад, процедури реєстрації юридичних осіб у сфері МСВ);

– як публічно-правову (наприклад, ухвалення виконавчими органами МСВ рішень щодо легалізації прав власності на земельні ділянки, а також на об'єкти, що входять до власності ТГ), так і приватноправову діяльність (наприклад, легалізація цивільно-правових угод, де однією зі сторін є орган МСВ як суб'єкт приватноправових відносин);

– процедури легалізації традиційних відносин суспільства (наприклад, прийняття ОМСВ як належними представниками інтересів ТГ рішень відповідно до своїх компетенційних повноважень); процедури легалізації нетрадиційних відносин суспільства (наприклад, в умовах екстраординарного функціонування державності, спричиненого повномасштабною збройною агресією РФ проти України, ухвалення рішень представницькими та виконавчими органами МСВ, зумовлених режимом воєнного стану).

У контексті логічного розвитку наведених положень слід зазначити, що, по-перше, онтологічне значення, змістовне навантаження та праксеологічна цінність феноменології муніципалізму впливають на суттєве розширення відповідних підходів до його дослідження, а по-друге, саме тому спостерігається зростання як наукового, так і практичного інтересу до визначення видових характеристик легалізації засад муніципалізму.

На нашу думку, до вказаних характеристик можна запропонувати і віднести такі видові форми профільної класифікації:

1) за суб'єктами легалізації засад муніципалізму:

а) народ України – через реалізацію виборчих та референдумних процедур із затвердження норм або текстів законодавчих актів;

б) парламент – через використання законодавчої або бюджетної функцій, затвердження результатів реалізації референдумних процедур;

в) Главу держави – через використання своєї нормотворчої функції;

г) уряд та інституції виконавчої влади – через використання своєї нормопроектної та нормотворчої функцій з метою деталізації і конкретизації положень і реалізації норм законодавчих актів; реалізацію своєї організаційної функції в процесі виконання результатів референдумних процедур;

д) представницькі ОМСВ різного рівнів та об'єднаних ТГ – у процесі нормотворчого супроводження і забезпечення своїх компетенційних повноважень профільного характеру (локальна нормотворчість); а також в процесі визнання обов'язковості та результативності локальних референдумних процедур і механізмів відповідних форм безпосередньої демократії;

е) міжнародне співтовариство держав та його інституції – через участь у розробленні норм договірної права в межах міжнародної нормотворчості, а також ухвалення рішень з профільних питань статутними органами ООН та інших міжнародних інституцій, що функціонують під її егідою;

ж) міжнародні міжурядові організації універсального, регіонального і субрегіонального рівнів – шляхом прийняття рішень у межах своїх статутних повноважень та їх подальшої формалізації у відповідних документах;

и) міжнародні неурядові організації місцевих влад універсального, регіонального й субрегіонального рівнів – через ухвалення та формалізацію рішень із питань, що належать до їхньої статутної компетенції. У подальшому ці рішення можуть бути враховані міжнародним співтовариством, зокрема ООН, або міжнародними міжурядовими організаціями, що функціонують під її егідою, та можуть набувати нормативного статусу через відповідні механізми міжнародної нормотворчості;

к) інші міжнародні неурядові організації, представники глобального громадянського суспільства – через прийняття та формалізацію рішень у межах своїх статутних повноважень у сфері муніципалізму. Ці рішення також можуть бути легалізовані міжнародним співтовариством або

міжурядовими організаціями шляхом включення до міжнародних правових актів відповідно до процедур міжнародної нормотворчості;

2) за рівнем легалізації засад муніципалізму:

а) законодавчу легалізацію муніципалізму (конституційно-правова, законодавча) – через ухвалення відповідних нормативно-правових актів вищої юридичної сили (конституції, законів) профільного характеру, з дотриманням відповідних вимог до законопроектів та законотворчості (законотворення) в межах етапів та стадій національного законодавчого процесу (первинна державна легалізація засад муніципалізму);

б) легалізацію муніципалізму виконавчою владою держави – через ухвалення підзаконних нормативно-правових актів, що деталізують і конкретизують конституційні настанови та законодавчі положення в профільній сфері (вторинна легалізація засад муніципалізму);

в) легалізацію муніципалізму на локальному рівні органами МСВ – через ухвалення нормативно-правових актів у межах локальної нормотворчості (локальна легалізація засад муніципалізму);

г) легалізацію засад муніципалізму на загальнодержавному рівні органами законодавчої влади держави – через використання національного механізму імплементації норм міжнародного договірної права в національне законодавство, зокрема на конституційному рівні [140] (ст. 9 Конституції України) [8] (імплементаційна легалізація міжнародних засад муніципалізму);

3) за джерельними засадами легалізації муніципалізму:

а) норми, принципи та нормативні акти національного конституційного права;

б) норми, принципи та нормативні акти національного муніципального права;

в) норми, принципи та нормативні акти національного адміністративного права;

г) норми, принципи та нормативні акти національного фінансового права;

д) норми, принципи та нормативні акти національного трудового права;

е) норми, принципи та нормативні акти національного екологічного права;

ж) норми інших матеріальних і процесуальних галузей національного права;

и) норми європейського права, включаючи норми Ради Європи, Європейського Союзу, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, НАТО тощо, що стосуються різних аспектів становлення, формування, функціонування, розвитку, вдосконалення муніципалізму (МСВ) через їх адаптацію до національного законодавства;

к) норми міжнародного права, що приймаються з питань становлення, розвитку і вдосконалення питань муніципалізму, включаючи норми міжнародного договірної права профільного характеру через їх імплементацію в національне конституційне законодавство;

л) норми міжнародного «м'якого» права» (*soft law*), що містяться в резолюціях статутних органів міжнародного співтовариства та міжнародних організацій, які функціонують під його егідою, а також у резолюціях і рішеннях інших міжнародних міждержавних організацій із профільних питань, які є провісником майбутніх норм міжнародного договірної права через їхнє перспективне визнання з метою подальшої легалізації (або шляхом включення в рішення органів системи ООН та інших міжнародних міждержавних організацій чи до системи норм міжнародного договірної права);

4) за об'єктами легалізації засад муніципалізму:

а) з питань становлення, розвитку та вдосконалення інституту МСВ;

б) з питань становлення, розвитку та вдосконалення муніципального господарства та його окремих сфер;

в) з питань розвитку ТГ та захисту її жителів-членів;

- г) з питань міжмуніципального співробітництва на національному рівні та міжнародного співробітництва з іноземними партнерами;
- д) з питань роботи з молодими членами ТГ (підлітки, молодь, студенти тощо);
- е) з питань перспективного та сталого розвитку ТГ;
- ж) з питань роботи з вразливими групами населення-членами ТГ та створення інклюзивного середовища проживання (діти, інваліди, пенсіонери тощо);
- и) з питань розвитку інфраструктури ТГ;
- к) з питань відновлення та реабілітації ТГ та їхніх територій (в мирний час та після воєнних дій);
- л) з питань роботи з внутрішньо переміщеними особами в межах хост-ТГ (громад, що приймають таку категорію осіб) [141] тощо.

Слід зауважити, що наведені видові характеристики легалізаційної діяльності у сфері муніципалізму розроблені на доктринальному рівні як результат системного аналізу діяльності інституту МСВ в Україні. Вони відображають відповідні очікування та перспективні вимоги щодо вдосконалення такої діяльності, які постануть у процесі подальшої демократичної реновації суспільства й держави. Водночас ці характеристики можуть бути використані в процесі розроблення державної муніципальної правової політики [140], яка, на жаль, досі не формалізована в Україні як єдиний і системний документ із чітко визначеними організаційними та організаційно-правовими заходами, їх суб'єктним (виконавці) і темпоральним (строки виконання) виміром.

2.3. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування та основа муніципалізму в контексті позитивного права України

У процесі дослідження та розкриття профільної проблематики вважаємо за потрібне наголосити, що основоположною телеологічною домінантою виникнення, формування, функціонування, розвитку та

вдосконалення муніципалізму виступає людина, її нагальні потреби, можливості їх реалізації, а також її права і свободи в контексті здійснення нею свого життєвого циклу в межах міської людської спільноти (ТГ) в умовах здійснення МСВ інституціями, сформованими самою ТГ, та у філософському стані повсякденності. Тобто, по-перше, в умовах ординарного функціонування державності (в умовах миру та соціальної стабільності), а по-друге, в умовах стабільного функціонування самої ТГ, що забезпечує існування в її межах людини, її груп та асоціацій [142].

Слід також наголосити на тому, що актуальність проблематики ролі й значення ТГ у процесі виникнення та функціонування феноменології муніципалізму детермінується роллю і значимістю процесів урбанізації, що широко та активно розгортаються як на рівні конкретної держави, так й у всьому сучасному світі [142]. Яскравим свідченням посилення процесів урбанізації є той факт, що якщо сторіччя тому лише дві особи з десяти проживали в містах, то в ХХІ ст. людство увійшло в так званий урбаністичний міленіум, підґрунтям якого є обґрунтовані висновки науковців щодо того, що до середини ХХІ ст. сім із десяти осіб мешкатимуть у міських населених пунктах [143, р. 26]. Крім того, очікується, що до 2030 року кількість урбанізованих земель потроїться порівняно з 2000 роком [144].

Наведені тенденції підтверджуються статистичними дослідженнями і звіти фахівців ООН-Хабітат – організації, що займається вивченням урбанізації на міжнародному рівні. До них можна віднести такі дослідження-звіти «State of the World's Cities 2010/2011. Bridging The Urban Divide» [143], «Cities and climate change. Global report on human settlements 2013» [145], «Planning and Design for Sustainable Urban Mobility. Global Report on Human Settlements 2013» [146] та ін.

Сприятливі умови для цього формувалися роками, проте урбанізація створила й продовжує створювати низку можливостей і загроз для суспільного розвитку, вивчення яких потребує детального аналізу. Крім

того, поглиблення глобалізаційних процесів, трансформація форм суспільної комунікації, поширення використання інтернет-технологій зумовили появу низки особливостей урбанізації, вивчення яких є не лише доктринально актуальним, а й глобально об'єктивованим, особливо в сучасних умовах.

Водночас необхідно зазначити, що з урахуванням цінностей муніципалізму, які фактично є загальними та універсальними у контексті їхнього виникнення в людських спільнотах [74], включаючи ТГ, механізмів реалізації прав і свобод, виконання обов'язків людиною в межах ТГ та в умовах МСВ, можна наголосити на особливій і важливій ролі, яку відіграє ТГ на всіх рівнях місцевого самоврядування. Тобто не лише на рівні міст, а й сіл і селищ, а також на асоційованому рівні локальної демократії – на рівні районів та областей, де поряд із сільським і селищним рівнями сформовано й діють об'єднані ТГ.

Такий підхід поділяє й вітчизняний законодавець, який, по-перше, наділив ТГ конституційною ПС; по-друге, задекларував їх як первинний суб'єкт МСВ, а отже, як суб'єкт конституційно-правових відносин (ст. 140 Конституції України) [8]; по-третє, у чинному законодавстві держави закріплено низку прав ТГ, що дає їм змогу виступати справді важливим суб'єктом як конституційно-правових, так і муніципально-правових відносин (виборчих, референдумних та інших, пов'язаних із застосуванням форм безпосередньої демократії та формуванням органів публічної влади тощо), а також впливати на діяльність ОМСВ (як представницьких, так і виконавчих), які фактично є підзвітними ТГ, прямо або опосередковано формуються нею, діють від її імені та в її інтересах.

Розкриттю онтологічного змісту проблематики дослідження, що проводиться, безпосередньо сприяє доктринальна позиція відомого німецького соціолога та кримінолога, одного з родоначальників професійної соціології в Німеччині, прихильника розуміючої соціології, засновника формальної соціології Фердинанда Тьоніса, який, досліджуючи процес

формування людської спільноти та суспільства, що виникає на її основі [147], висував такі аргументи на користь своєї позиції (наведено з нашими зауваженнями щодо характеристики профільних феноменів-терміносистем):

- прояви людської волі відбуваються у різних формах взаємодії [148];
- всі ці відносини є, по суті, формами взаємодії та взаємного впливу [148];
- коли одна сторона робить або пропонує щось, інша сторона бере це до уваги або приймає це [148];
- ця взаємодія відбувається таким чином, що має на меті або підтримати, або знищити іншу волю та іншого учасника, і тому може мати підтверджуючий або негативний характер [148];
- кожен з цих випадків є або певною єдністю в різноманітності, або різноманітністю в єдності, що свідчить про глибоке філософське значення поняття взаємодії між людською волею [148];
- процес створення людської спільноти та суспільства складається з взаємопов'язаних дій, спрямованих на підтримку, сприяння та успішну реалізацію того, що можна вважати проявом волі та її сил (фактор, що визначає суттєвий зміст взаємодії сил людської волі) [148];
- групи, що утворюються на основі позитивних відносин і які як внутрішньо, так і зовні вважаються інтегрованими одиницями, насправді є об'єднаннями або мережами контактів [148];
- самі відносини, а отже і зв'язки (асоціації), можна вважати або справжніми та органічними – що становить ядро спільноти – або ідеальними та механічними – що відповідає поняттю суспільства (чинник визначення предметно-об'єктного змісту взаємодії волей людей) [148];
- практика використання слів показує, що вони часто вживаються як синоніми в мовленні [148];
- навіть у нинішній науковій термінології їх вживають доволі довільно, не помічаючи різниці між ними [148];

- також слід підкреслити контраст між цими поняттями та висвітлити його [148];
- на нашу думку, кожне близьке, приховане від сторонніх, унікальне спільне життя є спільним життям [148];
- з іншого боку, суспільство є чимось публічним, що часто називають світом, і це є фактором, який впливає на суспільне сприйняття поняття «суспільство» [148];
- у суспільстві ми відчуваємо себе як вдома з самого народження і ділимося з іншими радощами та труднощами [148];
- людина вступає в суспільство як щось зовнішнє, відчужене [148];
- кожна компанія має глибокі історичні корені, тоді як спільнота є відносно новим поняттям, як за значенням, так і за назвою [148];
- як підкреслює швейцарський вчений Ж. Бланчлі у своєму словнику політичних термінів, поняття суспільства в соціальному та політичному сенсі має своє природне підґрунтя у звичаях та світогляді третього стану. Він зовсім не тотожний поняттю «народ», а відображає виключно соціальну реальність цього стану (міщани – І. П.), для якого «суспільство» стало як джерелом, так і засобом вираження спільних ідей та амбіцій. У середовищах, де міська культура розвивається і приносить плоди, суспільство постає як її невід'ємна, органічна складова. У сільській місцевості, однак, це явище майже не існує і залишається нерелевантним [148];
- все сільське життя характеризується більшою стабільністю та життєздатністю міжособистісних відносин. Це тому, що громада є стабільною, постійною формою колективного життя, тоді як суспільство видається нестабільною, керованою ззовні та тимчасовою формацією. Таким чином, громада функціонує як живий, органічний соціальний організм, тоді як суспільство набуває рис механічної конструкції [148].

Наведена багатограна доктринальна характеристика дає нам змогу констатувати таке:

- в основі виникнення й формування територіальної спільноти людей та людського суспільства лежать комунікаційні зв'язки, комунікаційна взаємодія людей-суб'єктів, що утворюють відповідну спільноту або відповідне суспільство;

- потенціал комунікаційної взаємодії людей як членів і спільноти, суспільства демонструє їхній динамічний (оновлювальний, прогресивний або стагнаційний, регресивний) характер. При цьому її телеологічною домінантою виступає взаємне волеутвердження, тобто формування спільної позиції щодо відповідних питань взаємного існування й функціонування в межах спільноти та суспільства;

- кожен факт взаємного волевиявлення є складним філософським феноменом, в основі якого – певна єдність багатоманітного або багатоманітність єдиного;

- онтологічний потенціал спільноти й суспільства демонструє їхню однаковість за суб'єктним складом і подібний характер функціонування як об'єднання людей, що володіють відповідними інтерсуб'єктивними настановами. Відповідно, можна констатувати, що ці феномени фактично є синонімічними;

- водночас необхідно зазначити наявність протилежності семантичного наповнення основоположних терміносистем (спільнота і суспільство), які характеризують життєво-соціальний простір прояву взаємодії воль людей: спільнота вирізняється глибшими, екзистенційно-системними зв'язками більш особистого плану – її членом людина стає від народження й залишається ним до смерті; суспільство ж, своєю чергою, – це сфера публічної взаємодії людей – членів спільноти, що виникає внаслідок їхньої інтенсивної суспільної взаємодії;

- основоположну роль у виникненні спільноти відіграє родина як мікроспільнота, а також групи та асоціації людей, які перебувають у тісній

комунікаційній взаємодії; у виникненні ж суспільства визначальним чинником є міська культура;

– крім того, Ф. Тьоніс, посилаючись на Й. Блунчлі, порівнюючи сільську спільноту з міською, доходить висновку, що перша є найяскравішим зразком саме спільноти з огляду на ретроспективний і консервативний характер її життєдіяльності, тоді як міська спільнота є більш динамічною й формує суспільство.

Вважаємо за потрібне звернути увагу на універсальний характер саме територіальної людської спільноти – громади, яка в умовах демократичної правової державності, демократизації суспільного й державного життя трансформується в повноцінного суб'єкта конституційного та муніципального права, одночасно виконуючи роль і спільноти (територіальної громади), і локального соціуму, що:

а) репрезентує як спільноту, так і сформований на її основі локальний соціум у вигляді ТГ;

б) містить системний комплекс комунікаційної взаємодії членів громади, скерованої на організацію життєдіяльності людини в межах спільноти (громади) й локального соціуму;

в) має телеологічною домінантою забезпечення життєвого циклу людини через розв'язання кола екзистенційних питань її існування й функціонування в межах ТГ;

г) є простором реалізації МСВ;

д) у своїй діяльності вирішує не лише питання місцевого значення (ст. 140 Конституції України) [8] – соціуму, а й питання індивідуального, групового та колективного значення для людини – спільноти;

е) містить у своїх межах механізми формування, реалізації й регулярного оновлення публічної влади, форм народовладдя та самоорганізації через використання демократичних принципів, методів і форм;

ж) виступає основним суб'єктом економічних відносин на локальному рівні та суб'єктом-об'єктом муніципального господарства тощо.

Отже, для визначення основоположної ролі ТГ у процесі виникнення і функціонування природи муніципалізму необхідно розуміти її первинну, ініціюючу, організуючу, історичну, соціальну, нормативну, управлінську, ресурсну, конотаційну, дискурсивну, наративну роль і значення в повсякденному існуванні та функціонуванні людської цивілізації на міському рівні людського соціуму.

Саме така спільнота у вигляді ТГ:

1) виникає історично як логічний і закономірний підсумок багатовікового спільного існування і функціонування людей на відповідних територіях (історико-територіальна ознака), що

2) був детермінований об'єктивною необхідністю забезпечення індивідуальної безпеки кожного із членів спільноти (безпекова ознака), яка

3) була досягнута завдяки їх колективному

4) вирішенню кола загальних питань екзистенційного характеру (здійснення життєвого циклу, безпека існування, організація локального життя, формування публічних інституцій для управлінської діяльності, створення системи забезпечення життєдіяльності, реалізація репродуктивної функції тощо), що

5) скеровані на підготовку людини для життя в межах локального соціуму (соціалізація, включаючи й правову соціалізацію), яка

6) починається з формування системи інтересів людини, веде до формування системи атитюдів (поведінкових настанов), включаючи й правові атитюди (біхевіористична ознака), які

7) детермінують виникнення, формування та реалізацію відповідних практичних форм життєдіяльності (габітусів), включаючи й правові габітуси, які

8) лежать в основі організації діяльності людини через виконання нею одночасно різних рольових функцій в локальному соціумі, причому

9) наведені процеси супроводжуються активними процесами нормотворення – створення правових норм локальної дії для супроводу й забезпечення самоврядно-правових відносин (нормотворча ознака), які

10) є визначальними для передбаченого існування локального соціуму та його стабільного функціонування і розвитку, а це

11) об'єктивує виникнення локального управлінського простору на основі

12) діяльності сформованих самою ТГ для вирішення профільних завдань інституцій – ОМСВ, що одночасно

13) супроводжується процесами інституціоналізації формування та виникнення прав людини, що формуються і реалізуються в локальному соціумі,

14) апріорі створюючи спочатку локально-правовий, а з часом, після виникнення держави, й конституційно-правовий статус людини, який потім знаходить свою легалізацію в конституції і конституційному законодавстві держави, а також легітимацію серед її населення і органів публічної влади, причому

15) визнається, що існування людини в межах локально-територіальної спільноти в основному відбувається в умовах повсякденності, тобто в умовах ординарного функціонування державності, а також

16) є можливим існування людини в межах ТГ в умовах екстраординарного існування державності (воєнний стан, війна, екологічні та техногенні катастрофи, епідемії та епізоотії тощо), причому й в таких умовах ТГ залишається оптимальною спільнотою для існування в її межах людини, що призведе до зміни правових режимів мирного часу та звуження і негативної модернізації конституційно-правового статусу людини і громадянина [149].

Отже, наведені параметральні ознаки територіальної громади в умовах державно організованого соціуму та за різних режимів її існування й

функціонування об'єктивують, актуалізують, а також контекстуалізують питання ПС локально-територіальної спільноти, тобто ТГ, яка виступає природною спільнотою існування та функціонування людини, її груп і асоціацій [149].

Це питання є важливим і в контексті становлення та розвитку всієї теорії муніципалізму. Адже, по-перше, ТГ є центральною складовою всього інституту МСВ, причому не лише на його основному для муніципалізму міському рівні. Якщо ж розглядати цю теорію системніше й глибше, слід враховувати також: а) рівень сільського й селищного соціуму, де функціонують відповідні ТГ, а також б) асоційований рівень МСВ – рівень області та районів, де також існують ТГ, що створюються шляхом об'єднання окремих громад. Це об'єднання часто подається як відносно легальний засіб інтеграції, за яким приховуються засади жорсткого державного етатизму та централізації. По-друге, поширення феноменології муніципалізму як відповідної профільної ідеології, свідомості, психології, управлінської парадигми, її ресурсної складової, соціально-нормативної конструкції та правової категорії на всі рівні МСВ, з одного боку, уособлює його як потужний самоврядний дискурс, що детермінує розвиток демократичної державності, а з другого – посилює саму феноменологію муніципалізму як потужного й ефективного елементу сучасного національного, а також глобального конституціоналізму. Це, своєю чергою, детермінує формування та розвиток системи прав, свобод і обов'язків людини на локальному рівні, створення ефективної локальної системи їх реалізації, охорони, захисту і гарантування.

Велика українська юридична енциклопедія визначає ПС як «здатність особи бути суб'єктом права, учасником правових відносин. Правосуб'єктність визначає становище особи в суспільстві, виступає умовою та гарантією стабільності її правового статусу. Щодо юридичних осіб, то ПС охоплює правоздатність і дієздатність державних та недержавних організацій: державних органів, підприємств і установ,

громадських об'єднань, господарських товариств (корпорацій), комерційних підприємств, релігійних організацій тощо. У державних і громадських органів та організацій – суб'єктів права – зазвичай немає розриву між правоздатністю та дієздатністю» [150, с. 597]. Використання системного методу у процесі тлумачення наведених дефініцій дає змогу констатувати застосування комплексного та багаторівневого підходів, що свідчать про наявність у них таких складових:

- а) суб'єктно-визначальної, особливо в контексті ідентифікації феноменології суб'єкта права;
- б) статусно-ідентифікаційної, насамперед щодо розуміння ПС фізичних і юридичних осіб;
- в) нормативної з акцентом на змістовне наповнення структурних елементів ПС ТГ у зв'язку з правилами поведінки обов'язкового характеру;
- г) структурно-номенологічної в контексті визначення елементів побудови структури ПС фізичних і юридичних осіб;
- д) суб'єктно-класифікаційної в межах переліку юридичних осіб, що володіють ПС;
- е) інтеграційно-властивої, особливо щодо виявлення ідентифікаційних властивостей ПС юридичних осіб;
- ж) стабілізаційно-статусної в контексті забезпечення стабілізаційного ефекту для правового статусу суб'єктів права через феноменологію ПС;
- и) поведінково-діяльнісної, з урахуванням можливості ТГ, завдяки феноменології ПС, повноцінно виступати у внутрішніх та зовнішніх правовідносинах через визначені законодавством організаційні та організаційно-правові форми діяльності: по-перше, від імені її членів – жителів ТГ; по-друге, діяти в їхніх інтересах.

Вважаємо, що наведені вище складові правосуб'єктності територіальної громади формують її інституційну спроможність, яка забезпечує можливість існування та функціонування громади як реального, а не декларативного суб'єкта права, як належного суб'єкта конституційного

права, як первинного суб'єкта муніципального права та як визначального суб'єкта феноменології муніципалізму.

На жаль, слід констатувати, що така система управлінсько-статусних координат щодо ТГ не спрацьовує. Причиною цього є амбівалентна позиція законодавця, який, з одного боку, демонструє нібито прихильність до демократизації суспільного і державного життя через легалізацію ТГ та визнання її особливої ролі в державотворчих процесах, а з другого – спирається на етатизм державної влади та прагнення контролювати всі процеси в державно організованому соціумі, зокрема й на його локальному рівні.

Це, на нашу думку, чітко проявляється у процесі системного аналізу елементного складу ПС ТГ. Слід наголосити, що йдеться про правоздатність, дієздатність та деліктоздатність ТГ, які виступають іманентними складовими її ПС.

Насамперед, необхідно зазначити, що такий аналіз наведених елементів ПС ТГ є доволі складним завданням, бо напряду така ПС у вигляді її складових елементів ані в Конституції України, ані в її чинному законодавстві прямо не визначена [151].

У контексті правоздатності ТГ можна зазначити таке. По-перше, попри те, що «ч. 1 ст. 140 Конституції України» [8] закріплює основоположну роль ТГ у здійсненні МСВ, «ч. 3 ст. 140 Конституції України» регламентує, що місцеве самоврядування здійснюється регіональними громадами відповідно до встановлених законом процедур як безпосередньо (у певних обмежених питаннях), так і опосередковано – через органи місцевого самоврядування, зокрема сільські, селищні та міські ради та їх виконавчі органи [8].

По-друге, ст. 6 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [152] хоча й визначає ТГ села, селища, міста первинним суб'єктом МСВ, головним виконавцем при виконанні своїх завдань і повноважень,

однак такий підхід законодавця здебільшого залишається декларативним, бо не підкріплюється реальним та ефективним переліком прав і повноважень.

По-третє, Конституція України фактично називає форми безпосереднього здійснення ТГ свого права на МСВ. Так, «відповідно до ст. 141 Конституції України» [8] жителі сільської місцевості, малих міст, міст, громад та регіонів, тобто члени відповідних територіальних громад, обирають таємним голосуванням на основі загального, рівного та прямого виборчого права представників до сільських, міських, громадських та регіональних представницьких органів. Територіальна громада таким же чином обирає також голову громади, мера, який є головою виконавчого органу ради та головує на її засіданнях [152] (ст. 12 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [152]).

По-четверте, профільне законодавство України про МСВ, зокрема Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», називає форми участі жителів – членів ТГ у формах безпосередньої демократії, через які ТГ має можливість заявити про свою ПС, точніше, про свою правоздатність. До них належать такі: місцеві референдуми, загальні збори громадян, місцеві ініціативи (статті 7, 8, 9 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [152]). Крім того, ТГ має право проводити громадські слухання (ст. 13 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [152]) та жителі громади можуть брати участь у роботі органів самоврядування – домашніх, вуличних та інших комітетів, які створюються за згодою місцевих рад з ініціативи жителів і яким місцеві ради передають частину своїх повноважень, фінансових коштів та майна (ст. 14 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») [152].

Усі питання, зокрема управління та розпорядження майном ТГ, що фактично становлять її дієздатність, належать до компетенції сільських, селищних, міських рад, які представляють відповідні громади та виконувати завдання і використовувати повноваження від їхнього імені та в їхніх інтересах, визначені Конституцією України, профільним та іншими законами

(ст. 10 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»)) [152]. Водночас, хоча ст. 143 Конституції України [8] передбачає можливість безпосереднього управління ТГ майном, що знаходиться у спільній власності. Ця норма не отримала подальшого розвитку й належного нормативного закріплення в профільному законодавстві.

Питання деліктоздатності територіальної громади законодавством наразі не врегульовано. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» встановлює відповідальність виключно місцевих органів влади та державних службовців (ст. 74) [152] – вони несуть відповідальність за свою діяльність перед місцевою громадою, державою та юридичними і фізичними особами. При цьому підстави, види й порядок такої відповідальності визначаються Конституцією України, профільним та іншими законами [152].

Треба зазначити, що національний законодавець доволі детально регламентує питання відповідальності органів та посадових осіб МСВ перед ТГ (ст. 75 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»)) [152]. Місцеві органи влади та їх посадові особи несуть відповідальність, підлягають контролю та підзвітні місцевій громаді. Вони зобов'язані щонайменше двічі на рік інформувати мешканців про реалізацію програм соціального, економічного та культурного розвитку, виконання місцевого бюджету та інші питання місцевого значення, а також звітувати про результати своєї діяльності. Тому місцева громада має право вимагати відповідної інформації та відповідальності. Крім того, громада може достроково позбавити повноважень місцеві органи та посадових осіб, якщо вони порушують Конституцію або закони України, обмежують права і свободи громадян або неналежним чином виконують свої законні повноваження [152]. У порядку інверсії та кореспондування це означає наявність у ТГ права ініціювати такий процес дострокового припинення повноважень. Водночас законодавець зазначає, що порядок і підстави дострокового припинення повноважень органів і посадових осіб МСВ самою ТГ визначаються профільним та іншими законами. Проте фактично

профільні положення, які регламентують реалізацію цього права, у чинному законодавстві або відсутні зовсім, або сформульовані таким чином, що не можуть бути практично реалізованими.

Отже, актуалізується питання реального нормативно-правового супроводження та забезпечення всіх структурних елементів ПС ТГ через її суттєву дефектність, тобто відсутність повноти, фрагментарність, частковість, функціональну та компетентну недосконалість. Йдеться про неналежну або, враховуючи процес розгортання в Україні муніципальної реформи, а також у її межах активізацію процесів децентралізації повноважень публічної влади, ще несформовану (незавершену) ПС ТГ, тобто таку, що перебуває в стадії становлення, розвитку, вдосконалення, наближення до належного рівня реальності, достатності, спроможности та ефективности (у контексті темпорального визначення та в контексті її законодавчого супроводження й забезпечення).

2.4. Роль організаційної діяльності органів місцевого самоврядування в реалізації муніципалізму в Україні

У зв'язку з процесами глобалізації, особливо в рамках сучасної форми глобалізації – правової глобалізації – зростає роль і значення локальної складової як відповідного відображення глобальних процесів і як сфери їх цілеспрямованого впливу зверху вниз. Це проявляється, зокрема, у постійному впливі на повсякденне життя і діяльність конкретної особи, як за нормальних, так і за надзвичайних умов існування держави. Одним із релевантних проявів такого чинника є муніципалізм [153, с. 120]:

– по-перше, як комплексне соціальне явище, яке розвивалося протягом століть еволюції людського способу життя в рамках місцевого самоврядування, реалізованого відповідними територіальними громадами – територіальними громадами, колективами, об'єднаннями тощо. Ці громади виникають, функціонують і розвиваються історично, географічно,

з точки зору ресурсів, організації та регулювання на території окремих держав як основні центри людської цивілізації [153, с. 120];

- по-друге, як ідеологія суспільної самоорганізації, заснована на сильних демократичних традиціях, вона має глибоке значення і величезний потенціал [153, с. 120];

- по-третє, парадигма управління вимагає визначення своїх основних параметрів: суб'єктивно-об'єктивного складу, інституційної структури, цілей, ключових завдань, функцій, повноважень та інших характерних рис [153, с. 120].

Тому слід усвідомлювати, що підтримка існування людських спільнот неможлива без організованих управлінських заходів, до яких залучені не лише територіальні спільноти (які є як суб'єктами, так і об'єктами цього процесу), але й, перш за все, реальні управлінські суб'єкти – органи місцевого самоврядування, зокрема їх виконавчі структури. Управління в рамках громади здійснюється саме органами місцевого самоврядування (представницькими та виконавчими), які створюються громадою, діють від її імені та в її інтересах. У своїй структурі вони включають такі управлінські функції: а) організаційну складову; б) регуляторну підтримку та моніторинг відповідних процесів; в) правове виконання встановлених норм з метою досягнення соціальних та правових результатів [153, с. 120].

Отже, організаційна діяльність відіграє ключову роль в управлінні місцевою громадою в вузькому сенсі. Фактично вона передує самому управлінню, яке здійснюється через нормативні акти (правила поведінки), прийняті законодавчими, виконавчими або представницькими органами місцевого самоврядування з метою здійснення певних повноважень. У цьому контексті, організаційна діяльність виконує роль попередньої, обов'язкової, пренормативної фази управління, яка забезпечує його передумови та рамки. У ширшому сенсі вона постає як система стратегічних вказівок і цілей (домінантних телеологічно), досягнення яких

є передумовою для створення ефективної системи місцевого самоврядування. Така система має на меті забезпечити людям стабільні, оптимальні та гарантовані умови для повноцінного життя, включаючи виконання відновлювальних функцій як основи для збереження та продовження людської цивілізації [154, с. 11–12].

На думку експертів у галузі правничих наук та державного управління, ключовим фактором ефективного функціонування міського управління є наявність відповідних організаційних основ. Ці основи повинні відповідати завданням і функціям місцевого самоврядування та забезпечувати гармонійне поєднання інтересів місцевих громад, регіонів і держави в цілому [154, с. 11–12].

Категорія «організаційні основи муніципального управління» включає такі елементи, як структура органів місцевого самоврядування, порядок, форми та принципи їх функціонування, а також система муніципальних послуг. Основи є відносно стабільними, але їх розвиток залежить від поступової трансформації місцевого самоврядування, оновлення муніципального законодавства та постійного вдосконалення організаційних моделей, форм і методів діяльності органів місцевого самоврядування [153, с. 120–121].

Організаційні основи місцевого самоврядування, в основному, включають відповідні організаційні заходи, які складають основу для створення організаційних основ урбанізації. Ці основи мають набагато ширший і багатовимірний характер – як з точки зору інституційного розвитку, так і з точки зору проксіології, методології, парадигм, архетипів, типології, стереотипів, а також у рамках креативних, лаконічних і функціональних підходів до їх реалізації. Однак така перспектива дозволяє нам розглядати ці основи лише у вузькому сенсі. Їх розуміння в ширшому сенсі охоплює цілу низку системних проблем на національному та міжнародному рівнях, зокрема: [153, с. 120–121]:

– на національному рівні ключовими завданнями є: визначення суб'єктності територіальних спільнот як основних одиниць людської цивілізації разом із визначенням пріоритетних напрямків їхнього розвитку; створення комплексної системи місцевого самоврядування, насамперед шляхом створення відповідного компетенційного та регуляторного поля діяльності представницьких та виконавчих органів місцевого самоврядування, з урахуванням таких критеріїв, як оптимальність, достатність, загальність, адекватність та рівновага сил; зміцнення стабільної бази ресурсів місцевого самоврядування (фінансових, матеріальних і технічних, людських ресурсів, технологічних тощо); впровадження цифрових інструментів в управлінські процеси з метою істотного підвищення їх ефективності; впровадження системного управління ландшафтними територіями; забезпечення високої якості персоналу комунальних служб (зокрема, шляхом встановлення чітких стандартів їх функціонування); впровадження антикорупційних заходів; розвиток партнерства між місцевими та приватними суб'єктами; підвищення ефективності механізмів міжнародного співробітництва між територіальними громадами та їх органами [153, с. 120–121];

– на міжнародному рівні першочергове значення мають такі завдання: створити систему міжнародних правових норм для місцевого самоврядування у вигляді відповідних норм, зафіксованих у спеціалізованих міжнародних угодах; розширити основу міжнародних угод щодо розширення та вдосконалення інститутів місцевого самоврядування на міжрегіональному та загальному рівнях; поглиблення правового регулювання повноважень місцевого самоврядування у сфері економічної діяльності, зокрема у питаннях міжнародних позик, банківської діяльності, інвестицій та технологічного розвитку; а також розвиток інших напрямків міжнародного співробітництва у сфері місцевого самоврядування [153, с. 120–121].

Варто зауважити, що будь-який рівень організаційної діяльності, зокрема під час розв'язання завдань стратегічного характеру (а саме такими є організаційні засади муніципалізму) вимагає вжиття відповідних організаційних заходів, пов'язаних із процесом підготовки, прийняття, формалізації та легалізації рішень (у межах локального нормопроектування й нормотворчості) [153, с. 121].

На міжнародному рівні реалізуються відповідні поведінково-діяльнісні прояви муніципалізму, зокрема: а) призначення уповноважених осіб або делегацій, відповідальних за ведення міжнародних переговорів (процес, який починається на національному рівні і продовжується на міжнародному рівні за допомогою цих органів); б) оформлення повноважень на ведення міжнародних переговорів; в) ініціювання та підготовка нормативних документів у договірно-колективній або ініціативно-індивідуальній формі; г) міжнародне нормопроектування та нормотворчість; д) відповідна міжнародно-правова формалізація; е) легалізація; ж) реєстрація; и) обмін ратифікаційними грамотами тощо [153, с. 121].

У зв'язку з цим, можна констатувати, що організаційні заходи органів місцевого самоврядування є невід'ємною частиною реалізації організаційних засад муніципалізму та ключовим інструментальним і практичним засобом досягнення їх телеологічних цілей у процесі вирішення стратегічних завдань, пов'язаних зі створенням, функціонуванням, розвитком і вдосконаленням місцевого самоврядування в державі [153, с. 121].

Слід підкреслити, що хоча дослідження місцевого самоврядування та його системи суб'єктів і органів є досить активними, практично не існує систематичних і комплексних досліджень, безпосередньо пов'язаних з феноменологією муніципалізму. Головним предметом інтересу вітчизняних фахівців у цій галузі є вивчення зарубіжного досвіду в сфері реформування місцевого самоврядування, аналіз його характерних рис та

проблем, пов'язаних з розподілом повноважень між державними, регіональними та місцевими інститутами в контексті децентралізації [153, с. 121].

М. Баймуратов розуміє муніципалізм як [112]:

а) цивілізаційний потенціал концепції та практики місцевого самоврядування [112];

б) «соціальне явище, що включає кілька основних аспектів» [112]:

– по-перше, муніципалізм проявляється як соціально-ідеологічна модель, яка представляє провідну цивілізаційну традицію організації системи місцевого самоврядування [112];

– по-друге, розглядається система наукових і теоретичних підходів до розвитку місцевої громади в конкретному регіональному та державному середовищі [112];

– по-третє, це пов'язано з ретроспективним виміром моделі ситуації та динаміки муніципалізму [112].

Серед факторів, що забезпечують ефективність муніципалізму, є: наявність продуманої державної стратегії в галузі місцевого самоврядування та здатність місцевих громад формулювати і представляти свої інтереси. Водночас цивілізаційний аспект ідеї муніципалізму має позитивний вплив на поліпшення соціальних практик [112].

На нашу думку, до вищезазначеного переліку слід додати ще один важливий аспект – ідея муніципалізму безпосередньо пов'язана з ідеєю конституціоналізму. По-перше: якщо розуміти конституціоналізм як систему правильної організації державної влади, то муніципалізм, який втілює публічну самокеровану владу (муніципальна) [112], органічно інтегровано в цю систему організації публічної влади. По-друге, обидва поняття – муніципалізм і конституціоналізм – є специфічними механізмами (інструментами, засобами), легітимність і ефективність яких значною мірою залежать від поваги до прав людини, що одночасно обмежує їх реалізацію. У цьому контексті правильною видається позиція

О. Бориславської, яка визначає конституціоналізм як теорію і практику обмеження публічної політичної влади за допомогою закону, засновану на концепції природних прав людини [155]. По-третє, спільною основою функціонування обох механізмів – муніципалізму та конституціоналізму – є організаційна діяльність, що відображає реалізацію їхніх основних принципів [140].

Систематичний аналіз цих положень вимагає об'єктивної та більш глибокої оцінки питання про наявність чіткої державної політики в сфері місцевого самоврядування, що є однією з найважливіших передумов динамічного існування, функціонування, розвитку та вдосконалення самоврядування, а також визначає ступінь його ефективності. Результатом такого аналізу є підкреслення значення існування системи органів влади на місцевому рівні – самокерованих (муніципальних) органів влади, які виступають посередниками у реалізації державної правової політики у сфері місцевого самоврядування [140]. Органи місцевого самоврядування (ОМСВ) відіграють ключову роль як основні виконавці цієї політики [141].

Оцінка вищезазначених властивостей муніципалізму через визначення його сутності та характеру показує зв'язок між такими елементами цього явища: а) природні підстави для існування територіальних людських спільнот, забезпечені механізмом місцевого самоврядування; б) елементи трансцендентності, що дозволяють індивідам реалізувати свої внутрішні індивідуальні установки щодо проходження власного життєвого циклу в рамках спільноти, що складається з таких етапів: «соціалізація – звички (соціальні практики) – установки (настанови, що керують поведінкою)». Водночас, ці підходи діють як на рівні безпосереднього досвіду, так і поза ним [156].

На нашу думку, такий підхід не лише визначає низку характерних рис муніципалізму, які є важливими факторами з великим наративним, поведінковим, коннотативним та діяльнісним потенціалом, але й дає нам змогу інтерпретувати їх у контексті звичайних міських заходів, що

здійснюються найважливішими суб'єктами місцевого самоврядування [153, с. 122–123]. До числа наведених факторів можна віднести наступні: [157]:

- широке поширення ідеї та практики місцевого самоврядування в усьому світі як стратегічного елементу цивілізації, тобто кількісного та якісного розширення інститутів місцевої демократії в державно організованому суспільстві [157];

- соціальні основи та величезний суспільний і гуманітарний потенціал місцевого самоврядування як традиційного способу життя кожної людини, її спільноти та об'єднання [157];

- МСВ діє як соціальна парадигма існування індивідів, груп та об'єднань в екзистенційному вимірі, що має тверду доктринальну та наукову основу [157];

- МСВ вважається найважливішим екзистенційним і функціональним явищем у місцевій громаді, з огляду на історичну ретроспективу, сучасний стан і майбутні можливості розвитку територіальної громади [157];

- існування, функціонування та вдосконалення МСВ гарантується державною політикою у сфері місцевого самоврядування, яка є ідеологічною, організаційною та нормативною основою моделі місцевого самоврядування [157];

- громадянське суспільство функціонує як соціальний простір, де члени місцевої пільноти створюють, формують, проявляють і реалізують об'єктивні екзистенційні наративи у вигляді життєвих цілей, потреб та інтересів, які втілюються в їх конституційних правах, свободах та обов'язках. Подібний механізм створення соціальних цілей також характерний для груп та об'єднань фізичних осіб (мешканців – членів територіальної громади), що здійснюється через інституційну структуру громадянського суспільства відповідно до положень національного конституційного та муніципального права. Крім того, цей процес може відбуватися за допомогою новітніх демократичних механізмів

самоорганізації у формі прямих, представницьких, партисипативних, деліберативних, агрегуючих та агоністичних форм (парадигм) демократичної участі індивідів [157];

– МСВ функціонує як соціальна арена, де відбуваються важливі соціоструктурні зміни в особистості, а саме: а) соціалізація, особливо юридична соціалізація; б) формування, випробування та впровадження різних звичок (соціальних практик); в) формування ставлень (світогляду), включаючи юридичні ставлення. У цьому контексті можна стверджувати, що життєвий цикл людини в територіальній спільноті та МСВ не проходить у звичайному режимі, а здійснюється з урахуванням індивідуальних, групових та колективних інтересів, які залишаються в гармонійній взаємозалежності. Цей процес відбувається поступово, у відповідному соціальному та процедурному порядку, з урахуванням потреб і вимог щодо поведінкових та активних установок, а також їх формалізації шляхом формування та застосування відповідних форм життєдіяльності – свідомо та творчо, як фактор, що перетворює особистість. [158];

– МСВ розглядається як простір для свідомих і юридично обґрунтованих дій місцевих органів самоврядування, які, здійснюючи свої повноваження у відповідних сферах суспільного життя місцевої громади, сприяють реалізації ідеологічних, нормативних і телеологічних принципів місцевої демократії. Цей процес здійснюється шляхом підтримки, захисту, гарантування, сприяння, розвитку та вдосконалення принципів самоорганізації суспільства, що відбувається в контексті глибокого осмислення та визнання прав і свобод людини, їх захисту та реалізації (фактор індивідуальної самоорганізації) [158];

– МСВ діє як екзистенціальний та соціальний простір, в якому особа, як член місцевої громади, відповідно до умов МСВ, отримує в повсякденному житті, у нормальних та виняткових умовах діяльності держави розумні гарантії стійкості проти негативного впливу соціальних

факторів у різних кризових ситуаціях. У цьому просторі виникає місцева система, яка відносно добре зберігає життя і задовольняє життєві потреби індивіда (фактор кризової стійкості) [158];

– МСВ виступає середовищем, де місцеві органи влади можуть здійснювати свої повноваження з регулювання питань, що належать до їхньої компетенції, за допомогою організаційних методів та інструментів у рамках процесу розробки проектів рішень. Це також включає впровадження супровідних та допоміжних процедур, пов'язаних із мобілізацією ресурсів (фінансових, матеріальних, людських, технічних тощо), необхідних для швидкого, ефективного та якісного виконання цих рішень (підготовчий та технологічний фактор) [158].

Системне врахування цих факторів, дозволяє зробити низку методологічних висновків [158]:

– по-перше, ці фактори вимагають чітких цілеспрямованих дій з боку влади, серед якої місцева влада є найближчою до населення. У цьому контексті ми маємо на увазі переважно виконавчі органи місцевих громад, які: а) створюються безпосередньо територіальною громадою шляхом демократичних виборів (вибори мерів, голів областей та голів асоціацій громад) або опосередковано шляхом демократичних процедур призначення (створення виконавчих органів територіальних громад); б) діють від імені територіальної громади; в) здійснюють свої повноваження в її інтересах; г) діють у межах повноважень, встановлених чинним законодавством; д) одночасно адаптують ці повноваження до особливостей функціонування відповідної громади, використовуючи дискреційні повноваження, надані посадовим особам та працівникам місцевої адміністрації [158];

– по-друге, діяльність виконавчих органів місцевих органів влади може розглядатися як діяльність організаційного характеру [73];

– по-третє, в більш широкому контексті компонент «управління» становить основу організаційної діяльності виконавчих органів місцевого самоврядування [73];

– по-четверте, організаційні заходи базуються на поведінці та діях місцевого самоврядування. Вони мають пренормативний (організаційний) характер і ґрунтуються на впровадженні низки підготовчих та технологічних заходів. Ці засоби спрямовані на виконання завдань органів державної влади шляхом ефективного використання наданих їм повноважень для забезпечення стабільного функціонування територіальної громади та сталого місцевого розвитку. Вони також передбачають використання дискреційних повноважень посадових осіб та працівників місцевих органів влади для прийняття найкращих адміністративних рішень у рамках здійснення цих повноважень [73];

– по-п'яте, впровадження та застосування організаційних заходів місцевим самоврядуванням виправдовується мережевим підходом, в якому демократичні механізми функціонування територіальних громад, засновані на принципі більшості, повинні поєднуватися з ефективними інструментами, що представляють більшість державних органів влади. Лише за таких умов, можна створити систему складних вертикальних і горизонтальних зв'язків – як між самими державними органами, так і між ними та громадянами – на основі принципу ієрархічної організації [73].

Таким чином, муніципалізм, як складна і витончена структура, спирається головним чином на [73]:

а) низка горизонтальних та вертикальних відносин підпорядкованого, координаційного та реорганізаційного характеру [73]

б) ці відносини визначають та структурують організаційні заходи як невід'ємну частину управлінських функцій [73]

в) завдяки цим відносинам органи влади мають змогу втілювати відповідні вказівки в життя, створюючи при цьому регуляторний простір для місцевої демократії в межах відповідної ТГ та її території [73],

г) цей простір базується на основній організаційній діяльності вищезазначених органів влади, метою якої є взаємодія з основними учасниками МСВ – територіальною громадою, її членами, іншими органами влади та органами місцевого самоврядування [73],

д) ця діяльність передусь нормативному впливу ОМСВ і, за необхідності, інтегрується в нього в рамках здійснення повноважень щодо організаційної підтримки, гарантування, впровадження та забезпечення МСВ в межах ТГ, а також захисту та відстоювання її права на самоорганізацію (ст. 140 Конституції України [8]) [73].

У цьому контексті можна стверджувати, що організаційні заходи є центральним аспектом муніципалізму, оскільки вони гарантують його функціональну динаміку та практичну реалізацію як у рамках демократичної правової держави, так і в контексті існування, функціонування та багатовимірного здійснення державних повноважень (місцевих органів влади) [73].

Щоб зрозуміти, як організаційні принципи муніципальної системи реалізуються за допомогою організаційних заходів, слід насамперед зазначити, що ці принципи стосуються переважно: а) організаційної діяльності виконавчих органів місцевих громад – державних (муніципальних) установ, створених безпосередньо або опосередковано мешканцями – членами територіальної громади – і функціонуючих на місцевому рівні суспільства за допомогою самоорганізації; б) діяльність органів, створених для представлення інтересів територіальних громад, зокрема у сфері виконавчої влади на місцевому рівні, які діють від імені та в інтересах громади; в) здійснення відповідних повноважень цими органами, що визначають їхню функцію; г) здійснення організаційної діяльності як невід'ємної умови здійснення зазначених повноважень [159, с. 44].

Слід підкреслити, що організаційні заходи мають глибоке історичне коріння. У процесі практичної діяльності, муніципальні структури

пройшли кілька етапів, від їх створення до становлення, розвитку та вдосконалення. Їх походження сягає часів грецьких міст і римських муніципалітетів, де з'явилися перші форми організації місцевого самоврядування [160]. Ця діяльність розвинулася в епоху Магдебурзького права [161], коли дії мерів і магістратів сприяли розробці принципів і правил прийняття нормативних і колективних рішень. Ці рішення застосовувалися до всієї громади і були обов'язковими. Згодом ці принципи набули процесуального характеру, оскільки вони вважалися легітимними та оптимальними як членами громади, так і місцевою елітою. Водночас, вони не потребували формального нормативного закріплення, оскільки були самостійними завдяки своїй послідовності, чіткості та регулярному застосуванню на практиці. Це стосується, зокрема, етапів підготовки колективних рішень виконавчими органами, прийняття цих рішень муніципальними службовцями, організації виборчого процесу та інших аспектів повсякденної роботи муніципальних органів влади [161].

Слід також зазначити, що організаційні заходи відіграють важливу роль у створенні відповідної моделі державного управління, оскільки вони є одним із ключових елементів культури управління та загальної культури функціонування державних органів [162, с. 12].

Експерти з управління підкреслюють, що культурне середовище різних суспільств формує унікальні та стабільні моделі мислення та поведінки, які підтримуються більшістю їхніх членів. Нові покоління, які переймають переконання та цінності своїх попередників, відтворюють культурну традицію держави. Незважаючи на конкуренцію між підприємствами, що працюють в різних економічних умовах, вони функціонують у спільному культурному середовищі в межах однієї держави, що сприяє створенню подібних організаційних структур та стилів управління. Тому національна культура може реально визначати відмінності в організації та управлінні муніципіями [162, с. 12].

Цей підхід висвітлює кілька важливих аспектів. По-перше, він підкреслює тісний і природний зв'язок між діяльністю з управління та культурними особливостями конкретної держави. По-друге, він підкреслює, що різноманітність форм управління визначається впливом національної культури як чинника, що формує та регулює процеси управління. По-третє, управлінська діяльність у кожній країні, незалежно від її політичної системи, має спільні риси в плані організації та реалізації. По-четверте, на основі національних культурних контекстів у різних країнах виникають подібні моделі управління. По-п'яте, управлінська діяльність має об'єктивний характер, оскільки базується на усталених моделях мислення та поведінки. По-шосте, організаційна діяльність є легітимною, оскільки є соціально прийнятною як для правлячої еліти, так і для широкої громадськості [163, с. 14].

Оскільки організаційні заходи, безсумнівно, є основою управлінської діяльності в рамках даної моделі управління, їх можна визначити на основі вищезазначених характеристик [163, с. 14].

У цьому контексті, організаційна діяльність державних органів зосереджена на спеціалізованій діяльності державних службовців та адміністративних структур на різних рівнях – національному, регіональному та місцевому. Вона спрямована на оптимізацію відносин як у межах всієї адміністративної системи, так і в окремих установах з метою максимального підвищення ефективності функцій та завдань, покладених на державні органи. Зміст цих заходів відображається у розробці та практичному застосуванні як законодавчих положень та правових актів (законів, підзаконних актів), так і внутрішніх організаційних документів, зокрема регламентів, принципів, директив та інших технологічних інструментів управління [163, с. 14].

Запропоноване визначення, яке є адаптацією доктринальних підходів, представлених у навчальному посібнику «Публічне управління та адміністрування: вступ до спеціальності» [163], включає характеристики,

ідентифікація яких дозволяє краще зрозуміти особливості обговорюваного явища [164].

Питання реалізації організаційної діяльності місцевого самоврядування як органів публічної влади має велике наукове і практичне значення [164].

По-перше, слід підкреслити, що ця діяльність здійснюється у відповідних організаційних формах. По-друге, вся діяльність органів місцевого самоврядування здійснюється в рамках певних організаційних та організаційно-правових форм, що має значне методологічне значення [164]. По-третє, методологічне значення випливає з того, що чітке розуміння форми здійснення влади (форми здійснення публічних повноважень) дозволяє глибше і точніше зрозуміти їх зміст. Водночас, не слід недооцінювати практичну цінність форм управлінської діяльності: як зазначає В. Фомін, ефективність управління значною мірою залежить від правильного використання всього спектру форм діяльності [164]. Іншими словами, ефективність функціонування публічного органу тісно пов'язана з формою здійснення його повноважень. Водночас можна стверджувати, що грамотне поєднання форм діяльності сприяє більш ефективній організації системи публічного управління, зміцнює її зв'язки із зовнішнім середовищем і гарантує позитивні соціальні результати в процесі їх реалізації [165, с. 118].

Як уже зазначалося, сфера діяльності державного управління визначається його адміністративними функціями. Слід також зазначити, що як самі функції, так і форма державного управління є різноманітними, оскільки державне управління функціонує в різних організаційних формах. Перш за все, слід підкреслити, що найважливішою організаційною формою державного управління є апарат, тобто державне управління, яке: а) загалом регулюється адміністративними та правовими нормами; б) враховує той факт, що місцеві органи влади та створені ними виконавчі структури є частиною системи державних органів; в) правовий статус цих

органів в основному регулюється нормами конституційного права та права місцевого самоврядування; г) безпосередня діяльність виконавчих органів як форма адміністративної діяльності регулюється нормами адміністративного права [165, с. 118].

«В адміністративно-правовій науці щодо розуміння форм управління, на думку О. Кравця» [165, с. 118], «переважають діяльнісно-функціональний та формалізовано-технологічний підходи. Це пояснюється тим, що найчастіше під формами управління розуміють види дій органів управління з погляду їхнього зовнішнього вираження» [166, с. 276], «тобто зовнішнє практичне втілення конкретних дій, вчинених органами державного управління» [167, с. 174]. «У цьому випадку ми маємо справу: а) із зовнішніми проявами відповідних управлінських дій, що б) реалізуються у відповідних організаційних (процесуальних, технологічних) формах та в) мають свій відповідний зміст, г) спрямований на досягнення відповідного управлінського результату» [166, с. 277].

У цьому контексті можна загалом схвалити такий методологічний підхід і вважати його одним із найраціональніших рішень для аналізу функціонування виконавчої влади з урахуванням діяльності всіх органів державної влади. Адже мова йде про правові наслідки діяльності виконавчої влади та адміністрації, а саме про досягнення основних телеологічних цілей у вигляді соціальних ефектів або їх розрізнення за кінцевим результатом [166, с. 278].

Такий методологічний підхід дозволяє чітко розмежувати легальні та нелегальні форми виконавчої влади. Легальна діяльність - це діяльність, яка має прямі правові наслідки і здійснюється на основі чинної нормативно-правової бази. Така діяльність: а) ґрунтується на правових нормах; б) регулюється чинним законодавством; і в) здійснюються відповідно до встановленої процедури. До найважливіших правових форм, як правило, належать а) видання нормативних і ненормативних правових актів (рішень); б) укладення правових договорів; в) вжиття інших заходів,

що мають юридичну силу. Аналіз цих форм свідчить про ключову роль організаційних заходів у підготовці до їх реалізації [166, с. 278–279].

Неправові форми діяльності публічного сектору включають організаційні заходи (форми організаційної діяльності) та матеріально-технічне забезпечення. Хоча ці види діяльності здійснюються в рамках чинного законодавства, вони часто регулюються лише в загальних рисах або не регулюються взагалі [166, с. 279].

Ця діяльність: а) є результатом тривалої практичної управлінської роботи у відповідній службовій сфері, спрямованої на ефективне виконання та вирішення завдань, віднесених до компетенції органу публічної адміністрації; б) здійснюється уповноваженими особами з використанням організаційних форм діяльності, які виконують підготовчі, інформаційні, комунікаційні та інші функції, і вважається відносно ефективною завдяки залученню необхідної кількості фахівців та достатньої кількості ресурсів (організаційних, матеріальних, фінансових тощо).); в) хоча діяльність безпосередньо не породжує правових наслідків, що є її основною характеристикою, вона в цілому телеологічно зорієнтована на їх досягнення і в цілому сприяє досягненню правових наслідків [166, с. 279].

Найпоширенішими видами організаційної діяльності (формами організації) є наради, обговорення, перевірки, впровадження передового досвіду, підготовка прогнозів, програм, методичних матеріалів, організація професійного навчання, ведення бухгалтерського та статистичного обліку, а також організація заходів, прес-конференцій, зустрічей з представниками трудових колективів та громадських об'єднань. Всі ці види діяльності мають допоміжний характер і слугують насамперед для підготовки відповідних управлінських рішень [166, с. 279].

Виконання матеріально-технічних операцій входить до складу організаційних дій і пов'язане «з діловодством (реєстрація, оформлення, розмноження, розсилка документів), обробкою інформації (підрахунки,

підготовка даних для машинної обробки), а також із проведенням різноманітних вимірів» [166, с. 279]. Таким чином, вони є організаційними принципами, які, хоча і не мають самостійної організаційної сили, є абсолютно і об'єктивно необхідними для здійснення та функціонування організаційної діяльності в цілому, а отже, і для підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень [168].

Слід підкреслити, що правові та неправові (організаційні) форми діяльності органів публічної влади тісно пов'язані та взаємодоповнюють одна одну і не можуть розглядатися окремо в рамках процесуального та діяльнісного підходів. На практиці між ними, як правило, розрізняють [168]:

1) організаційно-правові форми діяльності - ті, які встановлені законом, але реалізація яких потребує відповідної організаційної процедури, тобто певної послідовності дій уповноважених органів у межах організаційної діяльності, що створює умови для ефективної реалізації цих форм [168];

2) організаційні форми діяльності - це форми, які, як правило, прямо не передбачені правовими нормами, але які історично склалися, технологічно розвинулися і забезпечені засобами, і які стають елементами практичного інструментарію управлінської діяльності. Вони є результатом повсякденної практики управління, характеризуються результативністю та ефективністю реалізації управлінських рішень, мають форму процесуальних актів та стійких моделей поведінки, здійснюються уповноваженими суб'єктами (зокрема, виконавчими органами місцевого самоврядування та їх службовцями) і забезпечують виконання функцій та завдань публічного управління, будучи підкріпленими відповідною процесуальною формою, що надає їм легітимності [168].

З огляду на те, що форми організації діяльності виконавчих органів місцевої та регіональної влади за своєю суттю є функціональними, їх слід розглядати як похідні від загальноправового поняття функцій органу як основних напрямів його діяльності [168], мають прямий зв'язок із функціями ОМСВ.

Висновки до розділу 2

Аналіз міжнародного та національного досвіду організаційно-правового забезпечення муніципалізму дозволяє дійти таких висновків.

1. Встановлено, що у сучасному міжнародному праві існує усталена парадигма ставлення держав до міжнародних норм місцевого самоврядування. З одного боку, ці норми слугують основними принципами місцевої демократії, узагальнюючи загальний західний (переважно європейський) досвід місцевого самоврядування та муніципального розвитку. З іншого боку, вони представляють фундаментальні цінності місцевого самоврядування, які слугують орієнтиром для пострадянських країн. Після розпаду срср ці країни набули суверенного статусу і стали членами європейської та міжнародної спільноти, що зумовило необхідність імплементації цих стандартів у національні системи державного управління.

2. З'ясовано, що муніципалізм має досягти нормативно-правового та технологічного процесу легалізації діяльності, а також через відповідну нормативно-правову, організаційну та технологічну підтримку та забезпечення цього процесу.

3. Визначено, що територіальна людська спільнота - система - має універсальний характер, оскільки набуває статусу повноцінного суб'єкта конституційного та муніципального права в демократичній правовій державі та в умовах демократизації суспільства. При цьому громада виконує функції соціальної спільноти та локальної спільноти: а) є одночасно виразником інтересів громади та сформованого на її основі органу місцевого самоврядування - територіальної громади; б) вирішує не лише питання місцевого значення (відповідно до ст. 140 Конституції України), які зачіпають суспільство в цілому, а й питання індивідуального, колективного та групового характеру, які є важливими для кожного члена громади; в) включає механізми створення, реалізації та періодичного оновлення публічної влади, а також форми народовладдя та самоорганізації на основі демократичних принципів, підходів та процедур.

4. Доведено, що публічна суб'єктність місцевої влади гарантує її інституційну спроможність надавати своїм мешканцям можливість діяти та існувати як повноцінний, а не лише формально визнаний суб'єкт права - як легітимний суб'єкт конституції, як основний носій муніципального права та як важливий учасник муніципальної парадигми.

5. Показано, що організаційні принципи муніципалізму включають в себе не лише стратегічні вектори становлення і розвитку інституту місцевого самоврядування в його структурно-інституційному, суб'єктно-суб'єктному, компетенційно-регулятивному, ресурсному та інших аспектах в рамках демократичної правової держави, а й відповідні організаційно-технологічні механізми їх правильної та ефективної реалізації на основі організаційної діяльності органів місцевого самоврядування. Організаційна діяльність цих органів і становить зміст цих принципів. Водночас, ці принципи мають комплексний характер і проявляються як у фазі інституційного становлення, так і в праксеологічному, методологічному, парадигмальному, архетипному, стереотипному, креативному та функціональному підходах до їх реалізації. Однак така перспектива дозволяє інтерпретувати організаційні засади муніципалізму лише з вузької точки зору.

6. Визначено, що адміністративні функції виконавчих органів місцевого самоврядування, зазвичай, виконуються за допомогою відповідних організаційних форм, які можуть бути юридичними або неюридичними і функціонувати як організаційні та юридичні або організаційні форми діяльності. Організаційні форми не завжди закріплені в правових нормах, але вони розвивалися з урахуванням технологічних умов та наявних ресурсів і стали невід'ємною частиною адміністративної практики. Вони вважаються ефективними та перевіреними засобами реалізації адміністративних рішень. Ці форми представляють собою процедурні дії або стереотипи поведінки, які реалізуються компетентними органами (виконавчими органами місцевих органів влади, їх апаратом) і сприяють виконанню завдань державного

управління, надаючи цьому процесу процедурну форму, що гарантує його законність.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЇ МУНІЦИПАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Муніципальна реформа, її вплив та значення для модернізації муніципалізму в Україні

Створення демократичної правової держави в пострадянській Україні, яка все ще має ознаки надмірної централізації, сильного етатизму, значної бюрократії та домінування політичних еліт при владі, тісно пов'язане з процесами трансформації та оновлення системи державного управління. Ця система: а) є невід'ємною частиною політичної системи держави; б) включає органи державного управління (місцеві органи влади), які відіграють у ній важливу роль [5, с. 41], яка уособлюється ОМСВ; в) ОМСВ ТГ діють від їхнього імені та в їхніх інтересах; г) функціонують в умовах МСВ, д) функціонують у стані повсякденності, е) на основі принципу самоорганізації, який може деталізуватися через відповідні засади: «самоідентифікації, самодіяльності, самопрояву, самовідповідальності тощо», ж) вирішують «питання місцевого значення в межах Конституції» (статті 7, 92 Конституції України) [8] та законів України (зокрема, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [152]) та інших нормативно-правових актів.

Отже, можна стверджувати, що ці положення відображають інтеграцію принципів муніципалізму – як доктринального і теоретичного, ідеологічного і дискурсивного, адміністративного і нормативного концепту – у модель державотворення та практику організації державної влади, розвитку громадянського суспільства і регулювання повсякденного життя [169].

Слід підкреслити, що з прийняттям чинної Конституції України національний конституціоналізм зазнав істотних змін, зокрема, було запроваджено якісно нову систему прав і свобод людини і громадянина та механізмів їх захисту (стаття 3 Конституції України) [8] і введено

найновіші принципи народного суверенітету. До них належать форми прямого вираження волі народу (розділ III Конституції України), принципи організації та здійснення державної влади (статті 5 і 8), засади місцевого самоврядування (статті 7 і 92) та інші інститути державної влади. Значна частина цих положень стосується самоврядування (муніципальне управління) та системи місцевого самоврядування, сфери, яка безпосередньо забезпечує виконання основних функцій окремих осіб, соціальних груп та об'єднань на рівні територіальних громад як місцевих спільнот [169]. Це, в свою чергу, створило сприятливі умови для перегляду конституційного та галузевого законодавства, зокрема комунального законодавства, яке стало окремою галуззю національного права, заснованою на міжнародних правових нормах європейського та світового рівня [169].

Тому вважаємо обґрунтованим таке:

- по-перше, з цієї точки зору слід проаналізувати зв'язки між процесами муніципальної реформи та розвитком муніципальної ідеології в Україні [169];
- по-друге, ці два явища не тільки мають стратегічне значення для державотворення, але й сприяють автономному розвитку муніципальної системи та формують її як інституційну реальність [169];
- по-третє, вони мають особливе значення в контексті природних інтелектуальних, культурних і політичних зусиль, спрямованих на встановлення європейської моделі місцевої цивілізації [169], в якій муніципалізм розглядається як фундаментальна конституційна і правова цінність. З стратегічної точки зору це є невід'ємною частиною європейської та євроатлантичної інтеграції держави [169];
- по-четверте, на практиці ці процеси значною мірою реалізуються як управлінсько-нормативний і технологічний процес, що має ґрунтуватися на: а) внутрішній логіці; б) науковій концептуальності; в) діяльнісно-поведінкових настановах; г) послідовності в реалізації.

Визначаючи дефінітивну характеристику правового реформування, слід звернутися до значення його опорного терміна. Реформа (лат. *reform*, фр. *réforme* – «перетворюю», «змінюю») – це комплекс заходів, за допомогою яких запроваджуються нові умови діяльності у сфері суспільних відносин. Вони не змінюють основ (насамперед економічних) суспільної системи, але спрямовані на викорінення негативних явищ, що виникли й набули розвитку за попередніх умов. Новий стан вводиться законодавчим шляхом. Процес реформування суспільства або окремої його сфери здійснюється владою у випадку, коли за наявного стану суспільства подальший позитивний розвиток країни або відповідної сфери суспільної діяльності стає неможливим [170].

Отже, з наведених положень і характеристик можна зробити висновок, що реформа: а) є трансформаційним процесом суспільних відносин; б) здійснюється шляхом нормативно-правової регламентації та законодавчого регулювання; в) ініціюється, реалізується та супроводжується публічною владою, яка виступає основним суб'єктом реформаторського процесу; г) розпочинається за об'єктивних умов, що передбачають усвідомлення її необхідності; д) має на меті досягнення позитивних змін у суспільстві та державі.

Філософський енциклопедичний словник містить дещо інше тлумачення цього терміна. «Реформа – це перетворення, зміна, перебудова якої-небудь сторони громадського життя; це нововведення будь-якого змісту» [171, с. 514]. Під поняттям «реформа» зазвичай розуміють «повільне, поступове перетворення політичної та економічної системи, що, як правило, здійснюється «зверху», на відміну від революції, яка передбачає швидкий і радикальний переворот «знизу». Окрім того, важливо усвідомлювати, що в ретроспективному контексті реформа і революція відрізняються за своїм ставленням до наявної суспільно-економічної формації» [172, с. 16]. Реформа означає зміну в межах чинної формації, тоді як революція передбачає зміну самої формації. У будь-

якому разі і реформа, і революція спрямовані на зміну стану речей на краще – перехід від менш прогресивного до більш прогресивного, від реакційного до передового. Якщо радянська історична (а подекуди й юридична) наука традиційно надавала перевагу революції як формі перетворення, то нині, як правило, провідну роль відіграють саме реформи [172, с. 16].

При аналізі світогляду та методологічного виміру філософії реформи права слід звернути увагу на такі питання: а) вона виконує функцію практичного орієнтира філософського та юридичного розуміння; б) вона також включає в себе сукупність когнітивних, онтологічних та аксіологічних філософських спостережень, що визначають основні принципи реформи права, її семантичний зміст та цінність; в) вона сприяє розширенню когнітивних горизонтів філософських та юридичних наук і впорядкуванню їхньої галузі; г) визначає подальший розвиток наукових уявлень про сучасний стан, роль, напрямки та перспективи філософського знання в умовах постнеокласичної фази його розвитку [172, с. 11].

Загальне розуміння терміна «реформа» передбачає необхідність переходу від абстрактного ідеологічного рівня до конкретних характеристик змін, що відбуваються в сучасному суспільстві. Іншими словами, правові реформи — це не лише зміни в вузькому правовому контексті, а насамперед процес фундаментального вдосконалення правової системи, спрямований на створення нової якості соціальних відносин [173, с. 88]. У такому аспекті розуміється правова реформа в Україні відповідно до підходу О. Ющика, який формулює її як особливе управлінське рішення, що приймається верховною державною владою (правлячою елітою), котра, в умовах об'єктивних змін у функціонуванні державного апарату, змушена відновлювати непохитність існуючого апарату (державної влади). Ці органи зацікавлені у свідомій реформі своєї діяльності, що є результатом, зокрема, інтелектуальних і політичних зусиль, спрямованих на впровадження західної моделі адміністративної

автономії. Впровадження цього підходу в рамках реструктуризації державного апарату має на меті створення нового формату законності, що є кінцевою метою відповідних змін [173, с. 88]. У цьому контексті, таке специфічне та обмежувальне тлумачення реформи права має фундаментальне значення для досліджуваного питання. Це стосується насамперед її інструментального та технологічного потенціалу, частиною якого є реформа місцевого самоврядування як організаційно-нормативний інструмент реалізації ідеї муніципалізму [174].

Таким чином, система державного управління реформується та реструктурується завдяки впровадженню конституційної реформи та її ключових напрямків: реформи адміністрації, яка стосується переважно державних органів, та реформи місцевого самоврядування, яка стосується переважно органів місцевого самоврядування та місцевих виконавчих органів [174].

Слід підкреслити, що через системний та складний характер реформ практична реалізація заходів, у рамках адміністративних та місцевих реформ, часто характеризується як взаємодоповнюваністю, так і суперечностями. Через горизонтальні та вертикальні зв'язки між органами влади на різних рівнях – національному та місцевому – та недосконалість чинного законодавства часто виникають дублювання функцій або конфлікти компетенцій, що призводить до суперечок. У цьому контексті, однією з головних цілей реформ є обмеження або усунення джерел конфліктів шляхом впровадження ефективних організаційних рішень та правових механізмів у правову базу з метою уникнення таких ситуацій [174].

Саме тому реформа місцевого самоврядування, яка: а) є невід'ємною частиною загальної реформи політичних інститутів в Україні; б) вже давно проголошена різними політичними силами та учасниками політичної системи, зокрема як важливий політичний напрям усіх президентів України з моменту прийняття чинної Конституції 28 червня 1996 року,

перетворилася на системний комплекс питань, що є предметом постійних дискусій як серед теоретиків, так і серед практиків. Ці питання спрямовані на усунення недоліків конституційної моделі місцевого самоврядування, її модернізацію та вибір національної моделі місцевого самоврядування. Отже, безперечно, що поряд з іншими аспектами конституційної та правової модернізації питання реформи місцевого самоврядування є одним із пріоритетних завдань державної політики, спрямованої на забезпечення стабільності та ефективності конституційної системи. Як зазначає М. Ставнічук, це об'єктивно вимагає врахування ролі місцевого самоврядування в системі державної влади та визначення політичної моделі його розвитку, зокрема необхідності реформування місцевого самоврядування та розробки загальної концепції цієї реформи [174].

З методологічної точки зору, ми вважаємо, що необхідно почати з пов'язання елементів реформи місцевого самоврядування з компонентами (модульною структурою) муніципалізму. Ми вважаємо, що це є способом ідентифікації основних елементів цих явищ на основі функціонального принципу: формулювання завдань муніципалізму – їх вираження у вигляді цілей та законодавчих (конституційних) директив на етапі нормативно-правової роботи (законопроекти) – додаткове закріплення та формалізація на нормативному (законодавчому) рівні за допомогою технологічних та регуляторних інструментів реформування місцевого самоврядування, а потім уточнення та більш детальне конкретизування цих норм у нормативно-правових актах виконавчих органів [140, с. 174].

Крім того, ми вважаємо, що особливу увагу слід приділити зв'язкам між реформою місцевого самоврядування та національною політикою в галузі місцевого права, оскільки вони є ідеологічною та телеологічною, а також функціональною та праксеологічною основою реформи місцевого самоврядування. На думку вченого Р. Хвана, створення та розвиток правової політики у сфері місцевого самоврядування, а також сам факт її існування свідчать про створення систематичного комплексу регуляторних

стратегій щодо місцевого самоврядування, які визначають початок процесів створення, встановлення та реформування національного законодавства України у сфері місцевого самоврядування, а також визначення відповідних сфер підтримки та забезпечення спрямованості та систематичності державних перетворень у комунальній сфері [140, с. 174]. Таким чином, ця спеціалізована політика має значний організаційний потенціал для комунальних реформ через: а) розробку та застосування нормативно-правових актів, що мають найвищу юридичну силу; б) відповідні організаційні форми діяльності, що слугують для їх реалізації на різних рівнях державного суспільства, зокрема на місцевому рівні, де діють територіальні громади; в) розробка відповідних планів дій із зазначенням відповідальних за їх реалізацію та встановленням попередніх (часових) параметрів для їх виконання [175].

З цього можна зробити висновок, що якщо основи муніципалізму, як перспективні телеологічні домінанти, ставляться в центр муніципальної правової політики держави, яка має бути реалізована на практиці на рівні місцевого суспільства – яке існує і функціонує в умовах місцевої самоуправління, в межах територіальної громади, в повсякденному житті, то така реалізація відбуватиметься через муніципальну реформу, яка буде здійснена за допомогою законодавчої практики регіонального парламенту. Водночас цей процес характеризується діяльністю та поведінкою компетентних органів, а саме [175]:

- а) чітко визначені суб'єктивні та об'єктивні орієнтири [175];
- б) наявність організаційних та нормативних форм [175];
- в) чітко визначені часові параметри (пов'язані з часом) [175];
- г) характеристики, орієнтовані на досягнення поставлених цілей [175];
- д) соціальні наслідки, що мають значення для поведінки та діяльності, які є кінцевим результатом впровадження в суспільство якісно

нових державних нормативних директив, орієнтованих переважно на контекст [175]:

- «реалізації основоположних засад (принципів) муніципалізму» [175];
- «досягнення позитивних змін у практичній діяльності суб'єктів та органів системи МСВ (модернізаційна діяльність і поведінка в соціальному середовищі)» [175];
- «формулювання нових завдань, які детермінують розвиток та вдосконалення засад муніципалізму (планування нової діяльності в межах її подальшого розвитку та вдосконалення)» [175].

Результатом цього є ланцюжок процедур, що мають телеологічне призначення та супроводжуються функціональними та динамічними інструкціями щодо їхнього впровадження – фундаментальні принципи муніципальної системи, які становлять основу муніципальної правової політики держави та реалізуються через реформу місцевого самоврядування. Цей ланцюжок потребує відповідної організаційної та нормативно-правової підтримки, а також заходів примусового характеру [175]:

а) основні принципи муніципалізму слугують базовими орієнтирами щодо питань та об'єктів, які мають бути реалізовані в повсякденній практиці місцевих органів влади. Їх визнання, легітимізація, захист та просування мають вирішальне значення для функціонування цих органів влади [175];

б) державна правова політика у сфері місцевого самоврядування є важливим організаційним інструментом та стратегічним механізмом регулювання і планування, в рамках якого закладаються основи нових реформ місцевого самоврядування шляхом визначення конкретних заходів, їх змісту, цілей, виконавчих органів та термінів реалізації [175];

в) реформа місцевого самоврядування є фактично реформою місцевого самоврядування, яка включає ряд організаційних та

регуляторних заходів законодавчого характеру. Ці заходи втілюють положення державної правової політики у сфері місцевого самоврядування через діяльність виконавчих органів, які використовують відповідні інструменти управління, методи та технології – концепції, принципи, методи, норми та засоби. Метою є створення нової реальності місцевого самоврядування на основі оновленого законодавства та впровадження найважливіших принципів місцевого самоврядування [175].

Вищезазначені теоретичні вказівки значною мірою ґрунтуються на аналізі основних структурних елементів феноменології муніципалізму, які ми вже розглядали раніше [175].

Доктринальний аспект муніципалізму охоплює низку ідей та спостережень щодо фундаментальних цінностей муніципальної демократії, її структури, формування, форм вираження, методів реалізації та ступеня втілення. Він пропонує глобальне бачення держави та соціального порядку, що відповідає загальновизнаним принципам демократичного розвитку. Саме цей елемент надає муніципалізму ключову роль у формуванні, підтримці та функціонуванні соціального середовища, його місцевих структур та державної системи. Крім того, він відіграє вирішальну роль у формуванні так званої «муніципальної людини» (*Homo municipalis*) – особи, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для розуміння сутності муніципальної правової реальності, її впливу на життєвий цикл індивіда та ролі людини в якісному функціонуванні місцевого середовища. Завдяки цьому набору змістових елементів муніципалізм постає як концепція загальної політичної та правової цінності місцевої цивілізації та місцевої демократії, а також як система індивідуальних, колективних та спільних орієнтирів, що лежать в основі створення, інституціоналізації, функціонування та розвитку місцевих територіальних громад [30]. З цього випливає низка завдань, які необхідно виконати в рамках реформи місцевого самоврядування.

Іншим ключовим елементом, що розкриває суть сучасного муніципалізму, є аспект самоврядування. Його особливість полягає в тому, що природа муніципалізму органічно пов'язана з більш складною, багаторівневою та багатосторонньою категорією: демократичною правовою державою, в рамках якої має бути гарантовано дотримання основних прав і свобод людини. У цьому контексті реформа місцевого самоврядування спрямована на вирішення низки питань, пов'язаних із взаємодією між державою та муніципалізмом. З одного боку, розвиток муніципалізму неможливий без активної підтримки держави, її зацікавленості у створенні місцевої демократії, акценту на універсальних людських і демократичних цінностях та підтримці процесів самоорганізації на місцевому рівні. З іншого боку, демократична правова держава неможлива без місцевого виміру, як у особистому сенсі (через окремих осіб та їх об'єднання як носіїв демократичних і правових цінностей), так і в інституційному та нормативному сенсі (через механізми демократичного оновлення державної влади). Без цього елемента така суверенність втрачає свою життєздатність, оскільки саме на місцевому рівні – в територіальних громадах та в контексті місцевої самоуправління – зароджуються, формуються та реалізуються численні соціальні, державні та законодавчі процеси [30].

Особливою характеристикою муніципалізму є його колективно-індивідуальний аспект, який безпосередньо пов'язаний з процесами інституціоналізації територіальних громад та набуттям ними самостійної та реальної правосуб'єктності. У цьому контексті муніципальна реформа охоплює широке коло питань: від соціалізації індивідів, їхніх груп та об'єднань у громаді та в умовах місцевої самоуправління до формування їхніх ставлень, звичок та соціальних орієнтацій. Вона також включає створення та ефективного впровадження конституційного та правового статусу осіб та громадян, розвиток муніципальної ідеології, розуміння права, муніципальної свідомості та муніципальної психології [30].

Міжнародно-правовий компонент муніципалізму, який базується на ролі й значенні міжнародних правових стандартів локальної демократії, покладає завдання у сфері муніципального реформування не лише на міжнародне співтовариство держав – у контексті формування потужного блоку міжнародного договірної права у сфері муніципальної діяльності (сукупності міжнародних договорів у відповідній сфері), «формування міжнародного муніципального права як нової галузі міжнародного публічного права» [30], а й на забезпечення належних умов для «національної імплементації норм міжнародного права» відповідного характеру в національне конституційне законодавство, модифікації національного законодавства відповідно до зазначених норм, а також контролю за їх належним виконанням у державно-правовій та муніципально-правовій практиці.

У контексті реформи місцевого самоврядування, на перший план виходить регуляторний та правовий аспект місцевого самоврядування, що включає систему правових актів національного значення, які визначають саму суть реформи. Особливого значення тут набувають питання децентралізації повноважень державної влади. Своєю чергою, на рівні документів Ради Європи децентралізація розглядається як створення субнаціонального регіонального управлінського рівня шляхом перенесення схеми розподілу компетенції, прав та обов'язків місцевого рівня на нові адміністративні інститути, чия влада розповсюджується на ширший географічний район. Основним завданням даного процесу є посилення контролю за економікою і вдосконалення господарської інфраструктури. Децентралізація є складним поняттям, яке можна оцінити за його впливом на територіальну адміністративну структуру, структуру державних органів та розподіл функцій, повноважень і фінансових ресурсів між ними. Це процес, в рамках якого більшість завдань і повноважень передаються від центральних органів влади до підпорядкованих органів, які потім перетворюють їх на свої власні функції та повноваження. Важливою особливістю є те, що більшість

адміністративних завдань передається місцевим органам влади або іншим органам, уповноваженим державою. Така децентралізація сприяє розвитку демократії, оскільки дозволяє місцевим громадам, соціальним групам та громадськості більш активно впливати на вирішення питань, що становлять суспільний інтерес. Демократична держава прагне залучити суспільство до виконання державних функцій, щоб ефективно задовольняти потреби окремих осіб і суспільства в цілому. Також необхідно зазначити про те, що на початку 1970-х рр. XX ст. значна більшість європейських країн являла собою, за поодинокими виключеннями (такими як ФРН), централізовані унітарні держави, то на кінець II десятиліття XXI ст. всі держави ЄС (і майже всі європейські) перетворилися на децентралізовані [30].

Починаючи з 2010-х рр. основний обсяг повноважень з таких напрямів адміністрування, як захист довкілля та житлове забезпечення в ЄС знаходився у руках не центральних органів влади, а регіональних та місцевих структур. Зокрема, саме на останні припадало від 70 до 80% усіх бюджетних витрат за вказаними напрямками в середньому по ЄС. Наступними за ступенем децентралізації в європейських країнах стали повноваження у таких сферах, як охорона здоров'я, культура, релігія та освіта, що більш ніж наполовину фінансувалися з регіональних та місцевих бюджетів. У цілому, станом на кінець I декади XXI ст. на рівень регіонів та громад приходилося більше 16% ВВП ЄС та 58% публічних бюджетних інвестицій [30].

Завдяки постійній фіскальній децентралізації дедалі більша частка у структурі бюджетних витрат стала розподілятися через регіональні бюджети. В цілому станом на 2010 р. в ЄС близько 29% розходів з публічних бюджетів припадало саме на регіональний рівень. Лідерство за цими показниками Швеція (47%), Фінляндія (49%), Німеччина (38%), Бельгія (37%) тощо. У той же час, більшість «нових» членів ЄС-28, що активно реформувалися у руслі регіоналізації, з 1995 по 2010 р. збільшили цей показник щонайменше на 10 відсоткових пунктів [30].

На нашу думку, одним з найважливіших аспектів є питання регуляторної підтримки з боку законодавця, зокрема щодо надання ТГ реальної та достатньої правоздатності; створення повноцінної бази повноважень для ОМСВ; чіткий розподіл завдань між ОМСВ на різних рівнях; впровадження нових форм місцевої демократії, таких як партисипативна демократія, деліберативна (консенсусна) демократія, агоністична (процедурна) демократія, агрегативна (компромісна) демократія тощо; та інтеграція України в нові міжнародні стандарти місцевого самоврядування [30].

У цьому контексті важливо врахувати європейський досвід, зокрема закон Італійської Республіки про місцеве самоврядування від 1990 року, який мав на меті оптимізувати адміністративно-територіальні одиниці та ліквідувати невеликі одиниці, які не мали достатніх фінансових ресурсів для вирішення важливих проблем. Згідно з цим законом, нові муніципалітети можуть бути створені, якщо вони мають щонайменше 10 000 жителів, а провінції повинні мати щонайменше 200 000 жителів. Закон також передбачав фінансові стимули для муніципалітетів з населенням менше 5 000 жителів, щоб вони об'єднувалися або приєднувалися до більших утворень. Подібні територіальні реформи були проведені в 80-х і 90-х роках у таких країнах, як Бельгія, Данія, Німеччина, Швеція та інші європейські держави. Зокрема, в Бельгії за ініціативою Міністерства внутрішніх справ кількість муніципалітетів зменшилася з 2 359 до 596 у 1975 році, а потім до 589 наприкінці 80-х років, і ця цифра не змінилася з того часу. Швеція, як і кілька інших країн, була змушена реорганізувати свою місцеву адміністрацію, оскільки необхідно було переглянути кількість і розмір територіальних одиниць. У середині 40-х років у Швеції налічувалося понад 2 000 громад з кількома сотнями або кількома тисячами жителів, які не були в змозі впоратися з дедалі важчими завданнями і страждали від хронічного браку фінансових ресурсів. У цих умовах Швеція прийняла ряд законодавчих та організаційних заходів,

спрямованих на скорочення кількості громад шляхом їх об'єднання, що призвело до майже десятикратного зменшення їх кількості до 288 громад із середньою чисельністю населення 30 000 жителів. Інші європейські країни, такі як Данія, Велика Британія, Німеччина, Австрія, Норвегія та Нідерланди, також зафіксували значне зменшення кількості муніципалітетів у період з 1952 по 1992 роки: у Данії їхня кількість зменшилася на 80 %, у Великій Британії — на 76 %, у Німеччині — на 67 %, в Австрії — на 42 %, у Норвегії — на 41 % і в Нідерландах — на 6 % [30].

3.2. Розвиток нормативної основи місцевого самоврядування як умова подальшої інновації муніципалізму в Україні

Уявлення про демократичну правову державність ґрунтуються на ідеалах демократії, пріоритеті прав і свобод людини над правами держави, правах колективних суб'єктів права (територіальних громад, громадських об'єднань, політичних партій тощо), що формують інституційну основу громадянського суспільства, на противагу державному етатизмові [176]. Усі наведені настанови є характерними для МСВ як: а) конституційно-правового інституту (статті 7, 92 Конституції України) [8], б) одного з видів «публічної влади – публічної самоврядної (муніципальної) влади» (ст. 5 «Конституції України») [8], в) інституційно-функціонального простору громадянського суспільства [159], г) самоврядного простору існування і функціонування локальної демократії, д) нормативного простору де інституціоналізується, існує та функціонує в історичній ретроспективі та перспективі територіальна людська спільнота – ТГ, е) соціального простору, де кожна конкретна людина проходить соціалізацію, продукує свої інтенції, формує і реалізує індивідуальну, групову, асоціативну систему атитюдів (поведінкових настанов) та габітусів (практичних форм життєдіяльності), а також здійснює свій життєвий цикл.

Тобто можна констатувати, що саме в системі МСВ сходяться, органічно поєднуються, взаємодіють, розвиваються й удосконалюються, детермінуючи одне одного, стратегічні ознаки та основоположні настанови демократичної правової державності: людина, її права і свободи, її життєві прагнення, потреби та інтереси, її середовище існування й проживання, її повсякденне життя, її взаємини з іншими людьми, органами публічної влади тощо. Усе це об'єднується в єдиний конгломерат суспільних індивідуальних, групових, колективних відносин через ознаки їх екзистенційності, біхевіоризму, системності, комунікативності, інтерсуб'єктивності, спільної діяльності на основі стереотипних соціальних практик, що, по суті, прямо сприяють формуванню фертильності людини та реалізації нею своєї репродуктивної функції, скерованої на продовження існування людського роду та його цивілізації. А саме МСВ, як результат наведених рис і властивостей, набуває характеру іманентного елемента демократичної правової державності.

Аналізуючи природу демократичної правової державності, можна визначити такі її параметральні ознаки і властивості:

- державність – це якісна характеристика суспільства, властивість його державно-політичної організації. Отже, цей термін розкриває взаємодію органів державної влади і суспільства, спрямовану на забезпечення існування та функціонування держави, а також окреслює характерні риси та особливості її перебування на конкретно-історичному етапі розвитку [176];

- поняття демократії охоплює всі форми правління, в яких народ здійснює верховну владу у створенні та здійсненні державної влади (народ є носієм суверенітету та єдиним джерелом державної влади) (ч. 2 ст. 5 Конституції України [8]) [159];

- можна стверджувати, що народ має можливість здійснювати свою верховну владу як безпосередньо, так і через своїх представників – державні органи та органи місцевого самоврядування (ст. 5, ч. 2

Конституції України) [8], які є складовою частини державної влади (як на державному, так і на місцевому рівні) [159];

- Демократія насамперед розглядається як форма правління, в якій загальна воля народу, що складається з громадян різних національностей, є абсолютним пріоритетом (преамбула Конституції України [8]) [177, с. 186];

- таке самовизначення народу відповідає основоположному принципу демократичної ідеї, на якому ґрунтується феноменологія демократичної правової держави. Ця ідея протистоїть будь-якому класовому пануванню або штучному піднесенню однієї особи над іншими, незалежно від її статусу (стаття 24 Конституції України [8]) [177, с. 186];

- якщо ми визначаємо ідеал правової держави як найвищу мету розвитку держави, то часто сприймаємо демократію як одну з форм цієї суверенності. У цьому контексті демократія означає максимально можливу свободу для особистості, її право шукати ідеї та системи і боротися за них (розділ II Конституції України [8]) [177, с. 186];

- до розуміння сучасного змісту демократії близькою є позиція Платона, який вважав, що саме за її умов кожна людина отримує можливість жити відповідно до своїх бажань [177, с. 186]. Саме тому демократичні ідеї продовжують ґрунтуватися на максимальній свободі та повному розквіті людської індивідуальності, відкритості до різних тенденцій і форм творчості тощо. І навіть якщо на практиці демократія є формою правління більшості, як справедливо зауважив Ф. Рузвельт, саме становище меншин найкраще підтверджує прихильність до свободи. Кожна людина повинна мати рівні можливості для самореалізації [178, с. 97];

- для цієї системи відносин, побудованої крізь призму гуманізму та демократії, Г. Кельзен запропонував «вдале визначення, назвавши її “системою політичного релятивізму”» [179, с. 56]. Це означає, що система політичного абсолютизму передбачає необмежене панування єдиного

політичного порядку, єдиного набору переконань і поглядів, а інші, в принципі, відкидаються і забороняються. Навпаки, система політичного релятивізму не визнає жодного абсолютного порядку, переконань чи поглядів у суспільному житті. На його думку, всі політичні ідеї та орієнтації є відносними, і кожна з них має право на увагу та повагу. Отже, релятивізм — це світогляд, який підтримує ідею демократії, що дозволяє кожній переконаності вільно висловлюватися та конкурувати з іншими, щоб підтвердити свою цінність. Ідея демократії вимагає свободи для всіх без винятку, з єдиними обмеженнями, необхідними для забезпечення умов взаємодії [180];

— крім того, багато представників політичних та юридичних наук характеризують демократію як «вільне правління», що ще раз підкреслює її основну ідею: поняття людської волі нерозривно пов'язане з ідеєю демократичної форми правління [180];

— демократизація державного життя та сучасна демократія за своєю суттю є універсальним поєднанням усіх можливих і так чи інакше випробуваних форм політичного опосередкування дій і форм організації. Цю ідею дещо парадоксально сформулював В. Черчилль, коли, виступаючи в Парламенті Великої Британії 11 листопада 1947 р., сказав: «Демократія – це найгірша форма правління, якщо не враховувати всіх інших, які час від часу піддавалися перевірці» [181];

— водночас «демократія» має й негативні аспекти. Зокрема, вона вразлива через свою «всеїдність» (плюралізм, толерантність), що на практиці призводить до численних неминучих витрат. Це, наприклад, багаторазове дублювання функцій, виникнення колізійних ситуацій, опрацювання великої кількості альтернатив тощо. У підсумку така система, що характеризується ентропійністю та нестабільністю, за визначенням не може бути достатньо ефективною для того, щоб, скажімо, наздогнати й перегнати або здійснити радикальну реформу, утиснувши пострадянську й посттоталітарну країну, якою нині є Україна, у рамки

первинного капіталізму за зразком К. Маркса. Адже саме для ефективного вирішення подібних завдань, як вважається, й підходить тоталітаризм з його механізмами примусу та приниження [181];

– саме демократичні та подібні безальтернативно однозначні системи, що претендують на максимальну ефективність, на думку В. Черчилля, піддаються перевірці на міцність і стійкість. Така перевірка, здійснювана на концептуально-теоретичному рівні, зазвичай підтверджує високу ефективність подібної системи, однак водночас демонструє її руйнівність, а подекуди – й просто безглуздість поставлених телеологічних домінант (реалізація суто демократичних завдань в умовах тоталітарного суспільства й держави). Тому, з погляду В. Черчилля, «краще не спокушати долю гонитвою за небувалими й надто ефективними формами правління, а задовольнятися «гіршим», тобто міксом, поєднанням того, що працює і дозволяє, хоч і повільно, але впевнено вирішувати практичні завдання» [181];

– слід розуміти, що «сучасна демократія рішуче відрізняється від класичної, хоча й пов'язана з нею, як і з іншими приватними формами правління» [181], зокрема класичною монархією, аристократією, тимократією (влада меншості, олігархія) та теократією. Така відмінність полягає, по-перше, «у послідовності й раціональності поєднання випробуваних часом політичних структур і пов'язаних з ними функцій» [181] (чинник наступництва); по-друге, у наявності демократичних принципів здійснення публічної влади (владно-реалізаційний чинник); по-третє, у суттєвій процедуризації та процесуалізації форм і методів демократичного врядування (процедурно-процесуальний чинник), які, у підсумку, супроводжують і забезпечують існування: а) стійкості, б) стабільності, в) передбачуваності, г) «спроможности масивних, щільних і багаторівневих політичних систем сучасності. Отже, сучасна демократія постає як раціональне й критичне освоєння складними модернізованими політичними системами історичної спадщини епох розвитку людства та

його державної організації, а також як гнучке й прагматичне її використання» [181];

— основоположними настановами демократичної правової державності є пріоритет «прав і свобод людини» над правами держави, а також створення публічною владою реальних умов для їх легалізації, охорони, захисту, реалізації та гарантування. Враховуючи те, що всі ці дії «реалізуються на локальному рівні соціуму, в умовах місцевого самоврядування, у межах територіальної громади, в умовах повсякденности, у просторі локальної демократії, де реалізується конституційно-правовий статус людини» [181], саме в цих аспектах невинно й незмірно зростають роль і значення феноменології муніципалізму як: а) соціального концепту практичної реалізації прав людини в її повсякденному житті; б) ідеології повсякденного існування людини в локальному соціумі; в) конструкту соціалізації людини в її атитюдно-габітусній побудові; г) інструментально-технологічного простору, у якому відбувається життєвий цикл людини; д) нормативно-звичаєвого виміру рольових позицій людини, спрямованих на реалізацію її екзистенційних інтересів; е) локально-глобального концепту, що забезпечує територіальній людській спільноті можливість реалізації її фертильними суб'єктами репродуктивної функції з метою продовження існування людської цивілізації;

— аналізуючи можливості демократичного розвитку в контексті становлення та вдосконалення феноменології профільної державності, по-перше, необхідно зайняти неупереджену й всебічну позицію щодо оцінки максимальної кількості, а в ідеалі — всіх наявних альтернатив такого розвитку. По-друге, слід максимально використовувати весь обсяг знань політико-правової спадщини різних епох державотворення. По-третє, важливо формувати здатність політичних еліт раціонально опановувати цю спадщину та використовувати її в повсякденному державно-політичному житті. По-четверте, необхідно мати відповідний оптимізм щодо

можливостей реалізації демократичного потенціалу профільної державності, що ґрунтується на правах і свободах людини, а також на потенціалі самоврядних інституцій, які функціонують у соціумі.

Підсумовуючи наведені вище настанови, можна констатувати, що в межах демократичної правової державності:

- формується якісно нова система координат публічної влади, у якій пріоритетного значення набувають демократичні механізми здійснення та реалізації влади. На відміну від етатизму тоталітарної держави, саме ці механізми відіграють основоположну роль. Їхня головна телеологічна домінанта – забезпечення належного й реального втілення в суспільну та державну практику прав і свобод людини (модифікація та трансформація політико-правового розвитку соціуму і держави);

- використовуються історико-організаційні здобутки демократичного урядування, адаптовані до сучасних засад функціонування державності;

- забезпечується системне процесуальне супроводження демократичних процедур формування, функціонування та реалізації публічної влади. Це, своєю чергою, слугує ефективною гарантією легалізації, захисту та реалізації прав і свобод людини як у межах держави, так і на рівні безпосереднього їх застосування – у ТГ, в умовах МСВ, у повсякденному житті. Це підсилює стратегічну роль і значення муніципалізму у функціонуванні, розвитку та вдосконаленні профільної державності, зокрема шляхом формалізації демократичних процесів.

Наведені позиції дають можливість визначити актуальні напрями нормативної основи МСВ, причому як іманентного елементу не лише демократичної правової державності, а й стрижневого елементу муніципалізму.

До таких напрямів можна віднести:

розроблення реалістичної державної муніципальної правової політики з чітким закріпленням системи організаційного, темпорального,

законодавчо-нормативного супроводження та забезпечення реалізації засад муніципалізму. Наявність такої політики означає перехід ТГ і ОМСВ, які спочатку діють: а) об'єктивно та імпліцитно та б) від імені ТГ та в її інтересах, вибудовуючи спершу інтуїтивну, а згодом телеологічно обґрунтовану, раціональну методологічну модель високого рівня узагальнення. Ця модель, своєю чергою, не лише сприяє розробленню конкретних проблем «правової філософії в межах певних світоглядних підходів і вихідних принципів пізнання, зокрема на прикладі реалізації в державі права на МСВ та системного формування інститутів муніципального права (тобто, основоположних концептів муніципалізму), а й суттєво поглиблює самоврядні засади демократичної правової державності, що ґрунтується на принципах автономії особистості, рівності, свободи та справедливості» [182, с. 114], до планової, науково й теоретично вивіреної, ресурсно, організаційно та нормативно забезпеченої, передбачуваної діяльності уповноважених державних органів (законодавчих, виконавчих, ОМСВ) щодо побудови системи муніципалізму в державі. В цьому контексті слід згадати про те, що протягом 90-х рр. XX ст. «в ЄС продовжилася децентралізація національних держав. Зокрема, у 1994 та 1997-1998 рр. пройшли реформи в Греції, у 1997-1998 рр. у Великій Британії тощо; паралельно у рамках підготовки до євроінтеграції відбувалася регіоналізація у державах Центральної та Східної Європи. Слід підкреслити, що при цьому в загальноєвропейському масштабі децентралізація носила як політико-адміністративний, так і бюджетний характер: разом із владними повноваженнями регіони стали отримувати й податкові важелі. Ключовою ініціативою Співтовариства та крупним реципієнтом фондів лишилася ініціатива INTERREG, спрямована на гармонізацію територіально-просторового розвитку ЄС. Паралельно з цим ЄС розгорнув ряд програм зі сприяння інтеграції нових країн-членів до Союзу, в т.ч. у вимірі зближення (зокрема, таких як PHARE та ISPA). На завдання регіональної політики у 15 країнах-членах ЄС було передбачено 213

млрд. євро, тоді як на фінансування зближення у державах, що приєдналися до Союзу в 2004 р., було виділено ще 22 млрд. євро. Одна з останніх найбільш централізованих держав Європи, Греція, імплементувала у 2010- 2011 рр. програму «Каллікратіс», у рамках якої було утворено 7 децентралізованих адміністрацій регіонального рівня. У свою чергу, у Великій Британії відбулася подальша деволюція виконавчої влади у таких регіонах, як Шотландія та Уельс; в Португалії було виділено рівень міжмуніципальних громад, що відповідали категорії NUTS-3 (2013 р.) тощо» [182].

В Україні загалом реформи у рамках децентралізації є одними із найуспішніших за всю історію незалежної України. Це підтверджується ефективністю муніципалітетів в умовах війни, які у переважній більшості випадків стали опорою для держави в складний час, що підтверджується й висновками Єврокомісії.

До реформи децентралізації 2014 року національні дослідники описували Україну як централізовану державу з істотними розбіжностями в регіональному розвитку та незадовільним рівнем державних послуг [183].

«У квітні 2014 року Кабінет Міністрів України схвалив основний концептуальний документ – Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р.)» [183]. Вона складалася з «трьох напрямків».

Перший етап є фундаментальним: створення об'єднаних громад на базовому рівні адміністративно-територіальної структури України [183].

Другий етап полягає у створенні нових районів, які будуть виключно відповідати за питання, що належать до їхньої компетенції: комунальне майно, базова медична допомога, інтернати тощо. Інші повноваження районів будуть передані об'єднаним громадам [183].

Третій етап є останнім: області. Насправді межі областей залишаються незмінними, але передбачалося змінити їхні назви. Отже, кількість обласних центрів залишається незмінною, змінюється лише форма управління [183].

Після цього був затверджений «План заходів щодо її реалізації, які дали старт цієї реформі» [184]. «Для реалізації положень Концепції та завдань Плану заходів, слід було внести відповідні зміни до Конституції України, а також сформуванати пакет нового законодавства» [184]. «Зміни до Конституції запроваджували утворення виконавчих органів обласних та районних рад, реорганізацію місцевих державних адміністрацій в органи контрольно-наглядового типу, а також визначали нові адміністративно-територіальної одиниці – громади» [184]. «Однак подані Президентом України зміни до Конституції щодо децентралізації не були прийняті» [184].

Незважаючи на це Уряд в 2014 року розпочав реформу державного управління та децентралізацію «в межах чинної Конституції. За цей час був сформований і на теперішній час діє основний пакет нового законодавства, котре врегульовує різні аспекти децентралізації. Мова йде про» [183]:

«Закони про внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України» [185; 186] «(завдяки змінам до цих актів відбулася фінансова децентралізація. При цьому місцеві бюджети зросли на 206,4 млрд грн: з 68,6 млрд в 2014 до 275 млрд грн в 2019 році)» [187];

Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [188]. Він надав «змогу почати формувати спроможний базовий рівень місцевого самоврядування. Одночасно із цим, у цьому Законі були сформульовані основні умови створення ОТГ» [188]:

1) у складі об'єднаної громади не може існувати інша ОТГ, що має власні органи місцевого самоврядування [188];

2) територія ОТГ повинна бути однорідною і розташовуватися в межах одного регіону [188];

3) «при прийнятті рішення про об'єднання територіальних адміністративних одиниць слід враховувати історичні, природні, етнічні, культурні та інші фактори» [188];

4) «якість та доступність публічних послуг, що надаються в ОТГ, не можуть бути нижчими, ніж до об'єднання» [188].

Також цим Законом в т.ч. передбачалося «об'єднання (укрупнення) територіальних громад» [188]. Вказаний крок диктувався тим, «що надмірна частина ресурсів у громадах витрачалася на утримання управлінського апарату, а для реалізації серйозних проектів місцевого розвитку коштів не вистачало» [189]. «Поруч із цим, наділення додатковими ресурсами переважної більшості наявних дрібних територіальних громад, не надавало можливість забезпечити їхню спроможність» [189]. «При цьому на підтримку малочисельних громад держава змушена була виділяти значні дотації, що ставало обтяжливим для неї» [189]. «Не могла не викликати тривогу тенденція до «обезлюднення» сільської місцевості: сільських населених пунктів у країні ставало з кожним роком усе менше, й число жителів у них також зменшувалося» [189]. «Зокрема, в третині сіл Дніпропетровської області проживало три-десять сімей, щороку в області зникало щонайменше два-три села» [190]. «Половина сільських населених пунктів не мали об'єктів соціально-культурної сфери, зокрема, у 52 % не було шкіл, у 34 % – медичних закладів, у більше ніж 50 % – дошкільних дитячих закладів, у 43 % – клубів. Від 25 до 33 % об'єктів соціально-культурної сфери на селі потребували капремонту» [190].

«Тому реформа місцевого самоврядування, враховуючи позитивний як європейський, так і власний історичний досвід, передбачала обов'язкове об'єднання (укрупнення) територіальних громад» [191].

В Україні «за 2015-2019 роки добровільно створено 982 об'єднані територіальні громади (ОТГ) [191]. До складу цих ОТГ увійшли близько 4500 колишніх місцевих рад (з майже 12 тисяч)» [191]. «До 2015 року в Україні існувала велика кількість адміністративно-територіальних одиниць, серед яких: Автономна Республіка Крим, 24 області, 490 сільських районів, 460 міст, у тому числі 2 міста державного значення, 190 – обласного, 278 районного, 111 районів у містах, 885 селищ міського типу, 28 397 сільських населених пунктів, які були об'єднані в 10 279 громад» [191].

Існувала також «велика кількість дрібних населених пунктів: у понад 6 тис. громад чисельність жителів становила ледве 3 тис. осіб, з них у 4 809 громадах – менше ніж 1 тис. осіб, а у 1129 громадах – не більше ніж 500 осіб» [191]. «У більшості з них не було створено виконавчих органів відповідних сільських рад, були відсутні бюджетні установи, комунальні підприємства тощо. В результаті статус деяких адміністративно-територіальних одиниць перестав відповідати їхньому ресурсному і кадровому потенціалу: з 12 тис. місцевих бюджетів половина були глибоко дотаційними, для 5 419 місцевих бюджетів дотації становили понад 70 %, а 483 територіальних громад на 90 % утримувалися за рахунок державного бюджету» [191].

Одночасно із цим, в межах децентралізації було запроваджено інститут старостату в ОТГ, а самі «старости безпосередньо представляють інтереси сільських мешканців в раді громади» [192, с. 14].

«У Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» зазначено, що у населених пунктах, котрі не визначені адміністративними центрами, обиратимуть старосту на строк повноважень місцевої ради (на 5 років)» [188]. «Він є посадовою особою місцевого самоврядування та керується у своїй діяльності Положенням про старосту» [188]. «До основних повноважень старости належать» [188]:

- 1) «представництво інтересів жителів села, селища у виконавчих органах сільської, селищної, міської ради» [188];
- 2) «сприяння жителям села, селища у підготовці документів, що подаються до органів місцевого самоврядування» [188];
- 3) «участь у підготовці проекту бюджету територіальної громади в частині фінансування програм, що реалізуються на території відповідного села, селища» [188];
- 4) «внесення пропозицій до виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради з питань діяльності на території відповідного села, селища виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, підприємств, установ,

організацій комунальної форми власності та їх посадових осіб та інші обов'язки, визначені Положенням» [188].

«Положення про старосту мають затверджувати сільська, селищна, міська рада відповідної об'єднаної територіальної громади» [192, с. 14]. «У Положенні визначаються права і обов'язки старости, порядок його звітності, інші питання, пов'язані з діяльністю старости. Староста обирається в порядку, визначеному Законом України “Про місцеві вибори”» [192, с. 14]. «Вибори старости проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в єдиному одномандатному виборчому окрузі, до якого входить територія відповідного населеного пункту (села або селища) у складі об'єднаної сільської, селищної, міської територіальної громади (тобто обраним вважається кандидат, який отримав найбільшу кількість голосів виборців)» [192, с. 14].

Продовжуючи розглядати практичні кроки у напрямку децентралізації, необхідно відзначити, що «у 2018 році об'єднані громади отримали у комунальну власність майже 1,5 млн га земель сільськогосподарського призначення за межами населених пунктів» [193].

Також в контексті децентралізації необхідно маємо констатувати, що прийнятий у 2014 році Закон України «Про співробітництво територіальних громад» «створив механізм вирішення спільних проблем громад: утилізація та переробка сміття, розвиток спільної інфраструктури тощо. Цим механізмом скористалися вже сотні громад» [193].

Крім того неможливо обійти увагою прийнятий у лютому 2015 року Закон України «Про засади державної регіональної політики» [194]. «Саме завдяки ухваленню цього Закону запроваджувалася державна підтримка регіонального розвитку та інновації інфраструктури громад, котра за час реформи зросла у 41,5 разів: з 0,5 млрд в 2014 до 20,75 млрд грн у 2019 році» [189]. «За рахунок цієї підтримки в регіонах та громадах реалізовано у 2015-2019 роках більше 12 тисяч проектів» [189].

Отже, «одним з основних результатів реформи децентралізації у 2014–2019 рр. стала територіальна консолідація на місцевому рівні і започаткування процесу перерозподілу управлінських повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади щодо надання публічних послуг за принципом субсидіарності шляхом формування інституційно та фінансово спроможних ОТГ» [195]. «Зокрема, завдяки збільшенню фінансових можливостей ОТГ мали можливість брати на себе більшу відповідальність за надання публічних послуг за принципом субсидіарності, як це передбачали суб'єкти вироблення політики у Концепції від 2014 р.» [195]. «Внаслідок цього відбулося розширення повноважень органів місцевого самоврядування в сфері надання адміністративних послуг» [195]. «Це дозволило делегувати органам місцевого самоврядування відповідного рівня повноваження з надання базових адміністративних послуг: реєстрацію місця проживання, видачу паспортних документів, державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб, підприємців, об'єднань громадян, реєстрацію актів цивільного стану, речових прав, вирішення земельних питань тощо» [195].

Мережа ЦНАП в Україні у 2021 р. значно розширилася. Станом на цей час функціонувало 1000 ЦНАП, зокрема, у III кварталі 2021 р. створено 358 точок доступу (34 ЦНАП, 15 терпідрозділів, 303 віддалених робочих місць, 4 мобільні ЦНАПи) [196]. З початку року станом на 01.10.2021 через ЦНАП надано більше 15 млн. послуг, найбільша кількість послуг надана у сфері реєстрації місця проживання [196]. Чисельність працівників ЦНАП в Україні становить понад 12 тисяч осіб [196].

Децентралізація «... значно посилила мотивацію до міжмуніципальної консолідації в країні, створила належні правові умови та механізми для формування спроможних територіальних громад сіл, селищ, міст, які об'єднують свої зусилля у вирішенні нагальних проблем» [197]. «Також вже виправдала себе нова модель фінансового забезпечення місцевих бюджетів,

які отримали певну автономію і незалежність від центрального бюджету» [197].

«Відповідно до прийнято Закону України від 16.04.2020 № 562-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад», Кабінетом Міністрів України визначено адміністративні центри та затверджено території 1470 спроможних територіальних громад» [197].

«Завдяки запровадженню міжмуніципального співробітництва громади отримали можливість консолідувати зусилля та реалізовувати спільні проекти» [198]. «Зокрема 1354 територіальних громад уклали 604 договори про співробітництво» [198]. Таким чином, «процес добровільного об'єднання територіальних громад сприяв розвитку місцевої демократії» [198]. «Громадяни дістали можливості брати активну участь в обговореннях формату перспективних ОТГ, стратегій розвитку ОТГ та шляхів оптимізації соціальної інфраструктури (наприклад, оптимізації мережі освітніх закладів в ОТГ)» [198]. «Завдяки демократичному підходу до створення та визначення пріоритетів розвитку ОТГ громадяни набули цінного досвіду організації результативних колективних дій у правовому полі» [198]. «Крім того, інституційна структура ОТГ сприяла забезпеченню представництва мешканців кожної з громад, які об'єдналися в ОТГ» [198]. «Так, до складу органів самоврядування ОТГ входять: голова ОТГ, якого обирають на прямих виборах; місцева рада, яку обирають на прямих виборах і яка формує власний виконавчий комітет; старости, які є представниками мешканців сіл і селищ поза межами адміністративного центру ОТГ (станом на вересень 2019 року в Україні налічувалося 3207 тисяч старост та виконувачів обов'язки старост в ОТГ), посади яких були виборними на першому етапі реформи децентралізації» [198].

Протягом 2020-2021 років в державі продовжували здійснюватися відповідні кроки щодо децентралізації сфери державного управління.

12 червня 2020 року Кабінет Міністрів України затвердив новий «адміністративно-територіальний устрій базового рівня. Відповідно до низки розпоряджень Кабінету Міністрів, в Україні сформовано 1469 територіальних громад, які покриватимуть усю територію країни».

17 липня 2020 року Верховна Рада України прийняла Постанову № 3650 «Про утворення та ліквідацію районів» [199]. Згідно з цим правовим актом, натеper в Україні налічується 136 районів [199]. Старі 490 районів парламент ліквідував [199].

1 січня 2020 року вступив у дію «Виборчий кодекс України», який передбачив низку новацій щодо проведення місцевих виборів [200]. Зокрема, відповідно до Виборчого кодексу України, у територіальних громадах з кількістю виборців до 10 тисяч, кандидати у депутати сільської, селищної, міської ради, які реєструються шляхом самовисування, повинні при цьому особисто внести на спеціальний рахунок виборчої комісії грошову заставу двадцять відсотків мінімальної місячної заробітної плати [200]. Кандидати від політичних партій можуть при внесенні грошової застави отримувати партійну підтримку [200]. Грошову заставу за своїх кандидатів на місцевих виборах у територіальних громадах з кількістю виборців понад 10 тисяч вносять відповідні політичні партії [200]. Її розмір для кожного кандидата складає чотири мінімальні заробітні плати у місячному розмірі [200].

«15 липня 2020 року Верховна Рада України відповідною постановою (№ 3809) призначила проведення чергових місцевих виборів на 25 жовтня 2020 року, а 16 липня 2020 року Верховна Рада України прийняла зміни до виборчого законодавства. 25 жовтня 2020 року в Україні відбулися місцеві вибори на новій територіальній основі громад і районів» [201].

Також слід відмітити про те, що протягом 2020-2021 років в ракурсі розвитку муніципалізму в Україні Урядом впроваджувалися реформи «у сфері охорони здоров'я, освіти, культури, соціальних послуг, енергоефективності та інших секторах» [202, с. 46].

Водночас, станом на кінець 2021 року не всі територіальні громади мали достатній рівень фінансової спроможності [202, с. 46]. Так, за даними Порталу спроможності територіальних громад (станом на вересень 2021) базову дотацію більше 20 млн грн отримали 198 тергромад (13,8%), на рівні 10 – 20 млн грн – 290 тергромад (20,2%) і 587 тергромад (40,8%) отримували базову дотацію до 10 млн грн. [202, с. 46]. Отже, для 1075 громад існувала потреба в державній підтримці і дофінансуванні [202, с. 46-47].

Характеризуючи вплив децентралізації на розвиток соціальної сфери, слід зазначити про те, що у структурі видатків на соціальну сферу з місцевих бюджетів у 2020 р. видатки на освіту склали 41,7% та зросли на 6,6% порівняно із 2019 р. [202, с. 46-47]. Видатки на освіту протягом останніх років також мають тенденцію до зростання, але, не зважаючи на це, проблема полягає в забезпеченні ефективності використання коштів [202, с. 46-47].

Видатки на освіту з місцевих бюджетів в основному спрямовуються на фінансування загальної середньої освіти, професійно-технічної та дошкільної [202, с.47].

Зростання частки видатків місцевих бюджетів у структурі зведених видатків свідчить про перенесення пріоритетності розвитку та фінансування закладів освіти на місцях, що передбачено реформою децентралізації [202, с. 47].

Маємо звернути увагу на те, що заслуговує на увагу Закон про службу в органах місцевого самоврядування, який було прийнято у травні, а підписано президентом у липні 2023 року [203]. Це Закон запровадив зрозумілу та прозору процедуру конкурсного відбору, прозоре кар'єрне зростання, а також захист прав службовців місцевого самоврядування [203]. Кажучи про результати децентралізації та в контексті асоціації та підготовки до вступу до ЄС, слід звернути увагу на те, що Єврокомісією в якості позитивних чинників констатовано наступне: Досягнуто обмеженого прогресу у розмежуванні рівнів місцевої адміністрації: обласного, районного та муніципального, а також розмежування повноважень місцевого

самоврядування та центральної влади [204]. Запроваджено відповідні внутрішні структури для муніципальних адміністрацій [204]. Збережено фіскальну децентралізацію у 2023 році, коли 64% податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та ПДФО з військовослужбовців були виділені муніципалітетам [204].

Також слід згадати про здобутки від децентралізації в сфері соціального захисту населення на прикладі Київській області. Протягом 2020-2021 рр. забезпечено наближення соціальних і адміністративних послуг соціального характеру до мешканців територіальних громад (збільшено кількість структур та працівників зайнятих у сфері соціального захисту населення: від 769 осіб у 37 міських та районних управлінь соціального захисту населення, до 1268 осіб у 76 (69 територіальних громад та 7 районних). Крім того завдяки фінансовій допомозі Європейського Банку реконструкції та розвитку структурні підрозділи соціального захисту населення всіх 69 територіальних громад Київщини отримали 270 комп'ютерів та периферійної техніки, а також 581 одиницю офісних меблів, 3 мікроавтобуси для служб «Соцтаксі» [205].

Запроваджено роботу Програмного комплексу «Соціальна громада», до якого підключено всі 69 територіальних громад [205]. Він «об'єднує у єдиному інформаційному середовищі «фронтофіси» прийому документів від населення, що знаходяться у ЦНАП територіальних громадах, з «бек-офісом» у структурних підрозділах соціального захисту населення райдержадміністрації та виконавчих органів міських рад, де приймається рішення про надання соціальної допомоги» [205]. «Отримані електронні заяви опрацьовуються спеціалістами управління соціального захисту населення та передаються в територіальні громади та ЦНАП» [205]. Це дозволило пришвидшити обмін документами, а громадян позбавило зайвої бюрократії щодо збору та доставки у районний центр документів [205]. Органи місцевого самоврядування взяли на себе значну частину функцій з запровадження та реалізації заходів із соціального захисту населення та стали

відігравати ключову роль у поліпшенні рівня життя громадян та покращенні якості надання соціальних послуг [205].

«Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» були створені надавачі соціальних послуг (комунальний заклад), а саме: 19 територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) та 22 центра надання соціальних послуг, які охоплюють соціальними послугами всі потребуючі категорії громадян» [205]. При зазначених установах соціального обслуговування функціонує 121 відділення [205].

В умовах війни в Україні відбулася «... переоцінка значення та ролі децентралізації. Раніше реформа децентралізації вважалася успішною для вирішення завдань місцевого соціального та економічного розвитку. Планувалося завершення основного її етапу для посилення євроінтеграційний прагнень України» [205]. «Але у 2022–2023 роках децентралізація успішно пройшла величезні випробування та продемонструвала свою важливість в умовах воєнного стану. Децентралізація продемонструвала міцність фінансової основи територіальних громад та їхню здатність швидко адаптуватися до ситуації» [205]. «Надходження до бюджетів територіальних громад за 5 місяців 2022 року складають 68,3% всіх надходжень місцевих бюджетів, що за обсягом в 4,4 рази більше, ніж надходження до обласних бюджетів загалом» [205].

«Місцева влада також активно підтримує військових і цивільних, які постраждали від війни» [205]. «Вона своїми ресурсами забезпечила прийняття і розміщення внутрішніх переселенців, лікування військових, налагодила безпеку тилу, роботу релокованого бізнесу» [205].

З початком воєнного стану «... держава законодавчо ввела низку тимчасових обмежень щодо повноважень місцевої влади, необхідні для забезпечення оборони і військового спротиву» [205]. «Обласними та районними бюджетами по всій Україні тимчасово розпоряджаються місцеві державні адміністрації» [205]. «Уряд також забрав у громад місцеві податки, які надходять до їхніх бюджетів від податку на доходи фізичних осіб від

військових та інших правоохоронних органів» [205]. «Уряд вирішив, що ці кошти, починаючи з листопада 2023 року і до завершення дії воєнного стану, мають повертатись до держбюджету і використовуватись на потреби оборони» [205];

– визначення ролі державної влади у виборі національної нормативної моделі МСВ як інституційного втілення засад муніципалізму. Йдеться про те, що кризовий стан у державі, зумовлений, зокрема, й кризовими явищами в системі МСВ, по-перше, відкриває можливості для трансформації профільної системи; по-друге, створює умови для вибору національної нормативної моделі МСВ, яка: а) об'єднає прихильників різних позицій у цьому питанні, спрямовуючи їхні спільні зусилля та енергію на розбудову справді ефективної системи МСВ; б) сприятиме формуванню національної моделі демократії, що ґрунтується на відповідній моделі МСВ; в) зумовить позитивні зрушення в демократизації всіх суспільно-державних процесів; г) забезпечить виокремлення ключових напрямів реформування інституту локальної демократії – нормативного, засадничого, ресурсного, ідеологічного, міжнародно-правового тощо [206, с. 58]. Це, у свою чергу, сприятиме активізації процесів муніципалізації суспільного й державного життя;

– трансформація (перебудова) взаємовідносин між державою та МСВ – від субординаційної моделі до паритетного соціально-правового партнерства [207, с. 63–64]. Такий підхід забезпечує належний рівень легалізації муніципалізму, його суспільну легітимацію та практичну реалізованість у повсякденному функціонуванні ТГ і діяльності ОМСВ з виконання їхніх повноважень. Отже, йдеться, по-перше, про партнерські відносини між органами двох рівнів публічної влади (державної та муніципальної), які мають спільну стратегічну мету – побудову демократичної правової держави та в її межах сильної й ефективної системи МСВ; по-друге, про самостійність кожного рівня влади в межах власної компетенції, що передбачає необхідність чіткого розмежування

повноважень і формування власної компетенційної бази ОМСВ; по-третє, про взаємну відповідальність за розв'язання питань місцевого значення, які водночас є проявом спільного інтересу як держави, так і МСВ; по-четверте, активізацію форм самоорганізації населення в межах публічної муніципальної влади, зокрема впровадження демократичних механізмів врахування думки членів ТГ та їхніх об'єднань, розвиток інституцій громадянського суспільства, які формують у людини мотивацію до участі в системі МСВ.

Крім того, слід розуміти, що партнерство як сучасна форма соціальної комунікативної взаємодії, що нівелює конфліктогенний потенціал, передбачає впровадження у співпрацю сторін засад автономії, рівноправності, відкритості, транспарентності, відповідальності, взаємної поваги та довіри. Воно також ґрунтується на використанні технологій спільного вирішення актуальних для сторін питань. Партнерство спрямоване не лише на досягнення спільного результату, а й на отримання його позитивних якісних характеристик. Слід зазначити, що основою партнерства між державою та МСВ є децентралізація повноважень органів публічної влади, яка: а) становить фундамент муніципального реформування в державі; б) спрямована на формування спроможних ТГ, включно зі спроможністю створених ними ОМСВ – ресурсною, організаційною, нормативною, технологічною тощо; в) передбачає імплементацію міжнародних правових стандартів МСВ у національне конституційне й муніципальне законодавство, що є основою сучасного європейського муніципалізму;

– забезпечення реальної ПС ТГ як первинного суб'єкта МСВ [208, с. 96], особливо в контексті формування спроможних громад, як це передбачено первинними і сучасними основоположними настановами муніципалізму;

– формування належної компетентної бази ОМСВ [209, с. 113] як наслідок проведення децентралізації повноважень органів виконавчої

влади та їх подальшої передачі у власні повноваження ОМСВ, що належним чином посилить вплив основоположних засад муніципалізму в організаційно-розпорядчій та компетентно-функціональній сфері.

– урахування основоположних засад муніципалізму, що ґрунтуються на правах і свободах людини, які реалізуються на рівні місцевого самоврядування (муніципальні права людини) [210], як нормативно-поведінкових і нормативно-діяльнісних порядків, що оптимізують життєдіяльність особи, а також як раціональних форм задоволення її екзистенційних інтересів. Підтвердженням зазначеного слугують стратегії конкретних територіальних громад. Зокрема, Стратегія розвитку Жмеринської міської територіальної громади до 2030 року передбачає, що очікуваними результатами втілення зазначеної Стратегії повинні стати:

- Збільшення кількості робочих місць [211].
- Підвищення рівня доходів домогосподарств [211].
- Підвищення бізнесової та культурної привабливості громади через поширення бренду серед інвесторів та туристів [211].
- Підвищений рівень комфортності громадського середовища та якості надання послуг [211].

Крім того Стратегією розвитку Жмеринської міської територіальної громади до 2030 року передбачено створення та розвитку інвестиційного проекту мультимодального транспортно-логістичного порту на базі Жмеринського залізничного вузла Південно-Західної залізниці [211]. Завдяки цьому проєкту Жмеринка поступово формує свій імідж як сучасного європейського мультимодального транспортно-логістичного порту на 3-му пан'європейському залізничному транспортному коридорі [211]. У громаду заходять значні державні інвестиції в транспортну й логістичну інфраструктуру, державні підприємства залізниці переводяться на 5-6 технологічні уклади, підвищуючи рентабельність та енергоефективність [211].

Стратегією розвитку Холминської об'єднаної територіальної громади на 2020-2027 роки пропонується будівництво нового мосту, який би відіграв важливу роль для комунікації між селищем Холмами та Козилівським старостинським округом [212]. Поруч із цим, в Холмах за державною цільовою програмою будується нова стандартизована сільська амбулаторія та планується перепрофілювання приміщення нинішньої під інші портеби, насамперед, надання соціальних послуг [212].

Одночасно із цим, Стратегією розвитку Холминської об'єднаної територіальної громади на 2020-2027 роки передбачено:

розвиток інфраструктури туризму, зокрема – агросадиб, рибальства, полювання та збиральництва [212];

підтримка розвитку народних ремесел та традиційних промислів [212];

сприяння збереженню традиційного для української півночі архітектурного стилю громадських та приватних будівель [212];

підтримка розвитку бджільництва та апітерапії [212];

просування інформації про пам'ятку архітектури національного значення, Свято-Покровську церкву у с. Жукля, комплексне облаштування прилеглої до неї території [212];

сприяння поширенню на теренах громади генерації відновлювальних джерел енергії та енергозберігаючих технологій;

очистка водойм та джерел води від замулення [212];

налагодження та просування серед мешканців громади централізованої системи збору, вивозу та утилізації твердих побутових відходів [212];

розв'язання на основі державно-приватного партнерства проблеми очистки відходів Холминського спиртзаводу [212];

реконструкція доріг між населеними пунктами громади, їхніх вулиць та тротуарів [212];

формування урбаністичного середовища в адміністративному центрі громади [212];

розширення переліку та підвищення якості комунальних і побутових послуг, що надаються на теренах громади [212];

забезпечення мешканців громади якісною питною водою [212];

благоустрій «зелених» зон відпочинку та біля водойм [212];

встановлення камер відео-спостереження в найбільш популярних місцях [212];

розширення мережі та покращення якості вуличного освітлення [212];

запровадження в громаді електронного врядування [212];

розширення переліку та покращення умов надання адміністративних послуг [212];

модернізація матеріально-технічної бази закладів освіти [212];

розвиток позашкільної освіти [212].

Висновки до розділу 3

1. Наголошено, що саме «муніципалізм, який лежить в основі державної муніципальної правової політики, виступає своєрідним тригером для реалізації муніципальної реформи в Україні».

2. Показано, що під «муніципальною реформою слід розуміти специфічну телеологічно зумовлену законодавчу (законопроектну та законотворчу) діяльність органів публічної влади, спрямовану на реновацію локального соціуму у формі ТГ. Ці громади функціонують у сфері МСВ в умовах повсякденного життя з метою втілення основоположних засад муніципалізму».

3. Обґрунтовано висновок про те, що муніципалізм є структуроутворювальним елементом муніципальної реформи, а також поведінково-діяльнісною парадигмою органів публічної самоврядної

(муніципальної) влади. Саме задля досягнення та реалізації його засад і здійснюється ця реформа.

4. Доведено, що під час дослідження співвідношення між муніципальною реформою та муніципалізмом формується процесуально-процедурний ланцюг, який має телеологічне супроводження та функціонально-динамічні орієнтири реалізації. Його можна подати в такій послідовності: основоположні засади (принципи) муніципалізму – державна муніципальна правова політика – муніципальне реформування.

У цьому ланцюгу, який потребує відповідного організаційно-нормативного супроводження, кожен елемент відіграє окрему роль:

а) основоположні засади (принципи) муніципалізму виступають первинним предметом-об'єктом. Їх слід втілювати в повсякденну діяльність ОМСВ в державі, яка визнає, легалізує, охороняє та захищає ці засади, а також сприяє їх практичній реалізації;

б) державна муніципальна правова політика є ключовим організаційним інструментом і стратегічним нормативно-плановим феноменом, у межах якого фіксуються основи майбутнього реформування інституту МСВ. Вона передбачає реалізацію системи конкретних заходів із визначенням їхньої суті, телеологічних домінант, відповідальних виконавців і строків виконання;

в) муніципальне реформування і є безпосередньо муніципальною реформою, що охоплює організаційно-нормативну діяльність законодавчого характеру. Вона втілюється через практичну діяльність органів виконавчої влади з використанням управлінсько-інструментальних і технологічно обґрунтованих концептів, принципів, методів, норм і заходів. Її мета – створення нової муніципальної реальності на базі оновленого законодавства, що відображає основоположні засади муніципалізму.

5. Констатовано, що в межах МСВ сходяться, органічно поєднуються, взаємодіють, розвиваються й удосконалюються, взаємно

детермінуючи один одного, стратегічні ознаки та основоположні засади демократичної правової державності. Йдеться насамперед про людину, її права і свободи, життєві прагнення, потреби й інтереси, середовище існування й проживання, повсякденне життя, а також її взаємовідносини з іншими людьми та органами публічної влади. Усе це об'єднується в єдиний конгломерат суспільних – індивідуальних, групових, колективних – відносин.

6. Визначено актуальні напрями вдосконалення правового статусу МСВ, яке розглядається не лише як іманентний елемент демократичної правової державності, а й як стрижневий компонент муніципалізму. Ці напрями постають у формі певних блоків завдань і проблем, вирішення яких має супроводжуватись: належною організаційною діяльністю з боку органів як державної, так і муніципальної публічної влади; забезпеченням системного набору нормативно-правових актів, насамперед законодавчого рівня, що мають на меті втілення в національне конституційне та муніципальне право України основоположних засад муніципалізму.

7. Доведено, що в Україні:

сформоване рамкове законодавство для формування та реалізації державної регіональної політики;

визначено систему планувальних документів регіонального розвитку;

створено можливість застосування територіального підходу до планування регіонального розвитку;

напрацьована Державна стратегія регіонального розвитку;

існує фінансовий інструмент для ДРП – Державний фонд регіонального розвитку;

територіальні громади наділені фінансовими ресурсами.

ВИСНОВКИ

Аналіз природи муніципалізму під кутом зору права дає змогу зробити низку висновків, зокрема методологічного, функціонально-парадигмального та праксеологічного характеру.

I. З позицій правової систематики та структуризації є всі підстави стверджувати, що муніципалізм слід розглядати як важливий конституційно-правовий інститут, адже його основи визначені не тільки в Основному Законі нашої держави, а ще в конституційних актах багатьох демократичних країн світу.

II. Міжнародно-правовий вимір муніципалізму складається з відповідних нормативно-правових блоків, до яких можна віднести:

- а) міжнародно-правовий договірний блок;
- б) блок міжнародних правових стандартів;
- в) блок національних законів, що містять трансформаційні норми міжнародного права, імплементовані внаслідок дії механізму національної імплементації;
- г) блок норм, які регламентують і регулюють міжнародне співробітництво муніципальних органів;
- д) блок нормативних актів, що ухвалюються міжнародними міждержавними (у межах ООН), міжурядовими та неурядовими інституціями в межах їхніх компетенційно-статутних повноважень, а також блок документів, що приймаються ними в межах зазначених повноважень, однак не мають нормативної сили та належать до актів так званого «м'якого права» (*soft law*).

III. Характеризуючи загальноєвропейські правові стандарти та традиції розвитку муніципалізму, необхідно зазначити про те, що вони містяться в низці юридичних документів зобов'язального та рекомендаційного характеру. Серед них найбільш значимим є «Європейська хартія місцевого самоврядування» 1985 р., «Європейська рамкова конвенція

про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями» 1980 р., «Європейська хартія міст» 1992 р., «Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні» 1992 р., «Європейська ландшафтна конвенція» 2000 р., «Європейська хартія участі молоді в громадському житті на місцевому та регіональному рівнях» 2003 р., «Європейська хартія міст II – Маніфест нової урбаністики» 2008 р., а також численні рекомендації Комітету міністрів Ради Європи, зокрема «Про збалансований регіональний розвиток» 1985 р., «Про застосування принципу субсидіарності» 1995 р., «Про референдум і народні ініціативи на місцевому рівні» 1996 р., «Про спорт і органи місцевої влади» 1996 р., Декларація «Освіта в Європі: спільна відповідальність, розподілені повноваження» 1996 р., Рекомендація «Здоров'я і громадянство: доступність медичних послуг для найбільш вразливих верств населення в Європі» 1996 р., «Про територіальну автономію та національні меншини» 1998 р., «Про місцеві й регіональні економічні заходи щодо довкілля» 1999 р., «Про участь уповноважених з прав людини (омбудсменів) на місцевому й регіональному рівнях у захисті прав громадян» 1999 р. та інші рекомендації галузевого змісту.

Аналіз зазначених документів вказує на широке коло різноманітних суспільних відносин, що стосуються питань розвитку муніципалізму, починаючи від ролі та участі молоді в житті громад, розвитку спорту, медицини, охорони здоров'я, туризму, урбаністики, й завершуючи статусом омбудсменів на місцевому рівні.

IV. Дослідження тенденцій та особливостей правового забезпечення розвитку та функціонування муніципалізму в окремих країнах ЄС вказує на те, що починаючи з 80-х рр. XX ст. національне законодавство країн ЄС, спрямовується «на оптимізацію розмірів адміністративно-територіальних одиниць, ліквідацію малочисельних ланок, які не володіли достатніми фінансовими ресурсами для вирішення нагальних проблем. Зокрема, на користь прямо вказує Закон Італійської Республіки про устрій місцевих автономій, прийнятий у 1990 році. Нові комуни, згідно із вказаним

Законом, можуть створюватися в Італії за наявності не менше 10 тисяч жителів, провінції – не менше 200 тисяч жителів. Законом було передбачено і фінансові стимули для об'єднання й подальшого злиття комун із населенням чисельністю менше 5 тисяч жителів, або для їх приєднання до більших комун. Відповідні реформи територіального устрою проводились у 1980 – 1990 рр. у Бельгії, Данії, Німеччині, Швеції та інших європейських державах. Зокрема у Бельгії в 1975 році за ініціативи міністерства внутрішніх справ число муніципалітетів з 2 359 було скорочено до 596. Наприкінці 80-х років у країні функціонувало лише 589 муніципалітетів. Така їх чисельність зберіглася і до сьогодення. Швеція, як і ряд інших країн, не уникнула необхідності проведення реорганізації місцевого управління, зумовленої потребою перегляду кількості та розмірів територіальних одиниць. Річ у тім, що до середини 1940-х років у Швеції існувало більше 2000 комун із чисельністю населення всього у кілька сотень чи тисяч осіб, які не могли забезпечити виконання зростаючого обсягу власних завдань. Вони перебували у стані постійного дефіциту фінансових ресурсів і, відповідно, не могли ефективно виконувати свої функції. Тому Швеція вжила низку законодавчих та організаційних заходів, спрямованих на скорочення кількості муніципальних одиниць шляхом їх максимального укрупнення. В результаті цього кількість комун скоротилася майже в 10 разів – тепер їх налічується в країні лише 288 із середньою чисельністю населення 30 тис. осіб. В інших державах Європи впродовж 1952 – 1992 років загальна чисельність муніципалітетів також скоротилась: у Данії – на 80%, Великій Британії – 76%, Німеччині – 67%, Австрії – 42%, Норвегії – 41%, Нідерландах – на 6%».

V. Унікальністю українського досвіду розвитку муніципалізму є те, що в добу національно-визвольних змагань періоду 1917-1920 рр. в правових актах нашої держави чи не вперше у світі містилася згадка про децентралізацію. Зокрема, у ст. 5 Розділу I Конституції УНР 1918 р. встановлювалося, що «не порушуючи своєї єдиної влади, УНР надає своїм

землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, додержуючи принципу децентралізації».

VI. Світоглядне значення для розвитку муніципалізму в Україні має «Угода про асоціацію між Україною та ЄС» в частині «необхідності консолідації внутрішніх політичних реформ» (ст. 4). Завдяки цьому кроку має формуватися ефективна муніципальна політика, котра є запорукою успішної реалізації положень щодо «розвитку сільських територій» (Глава 17), «транскордонного та регіонального співробітництва» (Глава 27) та інших не менш значущих секторів розвитку.

VII. Аналіз особливостей легалізації муніципалізму в Україні в умовах сьогодення свідчить про те, що вітчизняний законодавець задекларував, що ТГ є первинним суб'єктом МСВ.

Поруч із цим, у законодавстві України закріплено низку прав ТГ, що дає їй змогу виступати справді вагомим суб'єктом муніципально-правових відносин (зокрема виборчих, референдумних та інших, пов'язаних із реалізацією форм безпосередньої демократії та формуванням органів публічної влади), а також впливати на діяльність як представницьких, так і виконавчих ОМСВ. Ці органи фактично є підзвітними ТГ, безпосередньо або опосередковано формуються нею, діють від її імені та в її інтересах.

VIII. В контексті загальної проблематики муніципалізму актуальним постає питання щодо вдосконалення нормативних засад державної регіональної політики. Зокрема, ч. 1 ст. 7 Закону України «Про засади державної регіональної політики» від 05 лютого 2015 року № 156-VIII передбачає, що «державна регіональна політика здійснюється відповідно до визначених напрямів на основі системи взаємопов'язаних документів стратегічного планування і реалізації державної регіональної політики». Разом із тим, як слідує із наведеного формулювання, виникає цілком закономірне питання щодо того, ким, де і в якому порядку встановлюються відповідні напрями.

IX. Важливою в межах правового забезпечення розвитку муніципалізму та локальної демократії в Україні в умовах сьогодення постає проблема участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій. Її підсилює той факт, що пп. «ііі» п. 2 ст. 2 «Додаткового протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування» вказує на юридичну можливість, яка надає жителю ТГ право участі у справах органу місцевого самоврядування, в т.ч. за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Своєю чергою, проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування» (Реєстр № 283 від 13 квітня 2022 р.) не розвиває, а лише повторює згадані вище положення Додаткового протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування. Таким чином, потребує комплексного регулювання у тексті вказаного проекту порядок реалізації права участі у справах органу місцевого самоврядування, в т.ч. за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

X. Наразі в Україні завершена територіальна частина децентралізації. Серед подальших кроків в контексті розвитку муніципалізму та децентралізації, а також в межах підготовки до вступу до ЄС, Україні потрібно:

провести моделювання та здійснити необхідне районування української території щодо безпекової ситуації для визначення особливостей застосування законодавства та реалізації державних політик на цих територіях;

внести зміни до Закону «Про засади державної регіональної політики» для виправлення прогалин та гармонізації з законодавством ЄС;

провести аналіз секторального законодавства на предмет виявлення прогалин з його синхронізації із законодавством, що стосується формування та реалізації Державної регіональної політики (політик територіального

розвитку) та підготувати план законопроектних робіт з усунення таких прогалин;

узгодити норми законів «Про засади державної регіональної політики» та «Про регулювання містобудівної діяльності» в частині планувальних документів стратегічного характеру щодо відновлення та розвитку.

XI. В контексті розвитку муніципалізму потребує вдосконалення нормативно-правове забезпечення надання соціальних послуг в Україні. Зокрема, у ст. 16 Закону України «Про соціальні послуги» подається класифікація соціальних послуг. Наведена класифікація не передбачає розмежування соціальних послуг за суб'єктами їх надання, зокрема визначення того, які з них можуть надаватися всіма суб'єктами, а які – тільки державними соціальними службами, що не узгоджується, зокрема зі статтею 52 Конституції України, у якій передбачено, що утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Відповідно подібні види соціальних послуг не можуть надаватися «недержавними надавачами», включаючи надавачів соціальних послуг комунальної форми власності.

Крім того, перелічені у ст. 16 Закону України «Про соціальні послуги» види соціальних послуг, як от соціально-побутові послуги, психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні послуги тощо мають бути конкретно визначені для відповідних категорій осіб безпосередньо у Законі, що забезпечить їх більш дієве застосування.

XII. Пропонуючи шляхи вдосконалення нормативно-правового забезпечення співробітництва територіальних громад, необхідно відзначити, що «в Україні, на відміну від деяких країн Європейського союзу, не існує законодавчих вимог щодо надання певних послуг саме у форматі співробітництва. Однак, як свідчить практика застосування Закону України «Про співробітництво територіальних громад» існує ціла низка послуг, надавати які кожна територіальна громада самостійно (автономно) просто не в змозі. До таких послуг належить: організація повного циклу поводження із

твердими побутовими відходами (збір, вивезення, сортування, захоронення); забезпечення транспортного сполучення, у т.ч. через будівництво інфраструктурних об'єктів; організація пасажирських перевезень за межі громади; забезпечення пожежної безпеки; надання дошкільної освіти; організація дозвілля та відпочинку тощо».

Зважаючи на наведене, існує необхідність законодавчого врегулювання реалізації надання перелічених вище послуг саме у форматі співробітництва між територіальними громадами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Посторонка І. Г. Становлення та розвиток феноменології муніципалізму: історичні цивілізаційно-локальні підходи до розуміння та визначення. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 107–114. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2021.20>.
2. Сардак С. Е. Життєвий цикл соціально-економічних систем. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. № 1. С. 157–169.
3. Посторонка І. Цінності європейського (західного) муніципалізму як конституційні цінності людства і держави. *Questions. Hypotheses. Answers: Science XXI century : I International Scientific and Practical Conference (Toronto, June 06–07, 2023)*. Canada, Toronto : SC. Scientific conferences, 2023. Рр. 12–20.
4. Посторонка І. Г. Сучасний муніципалізм: теоретико-доктринальні підходи до розуміння, визначення та легалізації. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 2. С. 105–115.
5. Баймуратов М. О. Муніципальна влада в системі публічної влади в Україні в умовах муніципальної реформи. *Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 груд. 2017 р.). Київ : ТОВ «Підприємство ВІ.ЕН.ЕЙ», 2017. С. 41–44.
6. Посторонка І. Г. Роль Конституції України в становленні феноменології муніципалізму: параметрально-ідентифікаційний вимір. *Актуальні питання становлення та розвитку сучасного конституціоналізму в Україні (до 25-ї річниці Конституції України)* : зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 25 черв. 2021 р.) / ред. кол.: М. М. Юрченко, О. В. Мошак. Одеса : ОДУВС, 2021. С. 48–55.
7. Комунікативність та комунікабельність. URL: <https://uchika.in.ua/navchalenij-posibnik-harkiv-nfau-2011-07-k-15-recenzenti-v-o-t.html?page=5> (дата звернення: 17.03.2024).

8. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 17.03.2024).
9. Подорожний В. Г. Соціально-психологічні особливості особистісного відчуження людей похилого віку : дис. д-ра філософії : 053. Вінниця, 2021. 246 с.
10. Mitchell R., Nicholas S. Knowledge Creation in Groups: The Value of Cognitive Diversity, Transactive Memory and Open-mindedness Norms. *Electronic Journal of Knowledge Management*. 2006. Vol. 4. № 1. Pp. 67–74.
11. Данилишин Н. Й. Комунікативні здібності як важливий чинник педагогічної майстерності викладача. *Педагогічні інновації в освітньому просторі сучасного вищого закладу освіти* : матеріали Всеукр. наук.- практ. конф. (м. Київ, 22 берез. 2019 р.). Київ, 2019. С. 11–14.
12. Tjosvold D., Poon M. Dealing with scarce resources: openminded interaction for resolving budget conflicts. *Group and Organization Management*. 1998. Vol. 23, No. 3. Pp. 37–58.
13. Асанов Д. А., Бісюк О. С. Колабораційна діяльність в умовах повномасштабного вторгнення рф – кримінальні правопорушення проти основ Національної безпеки України. *Young Scientist*. 2024. № 1(125). С. 101–108. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-1-125-12>.
14. Крисюк Ю. Інтерсуб'єктивність як провідна ідея посткласичної філософії права. *Юридичний вісник*. 2023. № 1. С. 13–20. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2023.2>.
15. Боярський О. О. Децентралізація і людина: європейський підхід: європейський підхід до побудови системи координат. *Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості* : тези доп. Третьої щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6 груд. 2019 р.). Київ : ТОВ « ВІ.ЕН.ЕЙ ПРЕС », 2019. С. 210–218.
16. Боярський О. Роль муніципальних прав людини у виникненні та формуванні колективного габітусу людини в місцевому самоврядуванні.

Публічне право. 2021. № 3(43). С. 6–17. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2021-43-1>.

17. Василькова Є. А. Конституційно-правове забезпечення європейських стандартів регіонального самоврядування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Маріуполь, 2013. 22 с.

18. Хван Р. Блокові складові частини державної муніципальної правової політики в Україні: до визначення теоретичних засад. *European political and law discourse*. 2021. Vol. 8, Iss. 5. Pp. 80–89. DOI: <https://doi.org/10.46340/eppd.2021.8.5.9>.

19. Моргун В. В. Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 листоп. 2018 р.). Харків, 2018. С. 66–68.

20. Батанов О. Розвиток конституційного законодавства про статус територіальних громад в Україні: доктринальні та прикладні аспекти. *Віче*. 2015. № 12. С. 18–22.

21. Попрошаєва О. А., Шулепова О. О. Характеристика правового статусу територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 101–105. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/22>.

22. Євтушенко О. Н., Лушагіна Т. В. Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика становлення : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 316 с.

23. Батанов О. В., Сметана В. В. Конституційно-правове забезпечення правозахисної діяльності у сфері місцевого самоврядування: досвід компаративного аналізу : монографія. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. 316 с.

24. Орлов В. Повоєнна архітектура безпеки громад. *Візії майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції* : зб. матеріалів і тез II Маріупольського

конституційного форуму (м. Київ, 6 жовт. 2023 р.) / Конституційний Суд України ; Програма підтримки ОБСЄ для України. Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 118–121.

25. Stec A. Досвід Польщі для конституційного майбутнього України на її шляху до Європейського Союзу та НАТО. *Візії майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції* : зб. матеріалів і тез II Маріупольського конституційного форуму (м. Київ, 6 жовт. 2023 р.) / Конституційний Суд України ; Програма підтримки ОБСЄ для України. Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 152–158.

26. Компанієць М. М. Компетенція органів місцевого самоврядування у організації та здійсненні безоплатної юридичної допомоги. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 85–92. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2019.14>.

27. Остапенко О. Г., Барановська Т. М. Територіальні громади як первинний суб'єкт місцевого самоврядування та реалізації муніципальної політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 10. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/9.pdf (дата звернення: 15.07.2024).

28. Федоренко В. Л., Чернеженко О. М. Конституційні моделі місцевого самоврядування у державах-учасниках ЄС, Швейцарії та Україні : монографія. Київ : Вид-во «Ліра-К», 2017. 288 с.

29. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2020. 153 с.

30. Снісаренко С. Історичний розвиток концепцій муніципального господарювання в країнах Західної Європи та в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. 2 (13). С. 19–29.

31. Утвенко В. В. Теорія та історія місцевого самоврядування : навч. посібник. Київ : Вид. дім «Персонал», 2017. 234 с.

32. Бутирін Є. О. Громадівська теорія місцевого самоврядування. *Право і суспільство*. 2018. № 4, ч. 2. С. 9–16.

33. Шарапанівська І. В., Нікітенко Л. О. Концепції (теорії) місцевого самоврядування як основа для відокремлення моделей муніципального управління. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2019. Вип. 11, т. 2. С. 70–73.
34. Бутирін Є. О. Наукові теорії походження місцевого самоврядування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 14–18. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2019/4.pdf (дата звернення: 19.07.2024).
35. Гончар С. В. Сутнісні характеристики феномену місцевого самоврядування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 8. С. 95–102.
36. Звіздай О. В. Наукові теорії походження місцевого самоврядування та сформовані на їх основі моделі. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 4. С. 1–5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2017_4_18 (дата звернення: 19.07.2024).
37. Баско А. В. Правові засади діяльності органів місцевого самоврядування в Україні з урахуванням децентралізації : дис. ... д-ра філософії : 081. Дніпро, 2021. 210 с.
38. Неофіта Д. Б. Міжнародно-правові акти з питань партисипативної демократії (демократії участі). *Право і суспільство*. 2024. № 1, т. 2. С. 3–8. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.1>.
39. Дунаєва Л. М. Зарубіжний досвід місцевого самоврядування (політико-правовий аналіз). *Держава і право*. 2004. Вип. 26. С. 594–603.
40. Євтушенко О. Н. Роль державної влади і місцевого самоврядування в розбудові сервісної держави з надання якісних публічних послуг. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Політологія*. 2010. Вип. 122, № 109. С. 32–37.
41. Шваб К. Четверта промислова революція / пер. з англ. Київ : Форс Україна, 2019. 208 с.
42. Посторонко І. Г. До визначення теоретико-доктринальних засад феноменології муніципалізму. *Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи* : матеріали V Міжнар. наук.-практ.

конф. (м. Львів, 12 трав. 2023 р.) / за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія. Київ ; Львів ; Щецин : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. С. 198–207.

43. Терещенко Т. Теорія організації : навч. посіб. / Хмельниц. ун-т упр. та права. Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. та права, 2015. 335 с. URL: <https://pidru4niki.com/83640/menedzhment/samoorganizatsiya> (дата звернення: 10.06.2024).

44. Jones G. R. Organizational Theory, Design, and Change: Text and Cases. 6th ed. Upper Saddle River, NJ : Pearson Prentice Hall, 2010. 512 p.

45. Кампо В. М. Український муніципалізм: історія і сучасність. Хроніка-2000. *Український культурологічний альманах*. 1998. Вип. 27–28. С. 492–504.

46. Посторонка І. Муніципалізм як найважливіший фактор соціального буття людини. URL: <http://conf-ampr.diit.edu.ua/AMPRX/paper/download/23780/12908> (Дата звернення: 10.05.2024).

47. Батанов О. В. Муніципалізм у системі категорій сучасного муніципального права: концептуальний аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 61. С. 172–180.

48. Дробуш І. В. Соціальна функція місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2017. 38 с.

49. Григор'єв В. А. Становлення публічної самоврядної (муніципальної) влади в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.13. Одеса, 2002. 18 с.

50. Шаповал Т. Б., Чубіна А. С. Місцеве самоврядування в Україні як конституційно-правовий інститут. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2018. Т. 29(68), № 6. С. 33–38. DOI : <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2018.6/06>

51. Шамрай В. В. Глобалізація та міждержавна інтеграція як чинник конституціоналізації міжнародного права. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 167–173.
52. Посторонка І. Європейський муніципалізм: до визначення феноменології. *Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України* : матеріали ХХ наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 18 трав. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. Дніпро : НТУ ДП, 2023. С. 30–33.
53. Бобровник Д. О. Дихотомія «локальне/глобальне» як основоположний концепт набуття міжнародної правосуб'єктності територіальною громадою. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 58–66.
54. Dogliani P. European Municipalism in the First Half of the Twentieth Century: The Socialist Network. *Contemporary European History*. 2002. Vol. 11, Iss. 4. Pp. 573–596. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0960777302004046>.
55. Батанов О. В. Муніципалізм як категорія сучасного муніципального права: постановка проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 102–108.
56. Батанов О. В. Сучасний муніципалізм в Україні: гуманістичні засади становлення та розвитку. *Правова держава*. 2010. Вип. 21. С. 165–174.
57. Галіахметов І. А. Парадигма муніципального права України. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2013. Вип. 5. С. 91–97.
58. Посторонка І. Г. Теоретико-доктринальні засади феноменології муніципалізму. *Публічне право*. 2022. № 2 (46). С. 26–42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-3>.
59. Людина – Громада – Регіон. Антикризова стратегія розвитку. *Західноукраїнський ресурсний інтернет-портал дистанційної освіти з суспільно-гуманітарних наук. Проект Центру політичних досліджень* : сайт. URL: <http://westukr.itgo.com/ludyna.html> (дата звернення: 05.05.2024).

60. Заблоцький В. П. Створення життєздатної місцевої громади як форма трансформативної демократії. *Українсько-канадський проект «Розбудова демократії»* : сайт. URL: http://www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2000/section_4/Zablotsky.pdf (дата звернення: 11.03.2024).
61. Букчін М. Що таке комуналізм? Демократичний вимір анархізму. *ЛІВА СПРАВА – Портал українських лівих* : сайт. URL: http://livasprava.in.ua/archive/index.php?option=com_content&view=article&catid=23&id=306 (дата звернення: 19.04.2024).
62. Букчін М. Лібертарний Муніципалізм: Загальний огляд. *Живой журнал LIVEJOURNAL* : сайт. URL: http://community.livejournal.com/ua_indymedia/262719.html (дата звернення: 19.04.2024).
63. Macé M. Modes and types. *Fabula : research in literature*. 2005. URL: <http://www.fabula.org/articles/2005/08Mariel> (дата звернення: 11.04.2024).
64. Конституційний та міжнародний правовий механізм передачі частини суверенних повноважень держави наднаціональним інститутам : монографія / за заг. ред. М. Савчина. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2016. 288 с.
65. Теорія держави і права : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; М-во внутр. справ України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
66. Потяк В. І. Кримінально-правове забезпечення охорони виконання угоди про примирення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Івано-Франківськ, 2019. 223 с.
67. Стукаленко О. В. Нотатки до розуміння категорії «механізм правового регулювання». *Правова держава*. 2017. № 26. С. 20–25.
68. Куракін О. М. Структура механізму правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 35, ч. II, т. 1. С. 46–49.

69. Андреев А. Механізм правового регулювання суспільних відносин: окремі аспекти щодо визначення поняття та особливостей. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 125–128. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.6.22>.

70. Кіян О. В. Поняття та елементи механізму адміністративно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Новітні кримінально-правові дослідження* : зб. наук. пр. / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2017. С. 348–353.

71. Чернега В. М. Візія механізму правового регулювання цивільних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 76, ч. 1. С. 194–200. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.30>.

72. Механізм міжнародно-правового регулювання. *Освітній портал* : сайт. URL: <https://zen.in.ua/mizhnarodne-pravo/mizhnarодно-pravove-regulyuvannya/mehanizm-mizhnarодно-pravovogo-regulyuvannya> (дата звернення: 07.05. 2024).

73. Баймуратов М. О., Григор'єв В. А. Муніципальна влада: актуальні проблеми становлення й розвитку в Україні : монографія. Одеса : АО «БАХВА», 2003. 248 с.

74. Посторонка І. . Надбання та цінності європейського (західного) муніципалізму як конституційні цінності людства і держави та їх сприйняття на пострадянському правовому просторі. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Право*. 2023. № 1 (6). С. 64–81. DOI: <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2023-1-6-6>.

75. Цінність. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980)* : сайт. URL: <https://sum.in.ua/s/Cinnistj> (дата звернення: 10.06.2024).

76. Лісовий В. Цінність. *Філософський енциклопедичний словник* / НАН України, Ін-т філософії ім. Григорія Сковороди ; редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

77. Рабійчук С. О. Історичний розвиток поняття «цінності». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Вип. 2(41). С. 214–215.
78. Гладкий С. О. Правові цінності як практична проблема правового життя українського суспільства. *Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні: освітній вимір* : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 7 черв. 2019 р.). Полтава : ПУЕТ, 2019. С. 10–13.
79. Філософія права : навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Данільяна. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 272 с.
80. Бриндза В.. Чи ми приречені? Що потрібно знати про цінності українців та їх зміну. *Українська правда* : сайт. 23.10.2017. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/10/23/227073/> (дата звернення: 27.07.2024).
81. Measures of personality and social psychological attitudes / edited by J. P. Robinson, P. R. Shaver, L. S. Wrightsman. Cambridge, Massachusetts : Academic Press, 2013. 753 p.
82. Батанов О. В. Аксіосфера сучасного муніципалізму: політичні та правові аспекти. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2016. № 1. С. 6–12. URL: <https://jvestnik-politology.donnu.edu.ua/article/view/3924> (дата звернення: 27.07.2024).
83. Who we are. *United Cities and Local Governments (UCLG)* : сайт. URL: <https://www.uclg.org/en/organisation/about> (дата звернення: 11.06. 2024).
84. Кравцов І. В. Класифікація правових цінностей та її значення для правової теорії і практики. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 51–55. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/22921855-a3dc-4011-aa37-d4ae68cbaf6f> (дата звернення: 27.07.2024).
85. Кант І. Відповідь на питання: що таке просвітництво? *Всесвіт*. 1989. № 4. С. 135–138.
86. Habermas J. The Public Sphere: An Encyclopedia Article. *New German Critique*. 1974. No. 3. Pp. 49–55.

87. Салей М. І. Конституційні цінності в рішеннях Конституційного Суду України. *Правове життя сучасної України* : у 2 т. : матеріали наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2019. Т. 1. С. 322–324.
88. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції : монографія. Ужгород : Вид-во «Ліра», 2009. 372 с.
89. Грищук О. Конституційні цінності та принципи: окремі аспекти застосування Конституційними Судами. *Constitutionalist* : сайт. 06.06.2022. URL: <https://constitutionalist.com.ua/oksana-hryshchuk-konstytutsijni-tsinnosti-ta-pryntsyru-okremi-aspekty-zastosuvannia-konstytutsijnymy-sudamy/> (дата звернення: 27.07.2024).
90. Грищук О. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти. Київ : Компанія «ВАІТЕ», 2020. 530 с.
91. Посторонка І. Г. Феноменологія муніципалізму як природна концепція захисту прав і свобод людини. *Людина має право: соціально-гуманітарний дискурс у контексті реформаційних процесів в Україні* : матеріали круглого столу (м. Одеса, 18 листоп. 2021 р.). Одеса, 2021. С. 122–126.
92. Мішина Н. Муніципальна реформа в Україні: стан і перспективи. *Право України*. 2018. № 4. С. 126–138. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2018_4_s8.pdf (дата звернення: 27.07.2024).
93. Демиденко В. О. Гомеостаз у теорії та практиці муніципального права як комплексної галузі України. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. Т. 18, № 2. С. 109–115. DOI: <https://doi.org/10.33270/02191802.109>.
94. Хван Р. М. Муніципальна реформа в Україні: доктринальний підхід до визначення складових системних блоків реалізації. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 155–156. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2020.27>.

95. Посторонка І. Питання статусної безпеки людини в муніципальному просторі – просторі місцевого самоврядування в Україні. *Незалежність України: права людини та національна безпека* : зб. матеріалів Першої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 21 трав. 2021 р.) / Нац. ун-т «Львівська політехніка» ; упоряд. Л. В. Ярмол. Львів : Галицька видав. спілка, 2021. С. 163–166.

96. Мирза С. С. Основи римського права. Альбом схем : наоч. посіб. Одеса : ОДУВС, 2014. 112 с.

97. Державний устрій Римської республіки. *Studies* : сайт. URL: https://studies.in.ua/ippu_seminar/3838-derzhavniy-ustry-rimskoyi-respublki.html (дата звернення: 25.03.2024).

98. Посторонка І. Г. Муніципалізм в контексті інформаційного (постіндустріального) суспільства. *Діджиталізація та права людини* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Хмельницький, 30 берез. 2021 р.). Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2021. С. 280–284.

99. Європейська хартія місцевого самоврядування : від 15.10.1985. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 27.07.2024).

100. Європейські традиції міського самоврядування в Україні / упоряд. : В. М. Бойко. Чернігів : Вид. Лозовий В. М., 2011. 84 с.

101. Кульчій І. О., Штепа А. А. Формування та розвиток системи місцевого самоврядування: досвід країн Європейського Союзу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=975> (дата звернення: 10.04.2024).

102. Петькун С. М. Формування нової галузі знання – глобалістики. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2013. № 1. С. 114–118.

103. Андрійчук Т. С. Партиципаторна та деліберативна демократія в сучасному політичному дискурсі. *Політичне життя*. 2019. № 1. С. 45–51. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.1.6>.

104. Бобровник Д. О. Глобалістський потенціал територіальної громади: теоретичні підходи до визначення. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 79–85. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2019.13>.
105. Robertson R. Glocalization: Time – Space and Homogeneity – Heterogeneity. *Global Modernities* / ed. by M. Featherstone, S. Lash and R. Robertson. London : Sage, 1995. Pp. 25–44.
106. Jones A. Dictionary of Globalization. Cambridge : Polity, 2006. 200 p.
107. Номос землі. URL: http://ni.biz.ua/7/7_2/7_21478_nomos-zemli.html (дата звернення: 25.03.2024).
108. Ткач Л. М., Рибалко І. В. Літературознавчий аспект категорії «топос» на прикладі української літератури fin de siecle. *Молодий вчений*. 2015. № 1(16). С. 186–189
109. Локус. *Словопедія. Словник іношомовник слів* : сайт. URL: <http://slovopedia.org.ua/36/53403/243088.html> (дата звернення: 27.07.2024).
110. Боклах Д. Ю. Дефініції і взаємозв'язок категорій топосу, локусів, хронотопу міста та їх реалізація у міському тексті художнього твору. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2016. Вип. 74. С. 249–257. URL: <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/6778> (дата звернення: 15.05.2022).
111. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. Територіальна громада як пріоритетний суб'єкт локальної демократії. *Diversity and Inclusion in Scientific Area* : proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference (Warsaw, Poland, 26–28 January, 2023). Warsaw, 2023. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/2215> (дата звернення: 27.07.2024).

112. Баймуратов М. О. Публічна самоврядна (муніципальна) влада та громадянське суспільство: проблеми взаємозв'язку і взаємозалежності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 131–138.

113. Ситник Г. П. Виклики національній безпеці у контексті формування нового світового порядку : курс лекцій. Київ : ТОВ «САК Лтд», 2023. 103 с.

114. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.

115. Пахарев А. Д. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні : навч. посіб. Київ : Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 182 с.

116. Про приєднання України до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями : Постанова Верховної Ради України від 14.07.1997 № 3384-XII. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3384-12> (дата звернення: 15.05.2022).

117. Про ратифікацію Європейської ландшафтної конвенції : Закон України від 07.09.2005 № 2831-IV. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2831-15> (дата звернення: 15.05.2022).

118. Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні : від 05.02.1992. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_318 (дата звернення: 09.04.2024).

119. Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті. Хартія, без статусу конвенції : ухвал. Конгресом місцевих і регіональних органів влади Європи 21.05.2003. *Council of Europe* : сайт. URL: <https://rm.coe.int/168071b58f> (дата звернення: 09.04.2024).

120. Європейська хартія регіонального самоврядування: проект, прийнятий Конгресом місцевої та регіональної влади Європи на його

четвертій сесії 05.06.1997. *Council of Europe* : сайт. URL: <https://rm.coe.int/09000016808bffe7> (дата звернення: 27.07.2024).

121. Who we are. *The Human Rights Cities Network* : сайт. URL: <https://humanrightscities.net/about-us/who-we-are/> (дата звернення: 11.05. 2024).

122. United Nations High Commissioner for Human Rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/search?query=resolution> (дата звернення: 11.05. 2024).

123. Report on local government and human rights. United Nations High Commissioner for Human Rights A/HRC/42/22. *United Nations High Commissioner for Human Rights* : сайт. 02.07.2019. URL: <https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/report-local-government-and-human-rights> (дата звернення: 13.05. 2024).

124. European Charter for the Safeguarding of Human Rights in the City. Adopted at St Denis (с. Barcelona, 18 May 2000). Barcelona : Institut de Drets Humans de Catalunya, 2006. 23 p.

125. Конституційне право України / за заг. ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2002. 544 с.

126. Сметана В. В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини у сфері місцевого самоврядування. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 89–95.

127. Кунєв Ю. Д. Методологія дослідження державно-правових явищ як актуальна проблема. *Право України*. 2011. № 11. С. 118–123.

128. Мотрен С. Конструктивістський підхід як методологічна ланка в гуманітарно-діалогічній системі пізнання (політологічний аспект). *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 18. С. 316–321.

129. Універсум. Філософський енциклопедичний словник. *Словopedia* : сайт. URL: <http://slovopedia.org.ua/104/53411/1085561.html> (дата звернення: 13.05.2024).

130. Універсум. *Словник UA* : сайт. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=універсум> (дата звернення: 13.05.2024).

131. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник. Київ : Книга, 2005. 528 с.
132. Колісник Ю. Текст і дискурс: проблеми дефініцій. *Terminology*. 2010. № 675. С. 111–114.
133. Габітус: що це таке і як він непомітно став головною проблемою вашого життя. *Publish Україна* : сайт. 06.09.2020. URL: <https://publish.com.ua/suspilstvo/gabitus-shcho-tse-take-i-yak-vin-nepomitno-stav-golovnoyu-problemoyu-vashogo-zhittya.html> (дата звернення: 27.07.2024).
134. Баймуратов М. О., Кравець О. О. Роль юридичної служби органу місцевого самоврядування в формуванні та функціонуванні правового простору локальної демократії : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 328 с.
135. Баймуратов М. О., Бочарова Н. В., Кофман Б. Я. Конституційно-правовий простір місцевого самоврядування України як складова частина європейського правового простору локальної демократії. *The European dimension of modern legal science : scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. С. 26–56. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-252-4-2>.
136. Музика І. В. Легальність, легалізація, легітимація. *Енциклопедія історії України* / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2009. Т. 6: Ла–Мі. 790 с.
137. Манько Д. Г. Легалізація в механізмі дії права : монографія. Херсон : Грінь Д. С., 2014. 232 с.
138. Манько Д. Г. Юридичні документи та їх легалізація. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 22. С. 44–50.
139. Манько Д. Г. Легалізація як явище правової реальності. *Закарпатські правові читання*. 2014. Т. 1. С. 66–71.
140. Хван Р. М. Муніципальна політика держави: онтологічні та нормативні підходи до визначення елементного складу. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 173–179. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2020.30>.

141. Галіахметов І. А. Змістова характеристика прав внутрішньо переміщених осіб та хост-територіальних громад. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 63–68. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.11>.
142. Єлісєєва Л. В. Сучасні урбанізаційні процеси: основні тенденції та виклики. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2015. Вип. 3, № 58. С. 11–17.
143. State of the World's Cities 2010/2011. Bridging The Urban Divide. *Un-Habitat* : сайт. URL: <https://unhabitat.org/sites/default/files/download-manager-files/State%20of%20the%20World%20Cities%2020102011%20-%20Cities%20for%20All%20Bridging%20the%20Urban%20Divide.pdf> (дата звернення: 01.06.2024).
144. Коваль О. Вчені назвали нову рушійну силу еволюції на землі. *Lenta.ua* : сайт. 24.05.2023. URL: <https://lenta.ua/vcheni-nazvali-novu-rushiynu-silu-evolyutsiyi-na-zemli-139069/> (дата звернення: 27.05.2024).
145. Cities and climate change. Global report on human settlements 2013. URL: <http://www.unhabitat.org> (дата звернення: 28.05.2024).
146. Planning and Design for Sustainable Urban Mobility. Global Report on Human Settlements 2013. *Un-Habitat* : сайт. URL: <https://unhabitat.org/planning-and-design-for-sustainable-urban-mobility-global-report-on-human-settlements-2013> (дата звернення: 29.05.2024).
147. Тьоніс Ф. Спільнота і суспільство. *Дух і літера*. 2002. № 11–12. С. 439–453.
148. Bluntschli J. K. Wörterbuch der Staatswissenschaften. Stuttgart : Cotta, 1857. 600 p.
149. Baimuratov M., Kofman B. Legal entity of the territorial community as a natural local-territorial social community. *The modern vector of the development of science* : proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference. Philadelphia, USA. 2023. Pp. 22–34.

150. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.

151. Січевлюк В. А. Незавершена правосуб'єктність: поняття, види, значення для суб'єктів права. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія «Право»*. 2019. Вип. 55, т. 1. С. 59–64.

152. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 29.05.2024).

153. Посторонка І. Г. Організаційна діяльність органів місцевого самоврядування та її роль в реалізації організаційних засад феноменології муніципалізму. *Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості* : зб. тез доп. Шостої щоріч. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 груд. 2022 р.). Київ, 2022. С. 120–134.

154. Євтушенко О. Н., Ємельянов В. М., Андріяш В. І. Муніципальний менеджмент : підручник. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. 404 с.

155. Бориславська О. Сутність конституціоналізму: конституціоналізм як ідеологія, доктрина та практика обмеженого правління. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Вип. 61. С. 247–256.

156. Gallagher S. Mutual Enlightenment: Recent Phenomenology in Cognitive Science. *Journal of Consciousness Studies*. 1997. Vol. 4, No. 3. Pp. 195–214.

157. Гайко О. Парадигми демократії: агрегативна (Й. Шумпетер), деліберативна (Ю. Хабермас) та агоністична (Ш. Муфф). *Соціологія у (пост)сучасності* : зб. тез доп. учасників VII Міжнар. наук. конф. студентів

та аспірантів (м. Харків, 13–15 квіт. 2009 р.). Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. С. 51–53.

158. Баймуратов М. О., Боярський О. О. Дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування в сфері захисту прав людини: методологічні підходи до розуміння та визначення. *Публічне право*. 2019. № 2(34). С. 31–41.

159. Баймуратов М. Муніципальна влада в системі публічної влади в Україні в умовах муніципальної реформи. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. № 1. С. 41–44.

160. Гладій В. І. Місцеве самоврядування як ресурс політики євроінтеграції: досвід вишеградської групи та перспективи України : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Івано-Франківськ, 2015. 238 с.

161. Гошко Т. Д. Нариси з історії магдебурзького права в Україні (XVI – початок XVII ст.). Львів : Афіша, 2002. 255 с.

162. Державне управління : підручник / за ред. А. Ф. Мельник. Київ : Знання, 2009. 582 с.

163. Долженков О. О. Публічне управління та адміністрування: вступ до спеціальності : навч. посіб. Одеса : Вид. Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 190 с.

164. Фомін В. В. Теоретичні підходи до трактування поняття «ефективність державного управління». *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_11_27 (дата звернення: 14.05.2024).

165. Кравець О. О. Правовий статус юридичної служби органу місцевого самоврядування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2017. 218 с.

166. Адміністративне право України. Академічний курс : у 2 т. : підручник / відп. ред. В. Б. Авер'янов. Київ : Юрид. думка, 2007. Т. 1: Загальна частина. 591 с.

167. Адміністративне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. / Ю. П. Битяк та ін. ; ред. Ю. П. Битяк ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2001. 528 с.

168. Кіцул Ю. С., Лиса Р. О. Функції органів публічної адміністрації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 32(3). С. 33–35.

169. Батанов О. В. Сучасний європейський муніципалізм як феномен людської цивілізації. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2011. Вип. 4, ч. 1. С. 68–73.

170. Реформа. *Вікіцитати* : сайт. URL: <https://uk.wikiquote.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0> (дата звернення: 10.05.2024).

171. Реформа. *Філософський енциклопедичний словник* / редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

172. Кривицький Ю. В. Філософія правової реформи: світоглядно-методологічний вимір. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. Т. 22, № 2. С. 11–21. DOI: <https://doi.org/10.33270/02212202.11>.

173. Ющик О. І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні. Київ, 1997. 190 с.

174. Ставнійчук М. На сьогодні сформувався громадський консенсус щодо необхідності проведення реформи місцевого самоврядування. Конституційна Асамблея. URL: <http://cau.in.ua/?p=626> (дата звернення: 10.06.2024).

175. Посторонка І. Феноменологія муніципалізму: до виокремлення структурних блокових елементів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Право*. 2021. № 2 (3). С. 67–71. DOI: <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2021-2-3-7>.

176. Бойко О. Д. Державність. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Державність> (дата звернення: 27.07.2024).

177. Платон. Держава / пер. з давньогр. Д. Коваль. Київ : Основи, 2000. 355 с.
178. Невичерпність демократії: видатні діячі минулого і сучасності про вільне, демократичне суспільство і права людини / упоряд.: О. І. Терех, Я. Г. Оксюта. Київ : Укр. письменник, 1994. 174 с.
179. Кельзен Г. Про сутність і цінність демократії / пер. з нім. О. Мокровольський. Львів : ВНТЛ-Класика, 2013. 139 с.
180. Литвин В. С. Політичні режими сучасності: інституційні та процесуальні виміри аналізу : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 632 с.
181. Michael W. Doyle. Liberal Internationalism: Peace, War and Democracy. *The Nobel prize* : сайт. 22.07.2004. URL: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/themes/peace/doyle/#22 (дата звернення: 11.06. 2024).
182. Хван Р. М. Становлення та розвиток муніципальної правової політики України в контексті подальшого розвитку демократичної правової державності. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 113–120. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2021.19>.
183. Про Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.09.2024).
184. Децентралізація в Україні. Досягнення, надії і побоювання. Серпень 2017 р.: електронне видання Українського незалежного центру політичних досліджень. URL: <https://www.international-alert.org/app/uploads/2021/08/Ukraine-Decentralisation-UK-2017.pdf> (дата звернення: 01.09.2024).

185. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України від 28.12.2014 № 79-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

186. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28.12.2014 № 71-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

187. Кривчик Г. Г. Децентралізація української влади: концепція, впровадження, результати її першого етапу (2014–2018 рр.). URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/fistor/program_5f719cee93c08.pdf (дата звернення: 01.09.2024).

188. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

189. Фатюха Н. Г., Тертиця О. А. Сучасний стан та перспективи розвитку місцевих бюджетів в умовах децентралізації. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8324> (дата звернення: 01.09.2024).

190. Федулова Л. І., Ємельяненко Л. М. Адаптація принципів нової регіональної політики ЄС в стратегічному курсі регіонального розвитку України. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8335> (дата звернення: 01.09.2024).

191. Романова, В., Умланд, А. Реформа децентралізації в Україні: перші результати та виклики. *Політичні дослідження (Political Studies)*. 2021 № 1. С. 41–51. URL : <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/235422/233865> (дата звернення: 01.09.2024).

192. Воронов М.М. Актуальні питання правового регулювання інституту старости в Україні: теорія та практика. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 2. С. 14-20.

193. Пожидаєва М. А. Сучасний стан і перспективи вдосконалення правового забезпечення матеріальної та фінансової основ місцевого самоврядування. URL:

<https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2a56416c-e1cd-4343-a672-76dcedfa4ce3/content> (дата звернення: 01.09.2024).

194. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05 лютого 2015 № 156-VIII. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

195. Результати першого етапу децентралізації в Україні 2014-2019 роки: інформаційно-аналітичні матеріали з веб-порталу «Децентралізація». URL: <https://decentralization.ua/about> (дата звернення: 01.09.2024).

196. Мінцифри: Мережа ЦНАП зросла до 2337 точок доступу до адмінпослуг: *інформаційно-аналітичні матеріали Урядового порталу – Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-merezha-cnap-zroslo-do-2337-tochok-dostupu-do-adminposlug> (дата звернення: 01.09.2024).

197. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

198. Звіт про результати опитувань про застосування інструментів співробітництва територіальних громад. *інформаційно-аналітичні матеріали з сайту «Децентралізація»* URL:

<https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1374/%D0%9E%D0%BF>

%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf (дата звернення: 01.09.2024).

199. Про утворення та ліквідацію районів : Постанова Верховної Ради України від 17. 07 2020 № 807-IX. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

200. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 № 396-IX. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

201. Верховна Рада ухвалила постанову «Про призначення чергових місцевих виборів у 2020 році (25 жовтня 2020 року)». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3061772-verhovna-rada-priznacila-miscevi-vibori-na-25-zovtna.html> (дата звернення: 01.09.2024).

202. Марценюк О.В., Гуменна О.І., Деньдобра Т.В. Перспективи зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах децентралізації. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 51. С. 51-50.

203. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 02.05. 2023 № 3077-IX. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20#Text> (дата звернення: 01.09.2024).

204. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2023 рік. *Інформаційно-аналітичні матеріали з Урядового порталу – Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади України*. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/zvit-pro-vykonannia-ua-za-2023_UA_2.pdf (дата звернення: 01.09.2024).

205. Децентралізація у Київській області. *Інформаційно-аналітичні матеріали з офіційного веб-сайту Київської обласної військової адміністрації*. URL: <https://koda.gov.ua/kiivshhina/rozvytok-regionu/decentralizacziya/decentralizacziya-u-kyivskij-oblasti/#:->

:text=У%20Київській%20області%20ліквідовано%2025,ОТГ%2С%20Фастівський%20–%209%20ОТГ (дата звернення: 01.09.2024).

206. Баймуратов М. О. До питання про вибір національної моделі місцевого самоврядування. *Публічне право*. 2015. № 3. С. 57–65.

207. Томкіна О. О. Принцип партнерства у відносинах між інститутами громадянського суспільства: конституційно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 62–65. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2017/16.pdf (дата звернення: 11.06. 2024).

208. Баймуратов М. О. Локальна система захисту прав людини в Україні: сутність та становлення. *Юридична освіта і правова держава* : зб. наук. пр. Одеса, 1997. С. 96–101.

209. Даниленко Л. І. Вдосконалення професійної компетентності посадових осіб місцевого самоврядування: теоретичний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 5. С. 113–119.

210. Баймуратов М., Кофман Б. Муніципальні права людини: до питання про тенденцію глобалізації міжнародно-правового регулювання. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. № 142. С. 280–287. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/2378> (дата звернення: 02.09.2024).

211. Стратегія розвитку Жмеринської міської територіальної громади. URL: <https://zhmerinka-adm.gov.ua/media/files/3hZfZFEN5ReRR6azF8sSDr7hD.pdf> (дата звернення: 02.09.2024).

212. Стратегія розвитку Холминської об'єднаної територіальної громади на 2020-2027 роки. URL: <https://holmsr.gov.ua/strategiya-rozvitku-holminskoi-obednanoi-teritorialnoi-gromadi-na-20202027-roki-15-06-44-19-10-2022/>(дата звернення: 02.09.2024).

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових виданнях:

1. Посторонка І. Г. Сучасний муніципалізм: теоретико-доктринальні підходи до розуміння, визначення та легалізації. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 2. С. 105–115.
2. Посторонка І. Г. Феноменологія муніципалізму: до виокремлення структурних блокових елементів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Право*. 2021. № 2 (3). С. 67–71. DOI: <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2021-2-3-7>.
3. Посторонка І. Г. Теоретико-доктринальні засади феноменології муніципалізму. *Публічне право*. 2022. № 2 (46). С. 26–42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-3>.
4. Посторонка І. Г. Надбання та цінності європейського (західного) муніципалізму як конституційні цінності людства і держави та їх сприйняття на пострадянському правовому просторі. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Право*. 2023. № 1 (6). С. 64–81. DOI: <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2023-1-6-6>.
5. Посторонка І. Г. Становлення та розвиток феноменології муніципалізму: історичні цивілізаційно-локальні підходи до розуміння та визначення. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 107–114. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2021.20>.

Публікації апробаційного характеру:

6. Посторонка І. Г. Муніципалізм в контексті інформаційного (постіндустріального) суспільства. *Діджиталізація та права людини* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Хмельницький, 30 берез. 2021 р.). Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2021. С. 280–284.

7. Посторонка І. Г. Питання статусної безпеки людини в муніципальному просторі – просторі місцевого самоврядування в Україні. *Незалежність України: права людини та національна безпека* : зб. матеріалів Першої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 21 трав. 2021 р.) / Нац. ун-т «Львівська політехніка» ; упоряд. Л. В. Ярмол. Львів : Галицька видав. спілка, 2021. С. 163–166.

8. Посторонка І. Г. Роль Конституції України в становленні феноменології муніципалізму: параметрально-ідентифікаційний вимір. *Актуальні питання становлення та розвитку сучасного конституціоналізму в Україні (до 25-ї річниці Конституції України)* : зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 25 черв. 2021 р.) / ред. кол.: М. М. Юрченко, О. В. Мошак. Одеса : ОДУВС, 2021. С. 48–55.

9. Посторонка І. Г. Організаційна діяльність органів місцевого самоврядування та її роль в реалізації організаційних засад феноменології муніципалізму. *Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості* : зб. тез доп. Шостої щоріч. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 груд. 2022 р.). Київ, 2022. С. 120–134.

10. Посторонка І. Г. До визначення теоретико-доктринальних засад феноменології муніципалізму. *Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 12 трав. 2023 р.) / за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія. Київ ; Львів ; Щецин : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. С. 198–207.

11. Посторонка І. Г. Європейський муніципалізм: до визначення феноменології. *Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України* : матеріали XX наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 18 трав. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. Дніпро : НТУ ДП, 2023. С. 30–33.

12. Посторонка І. Г. Феноменологія муніципалізму як природна концепція захисту прав і свобод людини. *Людина має право: соціально-гуманітарний дискурс у контексті реформаційних процесів в Україні* :

матеріали круглого столу (м. Одеса, 18 листоп. 2021 р.). Одеса, 2021. С. 122–126.

13. Посторонка І. Цінності європейського (західного) муніципалізму як конституційні цінності людства і держави. *Questions. Hypotheses. Answers: Science XXI century* : I International Scientific and Practical Conference (Toronto, June 06–07, 2023). Canada, Toronto : SC. Scientific conferences, 2023. Pp. 12–20.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Одеського
державного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Максим КОРНІЄНКО

«05» 09 2025 року

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження на тему:

«Муніципалізм як концепт: загальнотеоретичне дослідження»

Посторонки Інни Георгіївни у наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ

Комісія у складі:

- 1) начальника відділу організації наукової діяльності ОДУВС, кандидата юридичних наук, доцента Домброван Наталії, підполковника поліції;
- 2) ученого секретаря секретаріату Вченої ради ОДУВС, кандидата педагогічних наук Ісасенка Максима;
- 3) начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури ОДУВС, кандидата юридичних наук, Теслюк Ірини

склали цей акт про те, що висновки, пропозиції, результати дослідження, рекомендації, розроблені Посторонкою Інною у ході роботи над дисертаційним дослідженням на тему: «Муніципалізм як концепт: загальнотеоретичне дослідження» застосовуються у науково-дослідній роботі Одеського державного університету внутрішніх справ з метою подальшої розробки проблемних питань, пов'язаних із дослідженням ролі муніципалізму в становленні національної моделі місцевого самоврядування, а також конституційно-правових аспектів її формування та реалізації, включаючи формування муніципально-правового статусу людини; для вдосконалення конституційно-правового статусу інституту локальної

демократії, супроводження й забезпечення цих процесів із залученням міжнародних договірних норм і стандартів у сфері локальної демократії.

Зазначені наукові напрацювання Посторонки Інни були використані під час підготовки фахових наукових статей та тез доповідей на науково-практичних конференціях:

1. Посторонка І.Г. Сучасний муніципалізм: теоретико-доктринальні підходи до розуміння, визначення та легалізації. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 2. С. 105–115. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2021.02.11>.

2. Посторонка І.Г. Феноменологія муніципалізму: до виокремлення структурних блокових елементів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Право*. 2021. № 2 (3). С. 67–71. DOI: <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2021-2-3-7>.

3. Посторонка І.Г. Теоретико-доктринальні засади феноменології муніципалізму. *Публічне право*. 2022. № 2 (46). С. 26–42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-3>.

4. Посторонка І.Г. Надбання та цінності європейського (західного) муніципалізму як конституційні цінності людства і держави та їх сприйняття на пострадянському правовому просторі. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Право*. 2023. № 1 (6). С. 64–81. DOI: <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2023-1-6-6>.

5. Посторонка І.Г. Становлення та розвиток феноменології муніципалізму: історичні цивілізаційно-локальні підходи до розуміння та визначення. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 107–114. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2021.20>.

6. Посторонка І.Г. Муніципалізм в контексті інформаційного (постіндустріального) суспільства. *Діджиталізація та права людини* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Хмельницький, 30 берез. 2021 р.). Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2021. С. 280–284.

7. Посторонка І.Г. Питання статусної безпеки людини в муніципальному просторі – просторі місцевого самоврядування в Україні. *Незалежність України: права людини та національна безпека* : зб. матеріалів Першої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 21 трав. 2021 р.) / Нац. ун-т «Львівська політехніка» ; упоряд. Л. В. Ярмол. Львів : Галицька видав. спілка, 2021. С. 163–166.

8. Посторонка І.Г. Роль Конституції України в становленні феноменології муніципалізму: параметрально-ідентифікаційний вимір. *Актуальні питання становлення та розвитку сучасного конституціоналізму в Україні (до 25-ї річниці Конституції України)* : зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 25 черв. 2021 р.) / ред. кол.: М.М. Юрченко, О.В. Мошак. Одеса : ОДУВС, 2021. С. 48–55.

9. Посторонка І.Г. Організаційна діяльність органів місцевого самоврядування та її роль в реалізації організаційних засад феноменології муніципалізму. *Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості* : зб. тез доп. Шостої щоріч. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 груд. 2022 р.). Київ, 2022. С. 120–134.

10. Посторонка І.Г. До визначення теоретико-доктринальних засад феноменології муніципалізму. *Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 12 трав. 2023 р.) / за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія. Київ ; Львів ; Щецин : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. С. 198–207.

11. Посторонка І.Г. Європейський муніципалізм: до визначення феноменології. *Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України* : матеріали XX наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 18 трав. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. Дніпро : НТУ ДП, 2023. С. 30–33.

12. Посторонка І.Г. Феноменологія муніципалізму як природна концепція захисту прав і свобод людини. *Людина має право: соціально-гуманітарний дискурс у контексті реформаційних процесів в Україні* :

матеріали круглого столу (м. Одеса, 18 листоп. 2021 р.). Одеса, 2021. С. 122-126.

13. Посторонка І.Г. Цінності європейського (західного) муніципалізму як конституційні цінності людства і держави. *Questions. Hypotheses. Answers: Science XXI century* : I International Scientific and Practical Conference (Toronto, June 06–07, 2023). Canada, Toronto : SC. Scientific conferences, 2023. Pp. 12–20.

Члени комісії:

**Начальник відділу організації
наукової діяльності ОДУВС**
кандидат юридичних наук, доцент
підполковник поліції

Наталія ДОМБРОВАН

**Учений секретар секретаріату
Вченої ради ОДУВС**
кандидат педагогічних наук

Максим ІСАЄНКО

**Начальник відділу аспірантури
(ад'юнктури) і докторантури ОДУВС,**
кандидат юридичних наук

Ірина ТЕСЛЮК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Одеського
державного університету
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Максим КОРНІЄНКО

«09» 09 2025 року

АКТ

**про впровадження в освітній процес Одеського державного університету
внутрішніх справ наукових розробок дисертаційного дослідження
Посторонки Інни Георгіївни на тему: «Муніципалізм як концепт:
загальнотеоретичне дослідження»**

м. Одеса

«09» 09 2025 р.

Комісія у складі:

- директора інституту права та безпеки ОДУВС, доктора юридичних наук,
професора Шкути Олега;

- завідувача кафедри адміністративно-правових дисциплін інституту
права та безпеки ОДУВС, доктора юридичних наук, професора, Денисової
Аліни,

- начальника відділу організації освітнього процесу ОДУВС, кандидата
технічних наук, доцента, полковника поліції Сіфорова Олександра,

склали цей акт з приводу того, що висновки, пропозиції, результати
дослідження, рекомендації, розроблені Посторонкою Інною у ході роботи над
дисертаційним дослідженням за темою: «Муніципалізм як концепт:
загальнотеоретичне дослідження», використовується у освітньому процесі
Одеського державного університету внутрішніх справ, у викладанні на
лекціях, семінарських та практичних заняттях студентам, слухачам та
курсантам з навчальних дисциплін: «Адміністративне право», «Теорія
держави і права» та «Міжнародне публічне право».

Результати наукового дослідження використані у освітньому процесі Одеського державного університету внутрішніх справ:

1. Посторонка І.Г. Сучасний муніципалізм: теоретико-доктринальні підходи до розуміння, визначення та легалізації. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 2. С. 105–115. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2021.02.11>.
2. Посторонка І.Г. Феноменологія муніципалізму: до виокремлення структурних блокових елементів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Право*. 2021. № 2 (3). С. 67–71. DOI: <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2021-2-3-7>.
3. Посторонка І.Г. Теоретико-доктринальні засади феноменології муніципалізму. *Публічне право*. 2022. № 2 (46). С. 26–42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-3>.
4. Посторонка І.Г. Надбання та цінності європейського (західного) муніципалізму як конституційні цінності людства і держави та їх сприйняття на пострадянському правовому просторі. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Право*. 2023. № 1 (6). С. 64–81. DOI: <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2023-1-6-6>.
5. Посторонка І.Г. Становлення та розвиток феноменології муніципалізму: історичні цивілізаційно-локальні підходи до розуміння та визначення. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 107–114. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2021.20>.
6. Посторонка І.Г. Муніципалізм в контексті інформаційного (постіндустріального) суспільства. *Діджиталізація та права людини* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Хмельницький, 30 берез. 2021 р.). Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2021. С. 280–284.
7. Посторонка І.Г. Питання статусної безпеки людини в муніципальному просторі – просторі місцевого самоврядування в Україні. *Незалежність України: права людини та національна безпека* : зб. матеріалів

Першої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 21 трав. 2021 р.) / Нац. ун-т «Львівська політехніка» ; упоряд. Л. В. Ярмол. Львів : Галицька видав. спілка, 2021. С. 163–166.

8. Посторонка І.Г. Роль Конституції України в становленні феноменології муніципалізму: параметрально-ідентифікаційний вимір. *Актуальні питання становлення та розвитку сучасного конституціоналізму в Україні (до 25-ї річниці Конституції України)* : зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 25 черв. 2021 р.) / ред. кол.: М.М. Юрченко, О.В. Мошак. Одеса : ОДУВС, 2021. С. 48–55.

9. Посторонка І.Г. Організаційна діяльність органів місцевого самоврядування та її роль в реалізації організаційних засад феноменології муніципалізму. *Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості* : зб. тез доп. Шостої щоріч. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 груд. 2022 р.). Київ, 2022. С. 120–134.

10. Посторонка І.Г. До визначення теоретико-доктринальних засад феноменології муніципалізму. *Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 12 трав. 2023 р.) / за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія. Київ ; Львів ; Щецин : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. С. 198–207.

11. Посторонка І.Г. Європейський муніципалізм: до визначення феноменології. *Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України* : матеріали XX наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 18 трав. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. Дніпро : НТУ ДП, 2023. С. 30–33.

12. Посторонка І.Г. Феноменологія муніципалізму як природна концепція захисту прав і свобод людини. *Людина має право: соціально-гуманітарний дискурс у контексті реформаційних процесів в Україні* : матеріали круглого столу (м. Одеса, 18 листоп. 2021 р.). Одеса, 2021. С. 122–126.

13. Посторонка І.Г. Цінності європейського (західного) муніципалізму як конституційні цінності людства і держави. *Questions. Hypotheses. Answers: Science XXI century* : I International Scientific and Practical Conference (Toronto, June 06–07, 2023). Canada, Toronto : SC. Scientific conferences, 2023. Рр. 12–20.

Члени комісії:

**Директор інституту права та безпеки
доктор юридичних наук, професор**

Олег ШКУТА

**Завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
інституту права та безпеки
доктор юридичних наук, професор**

Аліна ДЕНИСОВА

**Начальник відділу
організації освітнього процесу
кандидат технічних наук, доцент
полковник поліції**

Олександр СІФОРОВ